

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
2 HUOSTAANOTETUN LAPSEN SIJAISHUOLTO	4
2.1. Sijaisperhe sijaishuollon välineenä	8
3 TUTKIMUSPROSESSI	12
3.1 Tutkimustehtävän täsmentäminen.....	13
3.2 Tutkimusmenetelmällisiä sitoumuksia.....	15
3.3 Aineistona sijaisperheet	17
3.4 Aineiston kerääminen	20
3.5 Aineiston analyysi.....	24
4 SIJAISVANHEMMUUS	26
4.1 Sijaisvanhemmuuden rakentuminen	26
4.2 Sijaisvanhemmuuden mahdollinen purkautuminen	32
4.3 Voimavaroja sijaisvanhemmuuteen	36
5 SIOITETUN LAPSEN ELÄMÄÄ SIJAISPERHEESSÄ	40
5.1 Lapseksi sijaisperheeseen	40
5.2 Arkea sijaisperheessä	50
6 YHTEISTYÖ BIOLOGISEN SUVUN KANSSA.....	59
6.1 Biologisten vanhempien merkitys sijoitettujen lasten arjessa... 59	
6.2 Sijaisvanhempien kokemuksia biologisen suvun kanssa tehtäväs- tä yhteistyöstä	67
7 POHDINTA.....	78
LÄHTEET	84

1 JOHDANTO

Tutkimukseni kohdistuu sijaisperheessä asuvien perheenjäsenten kokemuksiin perheen vuorovaikutussuhteista. Olen hankkinut aineistoni haastattelemalla sijaisperheessä asuvia lapsia, nuoria ja sijaisvanhempia. Tarkoitukseni ei ole esittää yleistettäviä tuloksia sijaisperheiden elämästä, vaan kuvata näissä sijaiskodeissa asuvien lasten, nuorten ja sijaisvanhempien subjektiivisia kokemuksia.

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten määrä on kasvanut vuosittain. Sijaishuoltoa voidaan antaa perhehoitona tai laitoshoitona. Laitoshuoltoa tarjoavat lastenkodit, nuorisokodit, koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat laitokset. Perhehoito tapahtuu yksityisissä kodeissa tai ammatillisissa perhekodeissa. Perhekodeissa ja yksityiskodeissa toimivat perhehoitajat. Kerron tutkimuksessani sijaisperheestä, sijaisvanhemmista ja sijaiskodissa asuvista lapsista erottaakseni kodissa annettavan hoidon selkeästi ammatillisesti toimivista perhekodeista.

Tutkimusaiheeni kypsyi mielessäni usean vuoden ajan. Alkuperäinen suunnitelmani oli tuoda esille sijoitettujen lasten kokemuksia sijaisperheen sisarussuhteista. Olen laajentanut suunnitelmaani niin, että tarkoitukseni on tuoda esille sijaisperheessä asuvien sijoitettujen lasten, biologisten lasten ja sijaisvanhempien kokemuksia sisarussuhteista, arjen rakentumisesta sijaisperheessä sekä sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välisestä yhteistyöstä. Sijaisvanhemmuudesta ja sijaisperheen sisarussuhteista on olemassa vähän tutkimuksia. Erityinen kiinnostukseni sijaisperheen sisarussuhteisiin ja sijaisvanhemmuuteen liittyy omaan sijaisvanhemmuuteeni. Pysin avaamaan tutkimuksessani lukijoille avoimesti kokemuksiani tutkijan ja sijaisäidin roolien ristiriitaisuuksista sekä vahvuuksista tutkimuksen teon aikana. Tutkimukseni kiinnittyy sosiaalityön käytäntötutkimukseen. Sosiaalityön tutkimuksen on tärkeä tuottaa tietoa sosiaalityön ammattilaisille, jotta he kykenisivät vastaamaan sijaishuollon haasteisiin.

Olen tarkastellut tutkimukseni taustaksi perhehoidon paikkaa sijaishuollossa. Tarkastelen tulosluvuissa tutkimukseni tuloksia: lasten ja nuorten kokemuksia arjen rakentumisesta sijaisperheessä ja heidän kokemuksiaan sisarussuhteista sekä yhteydenpidosta biologisten sukulaisten kanssa. Tarkastelen myös sijaisvanhempien kokemuksia sijaisvanhemmuudesta sekä yhteistyöstä sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kanssa. Pysin tuomaan tutkimuksellani uutta pohdittavaa sijaisvanhemmille, biologisille vanhemmille ja sosiaalityöntekijöille siitä, miten sijaiskodissa asuvaa lasta voitaisiin parhaiten tukea. Toivon myös, että sijaiskodissa asuvat lapset ja nuoret, sijaisvanhemmat sekä biologiset vanhemmat saisivat voimaa elämän vaikeissa kysymyksissä.

2 HUOSTAANOTETUN LAPSEN SIJAISHUOLTO

Nykyisenkaltaisella lastensuojelulla katsotaan olevan runsaan sadan vuoden vanhat juuret Suomessa. Lastensuojelun tehtävänä on suotuisien elinolojen varmistaminen ja niiden parantaminen. Lastensuojelutyötä määrittää lastensuojelulaki. Lastensuojelutyö sisältää laajan valikoiman erilaisia palveluja, joiden tavoitteena on löytää perheille niiden erilaisissa tilanteissa tarvitseman avun ja tuen muoto, jonka avulla lasten vaikeuksia voitaisiin lievittää ja ratkaista. Mediassa käydään paljon keskustelua lastensuojelusta ja sosiaaliviranomaisten toiminnasta etenkin traagisten perhetapahtumien uutisoinnin yhteydessä. Median tuottamien mielikuvien mukaan lastensuojelun nähdään tarkoittavan huostaanottoa. Lastensuojelutyöstä suurin osa on avohuollon työtä ja vain pieni osa lastensuojeluperheiden lapsista otetaan huostaan. (Hurtig & Laitinen 2003, 92–93.). Peruspalveluilla, joihin kuuluvat neuvola sekä päivähoidon ja koulun tarjoamat palvelut, pyritään ennaltaehkäisevään lastensuojelutyöhön. Lastensuojelun perhe- ja yksilökohtaisella työllä tarkoitetaan lastensuojelulain mukaista palvelua, joka jakaantuu avohuollon tukitoimiin, sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon. (Mikkola, 2004.)

Lastensuojelua ohjaa lainsäädännöllisesti lastensuojelulaki. Lastensuojelulain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä tukemaan avohuollon tukitoimin lasta, nuorta tai perhettä silloin, kun lapsen tai nuoren kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä taikka kehitystä. Avohuollon tukitoimiin tulee ryhtyä myös silloin kun lapsi tai nuori vaarantaa omalla käyttäytymisellään terveyttään tai kehitystään. (Mikkola 2004, 77; Helminen 1995, 37–39; Lastensuojelulaki.)

Avohuollon tukitoimena voi olla esimerkiksi taloudellinen tukeminen. Tilanteissa, joissa lastensuojelun tarve johtuu oleelliselta osin riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta, on kunnan viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki, korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeenmukainen asunto. Lapsi tai nuori voidaan sijoittaa avohuollon tukitoimena lyhytaikaisesti perhehoitoon tai laitoshuoltoon. Edelly-

tyksenä on, että huoltaja ja 12 vuotta täyttänyt lapsi suostuvat tähän menettelyyn. Sosiaalilautakunnan tulee avohuollon tukitoimena yhteistyössä lapsen tai nuoren sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa tarvittaessa järjestää tukihenkilö tai tukiperhe, riittävät terapiapalvelut, tukea koulunkäyntiin, ammatin ja asunnon hankintaan, tukea harrastuksiin sekä järjestää loma- ja virkistystoimintaa. (Helminen 1995, 39–40.) Avohuollon tavoitteena on tukea lasta tai perhettä omassa elinympäristössään (Mikkola 2004).

Lastensuojelulain 16 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, mikäli

- 1) Puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään
- 2) Avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia, mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi
- 3) Sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Kiireellinen huostaanottopäätös tulee tehdä tilanteessa, jossa lapsi on lastensuojelulain 16 §:n mukaisten edellytysten vallitessa välittömässä vaarassa tai muuten kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa. Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 30 päivän kuluessa päätöksen tekemisestä, jollei sitä sanottuna aikana oteta huostaanottoasiana uudelleen käsiteltäväksi. (Kajava 1997, 21).

Lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestäminen siirtyy huostaanotossa yhteiskunnan vastuulle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsen huoltajuus säilyy vanhemmilla, mutta huostaanottopäätöksen jälkeen sosiaalilautakunnalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta (Lastensuojelulaki 19 §). Huostaanotto on viimesijainen tukimuoto. Huostaanotto jatkuu niin kauan kuin huostaanoton edellytykset ovat olemassa,

kuitenkin enintään 18 ikävuoteen asti. Lapsen suotuisien olosuhteiden tukeminen omaan kotiin ja biologiseen perheeseen on ensisijainen tavoite.

Huostaanottoon ja sijoitukseen voidaan päätyä monenlaisista syistä. Vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ovat olleet jo vuosia yleisimpiä syitä lasten huostaanottoihin. Muita syitä voivat olla esimerkiksi perheväkivalta, vanhemmuuden puuttuminen, erilaisten päihteiden käyttö sekä päihteiden sekakäyttö. Yhdeksi huostaanottoihin vaikuttavaksi tekijäksi on noussut naisten lisääntynyt alkoholin käyttö. Huumeiden käytöstä johtuvat huostaanotot ovat lisääntyneet kuluneina vuosina. (Suoninen 2001, 14.)

Sijaishuolto merkitsee lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla (Mikkola 2004, 81). Perhehoito järjestetään kirjallisen sopimuksen perusteella sosiaalilautakunnan hyväksymässä perheessä. Laitoshuolto merkitsee lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä lastenkodissa, nuorisokodissa, koulukodissa tai näihin rinnastettavassa lastensuojelulaitoksessa. (Kajava 1997, 20.) Laitoshuoltoa on kritisoitu siitä, että työ on virka-aikaan perustuvaa, minkä on pelätty estävän luotettavan ja sitoutuvan suhteen syntymistä lapsen ja hoitajan välille. Jatkuva suhde muutamaan hoitajaan on lapselle tärkeämpi kuin moninaiset suhteet useaan hoitajaan ja muihin lapsiin. Kritiikkiä on esitetty etenkin pitkiä laitossijoituksia kohtaan. (Pösö 1995, 86–88.)

Lastenkotien ja muiden lastensuojelulaitosten asemaa lastensuojelussa on usein perusteltu sen tarjoaman hoidon ammatillisuudella. Ammatillisuutta on pyritty lastensuojelulaitoksissa kehittämään vuosien saatossa ja henkilöstön ammatillisuutta pyritään kehittämään ja säätelemään muun muassa henkilöstön kelpoisuusehtojen muodossa. Ammatillisuuden odotukset kohdistuvat myös perhehoitoon. Perhehoitoa antavien perheiden jatkuva ohjaus sekä tehtävään valmistaminen nähdään tärkeinä. Kunnan edellytetään kiinnittävän erityistä huomiota perhekodin ihmissuhteisiin sekä perhehoitoa antavan henkilön mahdollisuuksiin ot-

taa huomioon ja tyydyttää perhehoitoon sijoitettavan lapsen tarpeet lapsen edun mukaisesti. (Pösö 1995, 84–85.)

Sijaishuollossa ammatillisuus on erityisluonteista. Työn tehtävänä on turvata arkielämän jatkuvuutta. Työn kuvaan kuuluu lasten jokapäiväisten tarpeiden tyydyttäminen yhtä hyvin kuin esimerkiksi lasten kanssa saunominen, pyöräily ja sen opettaminen sekä syntymäpäivien järjestäminen. Ammatillisuuden erityisluonteisuutta on myös se, että työ on usein pitkäkestoista, useimmiten kuukausia ja vuosia kestävä. Perhekotien vanhemmilta vaaditaan suurta pitkäjänteisyyttä sitoutuessaan hoitajiksi ja heidän tulisi pystyä jollakin tavalla jakamaan perhehoidon vaatiman ajan ja oman yksityisen aikansa käyttö. (mt. 85–86.)

Lastensuojelun piirissä olevien lasten määrä on kasvanut maassamme vuosittain. Vuonna 2005 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 15 160 lasta ja nuorta. Sijoitettujen lasten ja nuorten määrä kasvoi edellisestä vuodesta 374:llä. Sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut 1990-luvun alusta 2-5 prosentin vuosivauhtia. Vuonna 2005 kasvuvauhti oli 2,5 prosenttia. Kaikista alle 18-vuotiaista lapsista ja nuorista oli yksi prosenti sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Sijoitetuista lapsista ja nuorista oli 5 504 sijoitettuna perhehoitoon ja 7 225 laitoshuoltoon. Loput olivat sijoitettuna muihin yksiköihin. Perhesijoituksen osuus on laskenut jo pitempään tasaisesti ja laitoshuollon osuus vastaavasti kasvanut. (Stakes 2006; Bardy 2004, 192). Sijaishuollon yhtenä peruskysymyksenä on se, millainen paino annetaan lapsen ja hänen biologisen perheensä väliselle suhteelle.

Niin kutsuttu relaatio-orientoitunut koulukunta korostaa lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa suhteiden säilyttämisen merkitystä. Lapsen hyvän identiteetin rakentumisen kannalta yhteydenpidon säilyttäminen huostaan otetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa kanssa on välttämätöntä. Tämän mukaan vanhemmuus ei ole koskaan vaihdettavissa vaan korkeintaan täydennettävissä.

Tarveorientoituneen koulukunnan näkemyksen mukaan lapsen niin sanottuina psykologisina vanhempina voidaan pitää niitä henkilöitä, jotka voivat päivittäin

tyyydyttää lapsen sekä aineelliset että henkiset tarpeet. (Pösö 1995, 89, kts myös Kähkönen 1991, 58–69). Sijaishuollossa hallitsevana pohdinnan aiheena on lapsen perheyhteyden säilyttäminen.

Oma kokemukseni sijaisvanhempana on myös se, että aihe on perhehoitajien keskustelun ja pohdinnan aiheena. Sijoitetuille lapsille on tärkeää ylläpitää suhdetta biologisiin vanhempiin, mutta kysymyksiä nousee siitä, tapahtuuko yhteydenpito lapsen vai biologisten vanhempien tarpeesta. Mikkolan (2004, 81) mukaan sosiaalilautakunnan huostassa olevalla lapsella on oikeus tietää juurensa ikä- ja kehitystasoa vastaavalla tavalla. Sijaishuoltoon sijoitetulla lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja sisaruksiinsa sekä muihin hänelle tärkeisiin henkilöihin. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, mikäli siitä on selvää vaaraa osapuolille tai kolmannelle henkilölle (Lastensuojelulaki 24 ja 25 §).

Huostaanoton lakkaamisen jälkeen yli 18-vuotiaalla on oikeus jälkihuoltoon. Jälkihuollon aikana voi olla paluu aikaisempaan perheeseen tai siirtyminen itsenäiseen asumiseen joko suoraan tai asteittain. Jos kotia ei ole, sosiaalilautakunnan tulee osoittaa nuorelle asunto ja tukea nuorta itsenäistymiseen tarkoitetun säännöllisen tuen lisäksi myös alkuavustuksen turvin. (Mikkola 2004, 77–78, 81).

2.1 Sijaisperhe sijaishuollon välineenä

Sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä oman kodin ulkopuolella, joko perhehoitona, laitoshoidon tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla (Lastensuojelulaki 22 §). Lastensuojelulain (29§) mukaisia lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit, nuorisokodit, koulukodit sekä näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulakiin vuonna 1990 tehdyn muutoksen jälkeen alle 12-vuotiasta lasta ei saa sijoittaa koulukotiin tai muuhun siihen rinnastettavaan yksityiseen lastensuojelulaitokseen (Helminen 1995, 45). Huostaan otetulle lapselle tai nuorelle pyritään löytämään sijaishuoltopaikka, joka vastaa parhaiten juuri hänen tarpeisiinsa. Lastensuojelun perhehoito tarkoittaa lapselle oman kodin ulkopuolella yksityiskodissa annettavaa ympärivuorokautista hoitoa,

kasvatusta ja muuta huolenpitoa. Perhehoidon tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää lapsen perusturvallisuutta ja sosiaalista kehitystä. Perhehoito voi olla joko pitkäaikaista tai lyhytaikaista. (Ahto & Mikkola 1999, 8–9.)

Aikaisemmin lapsille perhehoitoa antaneista toimeksianto- tai perhehoitosopimuksen tehneistä kodeista käytettiin nimitystä kasvatuskoti, sittemmin sijaiskoti. Vastaavasti kodin vanhemmista käytettiin nimityksiä kasvatusvanhemmat ja sijaisvanhemmat. Nykyisessä lainsäädännössä nämä nimikkeet on korvattu sanoilla perhekoti ja perhehoitaja. Perhehoitaja, tai toiselta nimeltään sijaisvanhempi, on henkilö, joka on tehnyt perhehoidon toimeksiantosopimuksen lapsen perheeseen sijoittaneen kunnan kanssa. Perhehoitajalle maksetaan sijoitetun lapsen tai nuoren hoidosta hoitopalkkio sekä ylläpidosta aiheutuvista kustannuksista kulukorvaus. Nämä on säädetty perhehoitajalaille ja –asetuksella. Perhehoitaja voi toimia myös niin sanottuna ammatillisena perhekotina. Tällöin perhehoitaja on työsuhteessa siihen kuntaan, josta lapsi tai lapset on sijoitettu perhekotiin. Työsopimussuhteessa oleva perhehoitaja saa sijoittavalta kunnalta työsopimuksella sovitua palkkaa sekä muita etuuksia, muun muassa lomaedut. Perhehoitaja voi toimia myös yrittäjänä tai olla jonkun yhdistyksen palveluksessa ja tehdä perhehoitotyötä yksityisenä sosiaalipalvelujen antajana ja tuottajana. Yksityisiin ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen lasten hoidosta maksetaan hoitopalkkion ja kulujen korvausten sijasta hoitovuorokausimaksuja. Ammatillisten perhekotien toimintaa valvoo kodin sijaintikunnan ja lasten kotikuntien ohella lääninhallitus. (mt. 12–13, 31.)

Perhehoitoa tarkasteltaessa voidaan todeta, että perhehoito on määritelmänä epätarkka. Puhuttaessa perhehoitajista ja perhehoidosta ei ole merkityksetöntä lapsen tai nuoren näkökulmasta, puhutaanko yksityisestä ammatillisesta perhekodista vai sijaisperheestä. Toisaalta sijaisperhe voi toimia myös pienimuotoisena ammatillisena perhekotina. Puhun tutkimuksessani sijaisperheestä, sijaisvanhemmista ja sijaiskodissa asuvista lapsista. Tarkoitan sijaiskodilla huostaan otetun lapsen sijaishuoltoa yksityiskodissa, jossa lapselle annetaan mahdollisuus perheenomai-

seen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. Tutkimuksessani on tarkoitus tarkastella sijaisperheen jäsenten kokemuksia sijaisperheissä, joissa sijaisvanhemmat ovat halunneet lapsia perheeseensä muusta syystä kuin ammattimaisen toiminnan takia.

Tietoa lapsen näkökulmasta on jo alettu tuottaa, mutta ei kuitenkaan tarpeeksi eikä riittävän syvällisesti. Lapsille tulisi antaa entistä enemmän areenoita tuoda esiin omia kokemuksiaan, joiden kautta voidaan päästä lapsen maailmaan ja saada käsitys siitä, miten lapsi näkee asiat ja mitä lapsen elämään kuuluu. (Niemi 2003, 27). Suomessa on tehty tutkimuksia muun muassa lasten edun toteutumisesta huostaanotoissa (esim. Kähkönen 1991, Kajava 1997) ja sijoitettujen lasten selviytymisestä (Kalland 2001; Kalland & Sinkkonen 2002; Laurila 1999). Törrönen (1999) on tarkastellut tutkimuksessaan lasten arkea, tunteita ja paikkaa lastenkodissa ja sairaalassa. Tutkimuksissa (esim. Törrönen 1999, Niemi 2003) on tuotu esille sijoitettuna olleiden kokemuksia, mutta tutkimuksiin osallistuneet ovat olleet pääosin nuoria tai aikuisia. Leena Valkosen (1995) tutkimuksessa on eritelty sijaishuollossa kasvavien lasten suhteita biologisiin vanhempiansa ja sijaisvanhempiin.

Kansainvälisiä tutkimuksia sijaiskotihoitosta ja lasten kokemuksista sijaishoidosta on esimerkiksi Courtneyn ja Barthin (1996) tutkimus. He ovat tutkineet muun muassa sukulaissijoituksia. Viime vuoden aikana kansainvälisissä tutkimuksissa sijaisvanhemmuus on ollut kiinnostuksen kohteena. Sijaisvanhemmuutta on tarkasteltu eri näkökulmista. Kiinnostuksen kohteina ovat olleet muun muassa sijaisvanhemmuuteen vaikuttavat motivaatiotekijät (Rodger & Cummings & Leschied, 2006), sijaisvanhemmuudelle asetetut odotukset ja vaatimukset (Buehler & Rhodes & Orme & Cuddeback 2006), sijoitusten ennenaikaiseen purkautumiseen johtavat tekijät (Brown & Bednar 2006 ; Rodger & Cummings & Leschied, 2006) sekä sijaisvanhemmuuden tulevaisuudennäkymät (Westermarck & Hansson & Vinnerljung 2006). Näihin tutkimuksiin on osallistunut iso määrä sijaisvanhempia. Heidän kokemuksensa vanhemmuudesta sekä lasten ja nuorten kokemukset jäävät näissä tutkimuksissa hiljaisiksi. Tänä vuonna julkais-

tu tutkimusraportti (Denuwelaere & Bracke, 2007) puolestaan käsittelee sijaisperheessä asuvien lasten sekä biologisten että sijoitettujen lasten hyvinvointia. Tutkimuksessa tulee esille myös nuorten oma ääni. Käytännön syistä tätä tutkimusta oli valitettavasti mahdotonta hyödyntää omassa tutkimuksessani. Lastensuojelun sijaishuollon järjestelyissä on eri maiden välillä suuria eroja, joten kansainvälisen tutkimuksen tarkastelussa tulee muistaa maiden väliset eroavaisuudet. Esimerkiksi Suomessa lapsen sijoittaminen perheeseen on vähäisempää kuin muissa Pohjoismaissa. Tämä voi johtua siitä, että suomalaislasten ongelmat kasvavat usein suuriksi ennen huostaanottoa ja sijoitusta kodin ulkopuolelle tai kyse voi olla myös eri maiden palvelukulttuurien ja palvelun tarjonnan eroista. (Pölkki 2004, 295–296.)

3 TUTKIMUSPROSESSI

Tutkimukseni on rakentunut pala palalta. Olen pohtinut erilaisia lähestymistapoja tutkittavaan ilmiöön ja palannut yhä uudelleen sen kysymyksen äärelle, mitä olen tutkimassa. Tutkimukseni lähtökohtana on ollut kiinnostus erityisesti sijoitettujen lasten kokemuksiin sijaisperheen sisarussuhteista. Kiinnostus aiheeseen syntyi jo silloin, kun perheeni sai yli kahdeksan vuotta sitten ryhtyä sijaisperheeksi. Perheeseemme kuuluu myös biologisia lapsia. Sosiaalityön käytännössä sijaisperheen biologiset lapset voidaan nähdä uhkana sijoitukselle. Näin ollen vältetään sijoituksia perheisiin, joissa on biologisia lapsia. Eri tutkimuksissa on todettu, että sijaisperheen biologiset lapset voivat olla riski sijoituksen onnistumiselle (kts. Valkonen 1995; Kalland & Sinkkonen, 2001). Kalland & Sinkkonen (2001) ovat todenneet suomalaisia sijaisperheitä käsittelevässä tutkimuksessaan ikään kuin sivujuonteena, että riski sijaishoidon ennenaikaiseen päättymiseen kasvaa, mikäli sijaisperheessä on myös biologisia lapsia. Sen sijaan riski ei kasva, jos sijaisperheessä on muita sijais- tai adoptiolapsia tai jos perheeseen sijoitetaan sisarukset.

Olen vuosien aikana yhä uudelleen palannut tähän tematiikkaan myös omassa perheessäni, johon kuuluu edelleen sekä sijoitettuja lapsia että biologisia lapsia. Mielenkiintoni on vuosien myötä syventynyt siihen, miten lapset kokevat suhteensa sisaruksiinsa sijaisperheessä ja millaisia merkityksiä sisarussuhteet tuovat lasten elämässä esille. Mielenkiintoni on kohdistunut ensisijaisesti siis lasten kokemuksiin. Perttulan (2005, 155) mukaan tutkija päätyy usein tutkimaan sellaisia kokemuksia, joiden aihe on hänelle omakohtaisesti tuttu. Tunnen olevani keskellä sellaista sijoitettujen lasten elämää, johon kuuluvat erilaiset sisarussuhteet. Lähestyn tutkimuksessani aihetta ensisijaisesti tutkijana, mutta ennakkokäsityksiin ja asenteisiin vaikuttavat oma kokemukseni sijaisvanhemmuudesta sekä jonkin verran viimeaikainen lastensuojelun työntekijänä toimiminen. Olen ollut työssäni itse etsimässä huostaan otetuille lapsille sijaishuoltoapaikkaa. Tutkija on aina osa tutkimustaan. Tutkimusalueella, jossa ihminen kohtaa ihmisen ja joka rakentuu inhimillisen toiminnan vuorovaikutuksellisuudelle, tutkija on paljon syvemmin osallinen omassa

syvemmin osallinen omassa tutkimusprosessissaan kuin pelkästään yhteiskunnan jäsenenä (Pohjola 2003, 54).

Tutkimuksessa jokainen tutkimukseen liittyvä valinta on tutkijasubjektin tekemä ja jokainen valinta avaa tutkimuksen etenemiselle erilaisia näkymiä kuin joku toisenlainen valinta tekisi. (Pohjola 2003, 54). Olen tutkimusta tehdessäni tehnyt erilaisia valintoja, joihin on todennäköisesti vaikuttanut myös oma sijaisvanhemmuuteni. Olen halunnut olla avoin tunnistamaan, milloin oma kokemukseni sijaisvanhemmuudesta nousee esiin. Pyrin avaamaan sitä lukijoille mahdollisimman avoimesti ja rehellisesti. Toivon, että olen pystynyt tutkijana hyödyntämään sijaisvanhemmuuden kokemuksia. Uskon, että nämä kokemukset ovat auttaneet ymmärtämään sijaisperheessä asuvien lasten ympäristöä ja sen merkitystä kokemusten kertomiseen. Tutkittaessa arvolatautuneita ilmiöitä sitoumusten ja arvojen välttäminen on mahdotonta. Eettistä on se, että tutkija on sitoumuksistaan avoin ja tietoinen avaten lukijalle omia arvojaan ja käsityksiään, jotka liittyvät tutkittavaan ilmiöön (Hurtig & Laitinen 2003, 89).

3.1 Tutkimustehtävän täsmentäminen

Tutkimuskysymykset ovat eläneet tutkimusprosessin aikana ja olen yhä uudelleen pohtinut tutkimukseni lähtökohtia ja perimmäistä tavoitetta. Alkuperäinen ajatukseni oli tutkia sijaishuoneissa asuvien lasten kokemuksia sijaisperheen sisarusuhteista. Pohtiessani kysymystä, ymmärsin oman sijaisvanhemmuuteni kautta, etten voi rajata kokemusten tutkimusta sijaisperheen sisällä oleviin sisarusuhteisiin. Tutkijana en voi ajatella niin, että kokemus sijaisperheen sisarusuhteista olisi merkityksellisempi tutkimukseen osallistuvilla lapsilla kuin kokemus niistä sisarusuhteista, joissa sisarukset asuvat esimerkiksi eri sijaisperheissä tai laitoksissa.

Tutkimukseen oli tehtävä rajauksia. Tutkimusaineiston keräämisen jälkeen sain palata uudelleen tutkimuskysymykseni äärelle. Ensimmäistä haastattelua tehdessäni totesin, että on ehdottoman tärkeä haastatella kaikkia tutkimukseen osallis-

tuvien sijaisperheiden jäseniä. Mielestäni se oli tärkeää, koska sijoitettujen lasten kokemuksiin sisarusuhteista liittyivät kaikki sijaiskodissa asuvat lapset iästä riippumatta. Sijaisvanhempien haastattelu oli mielestäni perusteltua siksi, että heidän haastattelemisen kautta pystyin tarkistamaan lasten menneisyyteen ja sijoitukseen liittyviä kysymyksiä sekä saamaan tietoa alle kouluikäisten lasten elämänvaiheista. Sijaisvanhempien haastattelemisen toi uuden ulottuvuuden tutkimukseeni, sillä he kertoivat myös kokemuksistaan sijaisvanhemmuudesta. Lasten elämään vaikuttavat vahvasti sijaisvanhempien asenteet ja kokemukset sijaisvanhemmuudesta. Lisäksi jokaisen lapsen kokemuksiin ja merkitysrakenteisiin vaikuttavat lasten menneisyys, historia ja elämäkokemukset. (kts. Perttula, 1995 ja 2005; Lehtomaa 2005). Pyrin sulkemaan pitkään aineiston keruun jälkeen oman sijaisvanhemmuuteni ja pidättäytymään vain lasten kokemusten tarkastelussa. Ajattelin, että oma sijaisäitini vaikuttaa voimakkaammin sijaisvanhemmuuden tarkasteluun kuin lasten kokemusten tarkasteluun. Annoin itselleni luvan tarkastella aineistoa rohkeasti myös sijaisvanhemman näkökulmasta ja tarkastella tutkimuksessa sijaisvanhempien kokemuksia sijaisvanhemmuudesta. En voi välttyä pohtimasta ja tarkastelemasta myös omia kokemuksiani, joita tuonkin tutkimuksessani esille.

Tutkimuskysymykset muotoutuivat lopullisiksi vasta aineiston analysointivaiheessa. Lähestyn aihetta seuraavien tutkimuskysymysten kautta.

1. Millaisia kokemuksia sijaiskodissa asuvalla lapsella ja nuorella on sijaiskodin arjesta ja läheisistä ihmissuhteista?
2. Millaisia kokemuksia sijaisvanhemmilla on sijaisvanhemmuudesta, arjen rakentumisesta, perheessä asuvien lasten ihmissuhteista ja lasten biologisten vanhempien kanssa tehtävästä yhteistyöstä?

3.2 Tutkimusmenetelmällisiä sitoumuksia

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön käytäntötutkimuksen kenttään. Sosiaalityön käytäntötutkimuksessa ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalityön käytäntöihin. Sosiaalityön käytäntötutkimus on soveltavaa tutkimusta, joka pyrkii palvelemaan monia erilaisia intressitahoja joko erikseen tai yhdessä. Sellaisia tahoja ovat esimerkiksi palvelujen käyttäjät, kansalaiset yleensä tai sosiaalityöntekijät ja muut ammattilaiset, palvelujen tuottajat, kuntien ja maakuntien hallinto sekä sosiaalialan lukuisat vapaaehtoistoimijat. (Satka & Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005, 11).

Klassiseen sosiaalitieteelliseen tutkimustraditioon kuuluu se, että kirjoittaa toisten ihmisten elämisestä. Sosiaalityö ja sen tutkimus ovat täynnä asiakkaiden ja työntekijöiden tai tutkijoiden yhdessä rakentamia maailmoja ja tarinoita. Osa näistä tarinoista on aivan pieniä sanattomia kohtaamisia ja siksi erityisen vaikeasti ulkopuolisille jaettavissa. (Granfelt 2005, 248) Oma kokemukseni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ja tutkijana on, että asiakkaiden kohtaamisessa on paljon sanatonta viestintää ja siten vuorovaikutuksessa nousevan tiedon käsitteellistäminen ja auki kirjoittaminen osaksi professionaalisuutta on haasteellinen tehtävä. Granfeltin (mt.205) mukaan sosiaalityöntekijän tai tutkijan vahva suhde omaan sisäiseen maailmaansa antaa valmiuksia käyttää itsensä erilaisia puolia vuorovaikutussuhteissa erilaisiin ihmisiin. Toimivan vuorovaikutussuhteen syntyminen asiakkaiden kanssa on ensiarvoisen tärkeää tutkijalle ja sosiaalityöntekijälle.

Tutkimukseni menetelmällisenä lähtökohtana on fenomenologinen tutkimusmenetelmä. Fenomenologinen tutkimusote pyrkii tavoittamaan toisten ihmisten kokemuksia ja fenomenologia on kiinnostunut kokemusten yksilöllisistä merkityssuhteista. (Perttula 1995, 53–55;). Kuitenkin yksilöt, ryhmät ja perheet kantavat kukin omalla tavallaan ja eriasteisesti mukanaan omaa elämänhistoriaansa, mikä vaikuttaa kokemukseen ja kokemusten merkityksellisyyteen. Elämänkulun kokemuksellisten erojen ohella heidän sosiaalisen taustansa rakenteelliset vaikutussuhteet tuovat mukaan omat historialliset ulottuvuutensa. Tutkimusta tehtäessä

tarvitaan kontekstuaalista sensitiivisyyttä, joka liittyy ihmisten ja ryhmien toimintaympäristöjen merkityksen sekä niihin mukaan kietoutuvien tekijöiden ymmärtämiseen. Ihmiset ankkuroituvat ympäristöihinsä erilaisin sidoksin. Esimerkiksi perhesalaisuudet lukkiutuvat yhteisen vaikenemisen taakse. (Pohjola 2003, 55.)

Eksistentiaalisen fenomenologisen ajattelun mukaan jokaisen tutkittavan kokemus on ainutkertainen, eivätkä kokemukset voi olla identtisesti samanlaisia. Kokemusten merkitysten rakentumiseen vaikuttavat erilaiset elämän rakenteet. Esimerkiksi jos kahden ihmisen keho ja elämäntilanteet ovat olleet keskenään hyvin samankaltaisia, voivat niiden myötä muotoutuneet kokemukset muistuttaa toisiaan. Jokainen ihminen kokee asiat omien ymmärtämisyhteyksiensä kautta, joten yhteiset rakenteet eivät takaa samankaltaisia kokemuksia. On mahdollista, että ihmisten kokemuksissa on samankaltaisuutta ja sitä voi olla mielekästä tutkimuksellisesti hahmottaa. Tutkija voi tehdä tietoisin päätöksen, jolloin hän etsii ainutkertaisista kokemusmaailmoista yhteisiä sisältöjä. Eksistentiaalinen fenomenologia korostaa tutkittavien ilmaisemien merkityssuhteiden välittymistä tutkijan ymmärtämisyhteyksien kautta. (Perttula 1995, 87–89 ja 1994, 69.)

Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on ilmiöiden kuvaaminen sellaisina kuin ne itsensä ilmentävät. Tutkijan omien merkitysten ja esiymmärtämyksen sulkeistaminen on tärkeä tavoite, mutta siinä onnistuminen on eksistentiaalisen fenomenologian näkökulmasta rajallista. Eksistentiaaliseen fenomenologiaan liittyy esiymmärtäneisyyden lisäksi ajatus ihmisen tajunnallisesta esiymmärtämisestä, jota sulkeistamisen avulla sen sijaan kyetään säätelemään. Jotkut tutkijat terävöittävät sulkeistamistaan kirjoittamalla tutkimustyönsä alussa etukäteisen ymmärryksensä tutkimastaan ilmiöstä. (Lehtomaa 2005, 165–166, kts. Perttula 1995). Tutkimuksessani pyrin sulkeistamaan omat etukäteisolettamukseni tai toiveeni tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimusprosessin käynnistyessä pohdin omia ennakkokäsityksiäni. Ennen ensimmäisiä haastatteluja tunnistin, että itselläni saattoi olla alitajuinen toive siitä, että sijaiskodissa asuvat lapset kokisivat ensisijaisen tärkeiksi ihmissuhteikseen sijaisperheen sisäiset ihmissuhteet. Käsittelin asi-

aa myös oman perheeni kautta ja totesin, etten voi yhtään tietää, miten lapset sisimmässään kokevat sisarussuhteet. Tutkimusprosessin edetessä lähdin haastattelemaan sijaisperheen jäseniä avoimin mielin pientä jännitystä tuntien, koska en tiennyt yhtään, minkälaisia kokemuksia perheen jäsenet tuottaisivat.

3.3 Aineistona sijaisperheet

Sosiaalityön tutkimuksessa ovat eri aikoina ja eri tavoin korostuneet joko yksilöt ja heidän kokemuksensa tai perheet, ryhmät ja verkostot. Sijaisvanhemmuus on esittänyt viime vuosina vahvaa roolia kansainvälisissä tutkimuksissa (kts. esim. Rodger & Cummings & Leschied 2006; Buehler & Rhodes & Orme & Cuddeback 2006; Brown & Bednar 2006; Rodger & Cummings & Leschied, 2006). Tietoa lasten sosiaalisista verkostoista voidaan hyödyntää niin sosiaalityön käytännössä kuin käytäntötutkimuksessakin. Lasten sosiaalisten verkostojen tutkimus voi tuoda tietoa sijoitettujen lasten institutionaalisista verkostoista ja sijoituksen onnistumiseen tai epäonnistumiseen liittyvistä tekijöistä. Se antaa aikuisille ja ammattilaisille mahdollisuuden saada tietoa lasten kavereiden ja muiden ihmissuhteiden merkityksistä lasten elämäkululle ja – valinnoille myös lasten itsensä tulkitsemana. (Törrönen 2005, 219–220). Sijoitetuista lapsista on tarjolla runsaasti monenlaista aikuisilta kerättyä tietoa. Lasten omat käsitykset voivat jäädä niiden varjoon. (Bardy & Känkänen 2005, 116).

Tutkimussuunnitelmaa tehdessäni tein päätöksen, että haastattelen samassa sijaisperheessä asuvia lapsia ja nuoria. Olisin voinut valita esimerkiksi tietyn ikäiset lapset eri sijaisperheistä, mutta näin tutkimuksellisesti tärkeäksi haastatella lapsia ja nuoria samasta perheestä. Tutkimuksen aineistoa voidaan tarkastella puhtaasti yksittäisten lasten, nuorten ja sijaisvanhempien kokemuksena, mutta aineistoa voidaan lähestyä myös tarkastelemalla perheen arkea ja verkostoa, jonka ympäröimänä sijaisperheessä asuvat perheenjäsenet elävät.

Haastateltavien sijaisperheiden mukaan saaminen tutkimukseen ei ollut helppoa. Sain kohdekaupungilta tutkimusluvan ja tämän jälkeen kaupungin lastensuojelun sijaishuollon tavoitteena oli kysyä sijaisperheiltä halukkuutta osallistua tutkimuk-

seen. Sijaishuollon kiireistä ja muista syistä johtuen sijaishuollon sosiaalityöntekijät eivät saaneet haastatteluun mukaan perheitä. Tavoitteena oli löytää sijaisperheitä, joissa asuisi lapsia eri perheistä. Mahdollisuuksia erilaisista perherakenteista on paljon. Perheeseen voi kuulua esimerkiksi sijaisperheiden biologisia lapsia ja sijoitettuja lapsia. Sijoitetut lapset voivat olla sisaruksia keskenään tai heillä voi olla sisaruksia joissakin muissa yksiköissä tai biologisten vanhempien luona. Sijaisperheessä voi asua adoption kautta saatuja lapsia tai perhe voi olla uusioperhe, jolloin vanhemmista toinen on biologinen vanhempi osalle perheen lapsista. Kohdekaupungilla on sijaisperheitä laajasti ympäri Suomea. Sijaishuolto järjestää sijaisvanhemmille vuosittain koulutuspäivät, jossa sain luvan kertoa tutkimuksestani ja kysyä halukkaita perheitä tutkimukseen.

Kerroin tutkimuksestani koulutuspäiville osallistujille ja suurin osa sijaisvanhemmista suhtautui tutkimukseeni varauksellisesti, minkä itse voin sijaisvanhempana ymmärtää. Oma käsitykseni sijaisperheistä ja oma kokemukseni sijaisvanhempana on, että suuri osa sijaisvanhemmista on kärsinyt lapsettomuudesta ja halunnut perustaa perheen tällä tavalla. Perheen uskotaan usein tarjoavan lapselle suojaa ja turvaa. Koti ja perhe mielletään yhteiskunnassamme paikaksi, jonne ei paha yllä (Laitinen, Merja 2002, 65–66). Perhe ei ole tarjonnut suojaa ja turvaa sijaisperheisiin sijoitetuille lapsille, vaan kotona on voinut olla paljon tuskaa ja ahdistusta. Sijaisperheillä on voimakas tarve antaa lapselle korjaavia kokemuksia perheestä. He haluavat täyttää mahdollisimman hyvin hyvän perheen vaatimukset. Sijaisperheet ovat julkisen kontrollin tai seurannan alla koko sijaisvanhemmuuden ajan, mikä on hyvä asia etenkin lasten hyvinvoinnin kannalta. Sijaisvanhempien koulutuspäivillä nousi vahva tunne, että sijaisvanhemmat ”pelkäsivät” osallistua tutkimukseen.

”Miltä ajatus tutkimukseen osallistumisesta tuntuisi? Voisiko teidän perheenne lähteä mukaan tutkimukseen?”

”En tiedä haluanko. Tuntuu että pääsee paljon helpommalla, kun ei tarvitse kohdata niitä asioita ainakaan silleen avoimesti. Ikään kuin edessä olisi kiviä, joiden taakse ei edes halua nähdä. On paljon hel-

pompaa kuin ei näe niiden taakse. En tiedä, mitä kaikkea se synnyttää, jos kiven taakse katsoo... ”

”Mitä sinä perheenisänä ajattelet tutkimukseen mukaan lähtemisestä?”

”Totta kai voidaan lähteä... Ja onhan se todella tärkeä ja hyvä tietää, mitä siellä kivien takana on. Sittenhän me voidaan tehdä asialle jotain, jos sieltä paljastuu jotain ei-toivottavaa. Ja jos me ei tiedetä, mitä lapset ajattelee, ei voida heitä auttaa...”

(Ote tutkimuspäiväkirjasta 2.12.2006)

Viisi perhettä ilmoitti koulutuspäivien aikana halukkuudestaan osallistua tutkimukseen. Tarkoitukseni oli haastatella lapsia ja nuoria, jotka ovat asuneet mahdollisimman pitkään sijaisperheessä, jonka olosuhteet olisivat mahdollisimman kodinomaiset. Osa sijaisperheistä toimii ammattimaisesti eli niissä saattaa olla sijoitettuna lapsia lyhytaikaisesti tai murrosiässä olevia vain muutamien vuosien ajan. Tutkimukseen osallistui viisi perhettä, joista kolmen perheen jäseniä haasteltiin. Näissä perheissä oli sijaisäiti ja – isä sekä lapsia. Neljä sijaisäitiä kertoi kirjeissään kokemuksiaan sijaisvanhemmuudesta. Tutkimukseen osallistuneissa perheissä oli yhteensä 13 iältään 2-18-vuotiasta lasta. Nuorin haastateltava oli 4-vuotias. Perheisiin sijoitetut lapset olivat huostaan otettuja ja muuttaneet sijaisperheisiin 0-6 vuoden ikäisinä. Tutkimukseen osallistuvien perheiden rakenteet olivat erilaisia. Yhdessä perheessä oli sijoitettuja lapsia, joista osa oli keskenään sisaruksia ja osalla oli sisaruksia sijaisperheen ulkopuolella biologisten sukulaisten luona. Kahdella perheellä oli sekä biologisia että sijoitettuja lapsia. Sijoitetuilla lapsilla oli myös biologisia sisaruksia sekä sijaisperheessä että sijoitettuna toisiin sijaisperheisiin tai lastensuojelulaitoksiin. Osalla lapsista oli molemmat biologiset vanhemmat jollakin tavalla arjessa mukana. Joillakin toinen biologisista vanhemmista oli kuollut kun taas joillakin lapsilla näistä ei ollut mitään tietoa. Perheiden tunnistettavuuden minimoimiseksi olen jättänyt kuvaamatta tarkemmin perheiden rakenteita yksilöllisesti.

3.4 Aineiston kerääminen

Fenomenologisessa tutkimuksessa on tavoitteena kerätä tutkimusaineistoa siten, että tutkittavat kuvaavat välittömiä kokemuksiaan tutkijaa kiinnostavasta asiasta mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Fenomenologisessa tutkimuksessa voidaan käyttää aineistonkeruumenetelmänä teemahaastattelua. Haasteena on, että teemojen valinta voi rajata ulkopuolelle sellaisia ilmiön merkityksiä, joita tutkittava kokisi merkityksellisiksi teeman yhteyteen. Tutkimushaastattelun pitäisi edetä tutkittavan eikä tutkijan puheenvuorojen ehdoilla. (Lehtomaa, 2005, 170; Perttula, 1995.)

Haastattelun pääteemat olivat sijaisperheeseen tuleminen, arkielämän toteutuminen, ihmissuhteet ja perheen sisäiset ihmissuhteet. Aluksi kerroin haastatteluun osallistuneille tutkimukseni aiheesta, omasta sijaisvanhemmuudestani sekä tutkimukseni taustasta. Käytännössä haastattelija etenee pitkälle intuiotensa varassa ja taiteilee itseään sisällöllisesti kiinnostavien, vuorovaikusta rakentavien ja mahdollisimman hyvin sulkeistettujen kysymysten kanssa. Haastattelemineen on intensiivistä ja keskittyvää kuulemistä vaativaa työtä. (Lehtomaa 2005, 170.) Ensimmäistä haastatteluani varten olin suunnitellut selkeät haastatteluteemat sekä haastattelurungon. Etukäteen suunniteltujen haastatteluteemojen tarkoituksena oli auttaa ohjaamaan haastattelu sellaisiin aihepiireihin, joista olin tutkijana kiinnostunut. Huomasin haastattelun aikana, etten mennyt suunnitelman mukaan, vaan etenin haastateltavan tuottamien näkökulmien kautta.

Käytin tutkimusaineistonani haastattelun lisäksi lasten ikävaihtelun huomioiden myös muuta materiaalia. Jokainen lapsi ja nuori sai piirtää oman läheisverkostonsa. Hän sai laittaa karttaan ne ihmiset, joita hän koki perheenjäsenikseen tai muuten läheisiksi ihmisiksi. Kävin ensin haastateltavan kanssa läpi ohjeistuksen läheiskartan piirtämisestä. Sitten haastateltava piirsi paperin keskelle ympyrän, johon hän laittoi oman nimensä. Sen jälkeen hän piirsi jokaisesta perheenjäsenestä oman ympyrän sijoittaen sen paperille haluamaansa kohtaan. Ympyröiden sijainti kuvasi haastateltavan läheisyyttä kyseisiin perheenjäseniin. Jokainen haas-

tateltava teki tehtävän. Tehtävän tekemisen jälkeen kävimme haastateltavan kanssa yhdessä läpi kuviota ja pohdimme ihmissuhteiden rakenteita.

Toisena haastattelua tukevana havaintomateriaalina olivat Pesäpuu ry:n nallekortit. Ne antoivat hyvän mahdollisuuden kertoa asioita muulla tavalla kuin puheen välityksellä. Nallekorteissa oli kymmeniä erinäköisiä nalleja, joiden tarkoitus oli kuvata eri luonteenpiirteitä ja tunnetiloja. Nallet olivat korteissa mm. vihaisia, raivoisia, iloisia, surullisia, pettyneitä tai hämmentyneitä. Korteissa oli myös nalleja, jotka olivat hyvin tasaisen näköisiä ja esiintyivät ilman suurempia tunneilmaisuja. Pyysin jokaista perheenjäsentä valitsemaan kortin tai useamman kuvaamaan kutakin perhejäsentä. Toisille korttien valinta oli vaikeaa ja toisille helpompaa. Sain mielestäni arvokasta tietoa tutkimustani ajatellen korttien käyttötilanteesta. Kävimme haastateltavan kanssa yhdessä läpi ne kortit, jotka hän oli valinnut kuvaamaan kutakin perheenjäsentä. Ilmeet, eleet ja tapa, joilla tutkimukseen osallistuneet henkilöt valitsivat kortteja, kertoivat mielestäni paljon perheensisäisistä ihmissuhteista ja niiden rakentumisesta. Lisäksi jotkut nuoret haastateltavat valitsivat Pesäpuu ry:n elämän tärkeistä asioista itselleen tärkeäksi kokemiinsa asioita. En käyttänyt näitä kortteja pienten lasten kanssa, koska arvioin niiden olevan ikätasoon nähden liian vaikeita. Osa nuorimmista haastateltavista halusi vielä piirtää paperille perheen. Yksi lapsista leipoi pipariperheen sillä aikaa, kun haastattelin toisia lapsia.

Toteutin haastattelut jokaisen sijaisperheen kotona. Kaikki perheenjäsenet olivat kotona saapuessani paikalle. Tunnelma oli aluksi jännittynyt, mutta kahta lasta lukuun ottamatta kaikki lapset, nuoret ja aikuiset olivat valmiita tulemaan haastatteluun. Aluksi keskustelin perheenjäsenten kanssa muutaman sanan ”niitä näitä”, kunnes vetäydyin yhden haastateltavan kanssa kerrallaan sivuhuoneeseen. Yritin tehdä ensimmäisessä perheessä sukupuuta yhdessä vanhempien kanssa, mutta totesin sen sitten huonoksi vaihtoehdoksi. Lasten ja aikuisten oli vaikea puhua ääneen perheen muodostumisen vaiheista. Tuli vahva intuitio siitä, että oli eettisesti väärin tehdä perheen sukupuuta siten, että kaikki olivat tekemässä sitä

yhdessä. Halusin kunnioittaa etenkin lasten ja nuorten toivetta olla puhumatta sijaisperheen läsnä ollessa ”julkisesti” esim. biologisesta suvusta.

Haastattelutilanteet olivat herkkiä ja niihin tulikin paljon tunteita mukaan. Tunsin, että joissakin haastattelutilanteissa lähdettiin hyvin syvällisiin ajatuksiin ja tutkijana minulla heräsi huoli siitä, miten nuori tai sijaisvanhempi selviää haastattelutilanteen jälkeen. Haastattelut olivat antoisia ja mielestäni vuorovaikutuksellisia tilanteita. Joissakin haastatteluissa en saanut nuorempiin lapsiin niin luottamuksellista suhdetta, että he olisivat rohjenneet vapaasti kertoa kokemuksistaan. Näissä oli myös sellaisia yhteensattumia, että esimerkiksi erään sijoitetun lapsen biologinen vanhempi oli kuollut muutama viikko ennen haastattelua. Mielestäni olisi ollut eettisesti väärin palata uudelleen siihen teemaan kun näin, ettei lapsella ollut voimavaroja puhua tapahtuneesta ja niistä kokemuksista, jotka liittyivät aiheeseen.

Bardyn & Känkäsen (2005) mukaan toisten ihmisten vaikeuksien vastaanottaminen aktiivisesti kuullen on vaikea tehtävä. Paljon pahaan kokenutta lasta on erityisen ahdistavaa kuulla, mieluummin vaikka kiirehtii rohkaisemaan, lohduttamaan tai tarvittaessa ojentamaan. Huomasin toimineeni juuri näin joidenkin lasten tai nuorten haastatteluissa. Kuunneltuani haastatteluja nauhalta totesin, että ikään kuin täytin tuskaisen hetken omalla puheellani tai vaihtamalla aiheita. Aikuisen on päästävä tunnistamaan omia tunteitaan, kestävä ja hyväksymään niitä voidakseen kuulla niin hyvin, että toinen voisi kokea tulleensa kuulluksi. Omien lapsuudenkokemusten ymmärtäminen aikuisena on eräs olennainen ehto. Yleensä se tuottaa uusia kokemuksia, jotka auttavat elämän ymmärtämisessä. Lapselle on tärkeää, että aikuinen ei mene lukkoon hänen tunteistaan, vaan voi tukea kaikenlaisten tunteiden esiintuloa. Se edellyttää, että aikuinen on turvallisella mielellä omien tunteidensa kanssa (Bardy & Känkänen, 2005).

Toteutin yhden perheen haastattelut samalla kertaa perheen toivomuksesta sekä välimatkojen takia. Haastattelut kestivät jokaisen perheen luona useita tunteja. Haasteena oli oman uupumisen sietäminen haastattelujen loppupuolella. Haastattelin jokaisessa perheessä viimeiseksi sijaisvanhemmat, joiden haastatteleminen

oli mielestäni helpompaa kuin lasten ja nuorten haastattelemine. Sijaisvanhempien haastatteluja helpotti oma sijaisvanhemmuuteni. Tulkintani mukaan sijaisvanhemmat luottivat haastattelutilanteessa ymmärrykseeni sijaisvanhemmuuden haasteellisuudesta ja erilaisuudesta verrattuna perinteiseen vanhemmuuteen. Aineistoa analysoidessani ja lähdeaineistoa lukiessani nousi esille kysymyksiä sijaisvanhemmuuden kokemuksista. Aineiston tarkempi tarkastelu osoitti, että sijaisvanhemmillä ei ollut haastattelutilanteissa mahdollisuutta kertoa kokemuksiaan omaan vanhemmuuteensa liittyen. Lähestyin haastattelemiani perheitä ja tarjosin heille mahdollisuuden kirjoittaa halutessaan sijaisvanhemmuuden kokemuksistaan. Oma sijaisvanhemmuuteni ja siihen liittyvät tunteet nousivat vahvasti esille tutkimus- ja lähdeaineistoa lukiessani. Päätin ottaa sijaisvanhemman näkökulman yhdeksi tarkastelukohteeksi.

Mielestäni oli antoisaa toteuttaa haastattelut samana päivänä koko perheelle. Sain havainnoida, kuinka perheessä kohdattiin tämä haastava tilanne ja millaisia vuorovaikutustilanteita perheenjäsenten välillä syntyi haastattelujen aikana. Jokaisessa haastatteluun osallistuneessa perheessä vietimme yhteisen kahvihetken jutellen niitä näitä. Jokainen haastatteluhetki päättyi kokemukseni mukaan hyvässä hengessä. Haastattelut vaikuttivat meihin kaikkiin omalla tavallaan, mutta olimme jakaneet yhdessä jonkin tärkeän hetken.

Lehtomaan (2005, 166) mukaan tutkijan on tärkeä ymmärtää, että tutkijan ymmärrys tutkimastaan ilmiöstä muuntuu koko tutkimuksen ajan ja että usein enakkokäsitykset tulevat itselle todeksi vasta aineistonhankintatilanteen tai analyysivaiheen aktivoimina. Jouduin jokaisen haastattelutilanteen jälkeen kohtaamaan uudelleen oman sijaisäitinä olemiseni. Haastattelujen jälkeen nousi aina voimakkaana kysymys, miten meidän perheessämme asuvat lapset kokevat perheemme ihmissuhteet tai osaammeko me vanhempina tukea lapsiamme niin, että he uskaltaisivat kertoa avoimesti kokemuksistaan. Annoin itselleni luvan käydä läpi tunnemyrskyä. Palasin aineistoon ymmärtäen että jokaisen lapsen kokemukseen vaikuttavat monenlaiset seikat kuten esimerkiksi menneisyys ja ympäristö, jossa eletään. Minun täytyi aineistonhankinnan jälkeen sekä sijaisvanhempana

että tutkijana todeta, että sijaisperhe ei ole sen enempää suojassa elämän rikkauksilta ja kolhuilta, kuin mikään muukaan perhe. Koti ja perhe eivät ole sellainen onnellisuuden tyyssija, jossa ei koettaisi myös pahoja tunteita ja asioita.

3.5 Aineiston analyysi

Olen kohdannut tutkimusaineiston analysoinnissa sekä tutkijan että sijaisvanhemman roolit. Olen pohtinut, mistä näkökulmasta tarkastelen aineistoa. Olen pyrkinyt aineiston kanssa tarkkaavaiseen työskentelyyn niin, että analyysissä tulisi esille mahdollisimman selkeästi jokaisen perheen jäsenen kokemus ilman sitä, että tulkitsen kokemuksia liikaa omista lähtökohdistani. Tehtyäni kaikki haastattelut seuraavana tehtävänä oli litteroida haastatteluaineisto tietokoneelle. Litterointi oli työlästä, koska käytettävissä oleva äänityslaite ei ollut hyvä ja joissakin haastatteluissa lapset puhuivat hyvin hiljaisella äänellä. Näin ollen kaikesta puheesta ei tahtonut saada selvää. Haastatteluista muodostui litteroitua aineistoa yhteensä 232 tekstisivua. Aineistona oli myös lasten piirustuksia sekä neljän sijaisäidin kirje sijaisvanhemmuudesta. Kaksi sijaisäitiä kertoi kirjeissään kokemuksiaan sijaisvanhemmuudestaan. Heidän perheidensä muut jäsenet eivät olleet tämän tutkimuksen tiedon antajina. Lisäksi pidin tutkimuksen aikana satunnaisesti tutkimuspäiväkirjaa.

Luin haastatteluaineistoa useita kertoja uudelleen. Aineistosta nousi mielestäni keskeisiksi teemoiksi sijaisvanhemmuus eri näkökulmista, lapsen tulo perheeseen, yhteydenpito biologisiin vanhempiin ja arjen rakentuminen sijaisperheessä. Tämän jälkeen luin aineiston uudelleen läpi ja merkkasin tekstiin erivärisillä kynillä ne tekstikohdat, joissa käsiteltiin kyseisiä aiheita. Edellä kuvattu prosessi oli se sisällönanalyysin osa, jossa nostin esiin lasten, nuorten ja sijaisvanhempien kokemuksista merkitykselliset kokonaisuudet. Fenomenologisen näkemyksen mukaan tutkija nostaa merkityskokonaisuuksia intuition mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 102–103.)

Tein valitsemistani tekstipätkistä erillisen tiedoston tietojen käsittelyä varten. Luin haastattelupätkät uudelleen läpi ja jäsensin teemakokonaisuudet pienempiin aihekokonaisuuksiin. Luokittelin aineistostani valitsemani tekstikohdat sopivien aiheiden alle. Alkuperäisten kirjoitusten valitseminen tutkimuksen tekstinäytteiksi oli haasteellista. Näin ongelmallisina eettiset kysymykset. Lähes kaikissa haastatteluissa tekstinäytteiden pidempi lainaaminen olisi vaarantanut haastateltavan tunnistamattomuutta. Toisaalta tekstinäytteiden kirjoittaminen antaa lukijoille paremman ymmärryksen tutkijan tekemästä tulkinnasta. Olen tietoisesti tehnyt valintoja ja jättänyt teksteistä pois ne kohdat, joiden avulla perheet tai haastateltava voitaisiin tunnistaa. Olen jättänyt nimet pois, enkä ole halunnut vaihtaa tilalle peitenimiä, sillä en halua kertoa kummasta sukupuolesta on kussakin tilanteessa kysymys. Koin aineiston analysoinnissa yhdeksi ansaksi oman suhteeni sijaisvanhempiin. Se oli liian läheinen, tasavertainen ja jollakin tavalla osallinen ilmiöön. Tunsin voimakasta tarvetta suojella sijaisvanhempia ja tuoda heidän kertomuksistaan esille heidän vahvuuksiaan sijaisvanhemmuudessa. Pelkäsin, että tuodessani avoimesti ja rehellisesti esille sijaisvanhemmuuteen liittyviä kipeitä tunteita, aiheutan sijaisvanhemmille lisää epävarmuutta omasta vanhemmuudestaan. Vaikeita asioita käsiteltäessä on tärkeää käyttää sanoja, jotka eivät yritä keinotekoisesti häivyttää hankalaa todellisuutta. Mukavan neutraalit sanat saattavat peittää näkyvistä ne ponnistelut ja sen kärsimyksen, joissa joidenkin ihmisten on kuitenkin elettävä. Käsitemalinoillaan tutkija luo tutkimuskohteestaan tietynlaisen konstruktion. (Granfelt 2000, 113–114.)

4 SIJAISVANHEMMUUS

4.1 Sijaisvanhemmuuden rakentuminen

Onnistuneen sijaisvanhemmuuden on todettu perustuvan vahvoihin persoonallisiin tarpeisiin, joko lapsettomuuden kokemuksiin tai omiin lapsuuden kokemuksiin. Lapsuuden kokemuksilla tarkoitetaan sitä, että sijaisvanhempi identifioituu laiminlyötyihin lapsiin. Nämä motiivit eivät tietenkään yksin riitä eivätkä toisaalta ole välttämättömiäkään sijoituksen onnistumiselle. (Kähkönen 1991, 53.) Tutkimukseen osallistuneista sijaisperheistä ja sijaisvanhemmista osa kärsi lapsettomuudesta ja kahden sijaisvanhemman omat lapsuudenkokemukset vaikuttivat haluun ryhtyä sijaisvanhemmaksi. Sijaisvanhemmuus antoi mahdollisuuden vanhemmuuteen. Sijaisvanhemmilla, joilla ei ollut biologisia lapsia, oli voimakas tarve etsiä lapsesta ”oman lapsen tuntua”. Sijaisvanhemmuus oli vaihtoehto vanhemmuuteen myös silloin kun perheeseen ei ollut enää mahdollisuus saada lisää biologisia lapsia erilaisista syistä johtuen. Sijaisvanhemmuus oli myös valinta, johon kuului halu antaa koti sitä tarvitsevalle lapselle. Tärkeimmän motivaatiotekijän sijaisvanhemmuuteen on todettu olevan sijaisvanhempien sisäinen halu suojella lapsia rakastavina vanhempina ja säästää lapsia mahdollisista uusista vahingollisista kokemuksista (Rodger & Cummings & Leschied 2006, 1137–1139).

Sijaisvanhemmaksi voidaan lainsäädännön mukaan hyväksyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa ja ominaisuuksiensa perusteella on sopiva antamaan perhehoitoa. Sijaishoitoa tarvitsevat lapset ovat erilaisia ja heillä on erilaisia tarpeita, joten tarvitaan myös erilaisia perheitä ja sijaisvanhempia huolehtimaan heistä. Sijaisvanhemmilla on oikeus saada valmennusta ja koulutusta tehtäväänsä. Vuodesta 1995 alkaen Suomessa on ollut käytössä Yhdysvalloissa kehitetty sijais- ja adoptiovanhempien valinta- ja valmennusmenetelmä PRIDE (Parent’s resources for information, development and education). PRIDE -valmennuksessa kokenut sijais- tai adoptiovanhempi ja sosiaalityöntekijä toimivat kouluttajaparina. Valmennuksessa pyritään antamaan tietoa sijais- ja adoptiovanhemmuudesta,

minkä pohjalta vanhemmat voivat tehdä päätöksen sijais- tai adoptiovanhemmaksi ryhtymisestä. (Ahto & Mikkonen 1999, 35–36 ; Buehler & Rhodes & Orme & Cuddeback 2006.) Haastatteluun osallistuneet perheet olivat käyneet yhtä perhettä lukuun ottamatta joko sijais- tai adoptiovanhemmille tarkoitettun Pride -valmennuksen. Koulutus koettiin tarpeellisena ja hyvänä. Sijaisvanhemmat olivat lähteneet sijaisvanhemmuuteen erilaisin toivein ja ajatuksin.

”Olimme lapsettomia pitkään ja lapsen kaipuu kalvasi mieltä. Halusimme lapsen, jolle antaa rakkautta, hellyyttä ja kaikkea siitä...Toivoin saavani pienen tytön..” (OK)

”Ei minulla ollut mitään ennakko-odotuksia sijaisvanhemmuudesta. Ajattelin sen olevan samanlaista kuin vanhemmuuden muutoinkin. Ehkä siitä johtuu, etten ole kovin pettynyt odotuksissani, kun olen elänyt sijaisvanhemmuutta biologisen vanhemmuuden rinnalla ja huomannut, ettei niissä suuria eroja ole ollut.” (KM)

”Kun biologisia lapsia ei saatu, sitä hakee ´täysin oman tuntua´ sijoitetuista...Odotin syliini pientä kääröä, joka saa osakseen valtavan hoivaamisen tarpeeni, kasvaa pian omaksi lapseksemme. Odotin myös kaveria isolle ---:lle...(toinen sijoitettu lapsi)”(LT)

Sijaisvanhemmuus on valinta, jota on usein harkittu pitkään. Perheissä, joissa on biologisia lapsia, on tärkeä puhua sijaisvanhemmuudesta sekä sijaiskotiin liittyvistä kysymyksistä lasten kanssa etukäteen. Perheenjäsenten käymä keskustelu ja kaikkien jäsenten halu sijaisperheeksi on välttämätöntä tai ainakin suotavaa, koska eriarvoisuuden kokemisen riskin on todettu olevan suuremman sijaisperheissä, joissa on sijoitettujen lasten kanssa samanikäisiä tai nuorempia omia lapsia (kts esim. Kalland & Sinkkonen 2001, Brown & Bednar 2006). Kun omat lapset olivat selvästi sijoitettua lasta vanhempia, vertailuasetelmaa ei edes päässyt syntyämään. ”Omat lapset ja naapurin kakarat” – kysymys on kuitenkin aina jollakin

tavalla ratkaistava sijaisperheessä, jossa on myös biologisia lapsia, ja se on varmasti yksi sijaisvanhemmuuden suurimmista haasteista (Valkonen 1995, 78).

”Tiesivätkö teidän biologiset lapset, että olette suunnitelleet sijaisvanhemmuutta?”

”Sitä käytiin sitä valmennusta ja meillähän kesti odottamisaika pari vuotta, se oli sellainen työntäyteinen aika muutenkin...siinä yhteydessä oli paljonkin keskustelua siitä, että tavallaan se...että kun siinä tuli lastenkin puolelta tämä kysymys...että voiko olla pikkusisarus...” (SM)

”Lapsilla ja samoin meillä odotukset oli ihan hirveän korkealla...sitä semmoista...että se ei olisi välttämättä tarvinnut olla ihan vauvakaan, mutta just semmoinen...että vähän rutistella välillä ja ihan että semmoinen kahden, kolmen vanha, niin...” (SA)

Sijaisvanhemmat kuvaavat sijoitusvaiheeseen liittyvän voimakkaita tunteita. Perhe on saamassa odotettua perheenlisäystä ja alkuvaiheeseen liittyy voimakkaita tunteita. Sijaisperheiden kokema stressi varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa on yleisesti tiedossa. (Kähkönen 1991, 54). Alkuvaiheessa voi tuntea jännitystä, riemua, onnea, pettymystä ja kiukkua, mutta myös pelkoa. Sijaisvanhemmat kertoivat tunteistaan ja alkuvaiheen ajatuksista sijoitettuja lapsia kohtaan (vrt. Viittala 2001, 258.). Sijaisvanhempien oma tarve saada lapsi ”kuin omaksi” näkyy vanhempien kuvauksissa. Useimmiten sijaisvanhemmille tulee yllätyksenä se, miten aikaisempi hoidon laiminlyönti on vaikuttanut lapseen. Sijaisvanhempia helpottaa tieto siitä, millaisia elämänvaiheita lapsella on ollut ennen sijaisperheeseen tuloa (kts myös Kähkönen 1991, Laurila 1999), mutta lapsen käyttäytymisen voi olla silti yllättävää.

”Rakastuin siihen pieneen nykeröön, jota pääsin lastenkodille katsomaan ja se oli siinä. Tunne oli kuin oman lapsen syntymän jälkeen, mutta kipuja en tuntenut...” (KM)

”On utelias tapaamaan lapsen, kiinnostunut hänestä itsestään. Jännittää hirveästi. Jännittää sekin, miten lapsi suhtautuu minuun ja meihin. Ensimmäisessä tapaamisessahan ei ole yksin. On kaiken maailman sosiaalityöntekijöitä ja lastenkodin ihmisiä. Hermostuttavaa...Kuitenkin vahvana on ajatus: Minun lapseni on nyt tässä.”(JK)

”Kun sijaislapset tulivat, en ehkä osannut riittävästi huomioida heidän tarpeitaan niihin turvallisuuden puutteisiin nähden. En aavistanut, vaikka koulutuksessa sitä vähän yritettiin valottaa, miten paljon kokeneita ja mistä kaikesta ilman jääneitä nämä lapset olivat.”(KM)

”niin sitten tämmöinen...tämmöinen kun tulee, jolla ei ollut sitten minkään näköistä näkemystä minkään näköisestä kosketuksesta, muuta kun nämä omanlaiset, niin ei...sehän sitten jäi...sehän oli niinku hirveen työlästä sitten opetella semmoinen...”(SA)

Edellä on esitetty monenlaisia kokemuksia, joita on liittynyt sijoitetun lapsen tulemiseen. Mielestäni jokainen näistä on tärkeä ja kertoo omaa merkitystään. Jokaisen kokemus on tärkeä ja merkittävä lapsen ja perheen kohdalle tulevaisuutta ajatellen. Tässä tutkimuksessa en näe mahdolliseksi selvittää sitä, miten sijoitettujen lasten ja sijaisvanhempien kiintymyssuhde on muodostunut suhteessa ensimmäisiin kokemuksiin. Aihe olisi tutkimuksellisesti mielenkiintoinen ja merkittävä.

Jos perheessä on biologisia lapsia, erilaiset tunteet eri lapsia kohtaan voidaan kokea kiellettyinä ja tämä aiheuttaa suhteeseen tiedostamattomuutta ja epäselvää viestintää (Laurila 1999, 83.). Mielestäni toteamus sisältää olettamuksen, että tunteet biologisia ja sijoitettuja lapsia kohtaan ovat erilaisia. Voidaan ajatella, että sijaisvanhemmat eivät tunnista erilaisuuden kokemusta. Tutkimukseen osallistuneissa perheissä, joissa oli sijoitettuja ja biologisia lapsia ja sijoituksesta oli

kulunut jonkin aikaa eli kiintymyssuhde oli päässyt syntymään, sijaisvanhemmat eivät kertoneet tunne-erosta biologisten ja sijoitettuna olevien lasten välillä. Jokainen lapsi kuvattiin yksilöksi, olipa tämä sitten sijoitettu tai biologinen. Lisäksi jokaiseen lapseen oli oma vanhempi-lapsi -suhteensa. Oma kokemukseni sijaisvanhempana on se, että vaikka järjen tasolla tiedän ja tunnistan, että en ole synnyttänyt kaikkia lapsiani, niin jokaisen lapsen kanssa on omanlaisensa suhde. En voi sanoa, että suhde olisi tiiviimpi sen mukaan, onko lapsi biologinen vai sijoitettu.

On esitetty ajatuksia, että sijaisvanhempi voi kokea vanhemmuutensa puutteellisenä, koska siitä puuttuu siittäminen, raskausaika, synnyttäminen tai imettäminen. Tämänkaltaiset, osin tiedostamattomatkin tunteet voivat vaikuttaa siihen, että suhde sijoitettuun lapseen ei kehity yhtä luonnolliseksi ja läheiseksi kuin omaan, biologiseen lapseen. (Valkonen 1995, 78). Aineistoni sijaisvanhemmat, joilla ei ole biologisia lapsia, tuovat esiin halua tuntea lapsi ”niin kuin omana” tai ”tämä on minun lapsi”. Omistamisen tarve korostuu. Sijaisäiti, jolla on sekä sijoitettuja ja biologisia lapsia toteaa, että

”Suurin opettelu on ollut siinä, että nämä lapset (biologiset ja sijoitetut) ovat vain lainaa. Sijaislasten opettaminen ’pois maailmaan’ on ihan yhtä vaikeaa kuin omienkin.” (KM)

Sijaisvanhempien kokemuksissa näkyy, että ”arkivanhemmuus” on samanlaista sekä biologisten että sijoitettujen lasten kanssa. Vanhemmuuden erityisyys korostuu sijoitettujen lasten oireilussa, yhteydenpidon järjestämisissä sekä tapaamisten aikana. Biologinen vanhemmuus nähdään kulttuurissamme kuitenkin ”oikeana vanhemmuutena”. Esimerkiksi uusperheiden osalta puuttuva biologinen side herättää kysymyksiä lapsen ja uusien perheenjäsenten suhteiden ”luonnollisuudesta”. (Ritala-Koskinen 2001, 55). Biologinen isyys ja äitiys tuntuvat olevan jotakin, joka pysyy ja jota ei voi ohittaa. Biologisen vanhemman sijalle ei voi tulla ja biologiseen vanhemmuuteen näyttää liittyvän jotakin sellaista, mitä mikään tai kukaan ei voi ylittää. Biologinen vanhemmuus määrittyy lopulta kulttuurisesti

ensisijaiseksi vanhemmuudeksi – vaikka vanhemmuus olisi pelkästään biologista, ilman minkäänlaisen sosiaalisen suhteen olemassaoloa. (Ritala-Koskinen, 1992, 39–40.) Kulttuurissamme vallitseva biologisen vanhemman ensisijaisuus tuo sijaisvanhemmille epävarmuutta oman vanhemmuuden aitoudesta tai oikeudesta. Epävarmuutta oman vanhemmuuden onnistumisesta lisää se, että kiintyminen on prosessi. Mitä vanhempana lapsi sijoitetaan perheeseen, sitä suuremmalla todennäköisyydellä alkuvaiheeseen liittyy ongelmia (Bardy 2001, 76). Vanhemmat kuvasivat kiintymyssuhteen syntymistä helpoksi, ”heti leimahtaneeksi”, kun lapsi oli sijoitettaessa pieni alle puolenvuoden ikäinen vauva.

”Ensimmäisen lapsen tultua yhden kuukauden ikäisenä ’normaalina’ vauvana ja kiintymyksen leimahdettua heti, tämä toisen, yhden vuoden ikäisen lapsen tuoma ahdistus ja kiintymyksen hidas syttyminen jätti jälkeensä epäilyksen, voiko olla, ettei vähän vanhempana tuleviin lapsiin synnykään rakkautta tai kiintymystä, vaikka vanhempi haluaisikin.. ..iltaiset, öiset huutokohtaukset ahdistivat, sillä äitinä ja isänä tuli riittämättömyyden tunteet voimakkaana.”(LT)

”Kiintymys on syntynyt, mutta se vaatii aikaa.. ..kun tulee varmuutta ja tunnistaa lapsen tarpeet, esimerkiksi vauvan itkusta milloin hän on nälkäinen, janoinen, ja kykenee vastaamaan niihin, saa samalla varmuutta, että minä kykenen tämän lapsen äidiksi. (JK)”

Oikean vanhemman myytti lisää sijaisvanhempien epävarmuutta vanhemmuudesta. Vanhemmat, joilla oli myös biologisia lapsia, eivät olleet yhtä epävarmoja vanhemmuudestaan ja kiintymyksen rakentumisesta. Vanhemmat, joilla oli myös biologisia lapsia, mutta kiintymyssuhteen muodostuminen sijoitettuun lapseen oli vienyt aikaa, ymmärsivät ongelmien johtuvan pääosin lapsen traumatisoitumisesta, eikä vanhemmuuden muodosta. Myös erilaisissa tutkimuksissa (vrt. Kähkönen 1991; Valkonen 1995) sijaisvanhemmuuden oikeanlaisuutta kyseenalaistetaan. Esimerkiksi Valkonen (1995) toteaa, kuten edellä on mainittu, että suhde sijoitet-

tuun lapsen ei kehity yhtä luonnolliseksi ja läheiseksi kuin omaan, biologiseen lapseen. Tästä herää muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miten suhteen läheisyyttä mitataan? Mikä on mittari arvioitaessa lapsen ja vanhemman välisen suhteen luonnollisuutta? Muodostuuko biologisen vanhemman ja lapsen välille aina lämmin ja läheinen suhde?

4.2. Sijaisvanhemmuuden mahdollinen purkautuminen

Pysyväisluonteiseksi suunniteltu perhesijoitus päättyy yleisimmin nuoren normaaliin itsenäistymiseen ja jälkihuoltoon siirtymiseen. Sijoitus voi myös päättyä ennen nuoren itsenäistymistä tai jälkihuollon päättymistä. (Ahto & Mikkola 1999, 28). Vaikka pitkäaikaisiksi tarkoitetut perhesijoitukset jatkuvat yleensä lapsen täysi-ikäisyyteen saakka ja psykologisena suhteenä kauemminkin, sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen suhteessa on aina väistämättä mukana tietty epävarmuus ja tilapäisyyden mahdollisuus, koska biologisella vanhemmalla on oikeus pyytää lasta takaisin hoitoonsa. Pelkkä biologisen vanhemman olemassaolo saattaa vaikuttaa sijaisvanhempaan alitajuisesti siten, että hän kokee, ettei saa kiintyä lapseen liikaa, kun kuitenkin jossain on olemassa ”oikea äiti tai isä”. Näin sijaisvanhempi joutuu tavallaan pidättelemään omaa vanhempaan olemistaan. (Valkonen 1995, 78). Sijoituksen alkuvaiheessa yhteydenpito biologisiin vanhempiin on usein tiiviimpää kuin myöhemmässä vaiheessa (kts Valkonen 1995). Ongelmallisiksi koetut suhteet sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä lisäävät riskiä sijoituksen ennenaikaiseen purkautumiseen (Brown & Bednar 2006). Käsittelen tutkimuksen myöhemmässä osassa sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien yhteydenpitoa ja siihen liittyviä kokemuksia.

Sijaisvanhempi saattaa aluksi pelätä kiintymistä, koska lapsen biologisen perheen olosuhteet voivat muuttua ja hän joutuisi luopumaan lapsesta. Myös lapsi voi välttää kiintymistä joko surureaktiona joutuessaan eroon biologisesta äidistään tai odotuksesta tai pelosta, että sijoitus perheessä päättyy. Suhteen alussa pari vuotta voi kulua epävarmassa tilanteessa, mikä on pienelle tytölle äitisuhteen rakentamisen kannalta pitkä aika. (Laurila 1999, 83.) Sijoituksen purkautuminen on

mahdollista, jos biologisten vanhempien elämäntilanne korjaantuu eikä huostanoton perusteita ole enää olemassa. Lapsen huostassa pito ja sijaishuolto tulee lastensuojelulain 20 § mukaan lopettaa, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, toisin sanoen huostanoton kriteerit eivät enää täyty. Huostassa pitoa tulee kuitenkin jatkaa, jos sen lopettaminen on selvästi vastoin lasten etua. (Ahto & Mikkola 1999, 28).

Tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat ovat pohtineet sijoituksen ennenai-kaista päättymistä ja luopumista sijaisvanhemmuudesta. Ajatukset ovat liittyneet sijoituksen alkuvaiheen muutamaan ensimmäiseen vuoteen. Sijaisvanhemmat ovat olleet epävarmoja sijoituksen jatkuvuudesta pohtien sitä, onko biologisten vanhempien tilanne muuttunut parempaan suuntaan. Jotkut biologiset vanhemmat kertoivat sijaisvanhemmille aikeistaan hakea huostanoton purkamista. Toisinaan sijaisvanhemmat pohtivat itse luopumista sijaisvanhemmuudestaan lapsen voimakkaan oireilun takia. Sijoituksen ennenaikaisen purkaantumisen todennäköisyyden on todettu kasvavan, jos lapsella on ollut käyttäytymiseen liittyviä tai psykiatrisia vaikeuksia. Sijoituksen purkautumisen on myös todettu olevan todennäköisempää vanhempana sijoitetuilla lapsilla, joilla on ollut varhaislapsuudessa suurempi mahdollisuus kokea pahaa oloa kodissaan kuin nuorempana sijoitetuilla lapsilla. (kts. esim Brown & Bednar 2006.) Varhaisessa lapsuudessa traumatisoitunut lapsi, joka on kokenut vakavaa hoidon laiminlyöntiä, voi oireilla monilla eri tavoilla. Lapsen on vaikea luottaa aikuiseen (vrt Kalland 2001).

”Kerroit, että sulla on ollut sellainen paha olla pidemmän aikaa. Mitä sä ajattelet, vaikuttiko lapsen tulo siihen jotenkin?”

”Kyllä se varmaan jotakin semmoista on, että ottiko sitä liikaa kuormaa itselleen...se että ei niinkö...vai meneekö sitä toisen mukaan vai mikä siinä on että...mutta yhdessä me kyllä se päätös tehtiin, että otetaan”

”Pelkäätkö jonkun lapsen kohdalla että sijoitus purkaantuu vai toivotko sitä?”

”En minä toivo - -:n kohdalla purkautumista.. ..tuntuu, että kumppani toivoo enempi sitä purkautumista...sitä jotenkin miettii sitä...kun se puhuu, että se olis lapsen etu...niin onkin...mutta jotenkin tuntuu, että toivooko se, että olis lapsen etu että se lähtis...”(OV)

Jos sijaiskodissa annettava hoito on sopimatonta tai puutteellista, hoidon järjestämisestä vastuussa olevan sosiaalilautakunnan tulee pyrkiä saamaan aikaan tilanteeseen parannus. Jos tilannetta ei voida korjata ilman kohtuutonta vaivaa tai kohtuullisessa ajassa, sosiaalilautakunta voi purkaa sijoituspäätöksen välittömästi (Ahto & Mikkola 1999, 29). Lasta on valmisteltava sijoituksen päättymiseen ja tulevaan muutokseen mahdollisimman hyvin. Lapsen kokemaa hylkäämisen tunnetta lievittää se, että sijaisvanhempien ja lapsen välinen suhde ei pääty kokonaan. Epävarmuus sijoituksen kestävydestä tuo sijaisvanhempien parisuhteeseen ylimääräisiä jännitteitä. Sijoituksen purkautumisen mahdollisuus on sijaisvanhemmille pelottava ja arka asia. Brown ja Bednar (2006, 1509) totesivat tutkimuksessaan, että sijaisvanhempien väsymiseen ja loppuun palamiseen johtivat työn vaativuus ja aliarvostettuna oleminen. Sijaisvanhempien olisi tärkeä saada riittävää tukea ja tietoa.

Tutkimukseen osallistuneista viidestä sijaisperheestä kolmessa sijaisperheessä on mietitty sijoituksen purkaantumista. Yksi tapaus liittyi vanhempien olosuhteiden korjaantumiseen ja vanhemman aktiiviseen työskentelyyn asuinpaikan muuttamiseksi hänen luokseen. Sijaisvanhemmat työstävät luopumista kumpikin omalla tavallaan ja kiintyminen lapseen on heikompaa kuin sellaisen lapsen kohdalla, jonka sijoituksen jatkuvuus on varmempaa. Sijaisvanhempi saattaa alitajuisesti työskennellä luopuakseen lapsesta pohtien olisiko lapsen paras sittenkin muuttaa takaisin biologisten vanhempiensa luokse.

Epävarma tilanne kuluttaa myös voimavaroja, jolloin sijaisvanhempi voi tuntea, etteivät omat voimavarat riitä sijoituksen jatkumiseen. Sijoituksen purkautumista mietittiin kahdessa perheessä lapsen oireilun ja oman kyvyttömyyden tunteen takia. Brown & Bednar (2006, 1506) ovat tutkimuksessaan todenneet, että sijais-

vanhempien kyvyt ja lasten tarpeet eivät aina kohtaa. Tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat miettivät mahdollista sijoituksen purkautumista silloin, kun lapsen sopeutuminen sijaisperheeseen näytti mahdottomalta tai lapsen käyttäytymisen tai psyykkisen hyvinvoinnin kanssa oli erityisiä ongelmia. Ajatukset purkautumisesta ovat liittyneet sijoituksen alkuvaiheisiin. Mitä vanhempi lapsi oli sijoitushetkellä, sitä pidemmän ajan sijoituksesta sijaisvanhemmat olivat miettineet sijoituksen jatkuvuutta. Minulle herää tutkijana sellaisia kysymyksiä, että minkä ikäinen lapsi on ylipäätään hyvä sijoittaa perheeseen tai onko sijaisperhe paras sijoituspaikka esimerkiksi kouluikäiselle lapselle, jolla on hyvin vaikeat traumaattiset kokemukset. Nämä ovat kysymyksiä, joiden kanssa lastensuojelun sosiaalityöntekijät askaroivat. Tutkimusten tekeminen ja oikeiden vastausten löytäminen on haasteellista ja kenties mahdotonta, koska jokainen lapsi on yksilö ja ei ole olemassa kahta samanlaista lasta. Sijaisvanhemmat kokivat häpeää ja syyllisyyttä miettiessään oireilevan lapsen sijaisvanhemmuudesta luopumista.

”Millainen tunne sinulla on juuri tällä hetkellä?”

”Sellainen hirveän hyvä olla...joo...et silleen että niin paljon sitä just joutunut miettimään, että entäs jos...kysymys, että jos perhe menee niin pahoinvoivaksi, että joudutaan miettimään että --- pitää panna pois...se tuntuu hirveän epäoikeudenmukaiselta...”

”Onko se vaihtoehto käynyt sinulla mielessä?”

”On käynyt...sitä on niinkun joutunut miettiin ja tavallaan sitten kun tuntuu...se tuntuu niin hirveän rankalta...ja sitten niinkun siihen, että kuinka paljon --- on eheytyntä sinä aikana, kun se on ollut meillä...mitä se tarkoittaa hänelle sitten...”(SM)

”Onko sua kaduttanut koskaan sijaisvanhemmuus?”

”En mä tiedä suoraan sanoen.. ..en mä voi sanoa kokonaan, että kaduttanut...mutta että on niin kuin vähän...siitä niin kuin syyttänyt itseäni, että miksi mä en ollut tiukempi siis siinä, että kun meillähän oli toiveena pienempi...ja tota et miks sitten niinku heti vaan sanoin, että no otetaan...niin vähän oon niinku syyttänyt itseäni siitä, että

oliko se niin hirveä hinku vai pelko, ettei me saada ollenkaan, jos me ei nyt tätä oteta, kun me jo yhden kerran kieltäydyttiin siitä, että me ei otettu kahta kerrallaan...niin mä ehkä enempi, että jos me taas sanotaan, että ei, niin saadaanko me sitten ollenkaan...” (SA)

Sijaisperheissä, joissa asui biologisia lapsia, sijoituksen ennenaikaisen päättymisen riski oli suurempi kuin perheissä, joissa ei ollut biologisia lapsia. Mikäli sijaisperheeseen oli sijoitettu biologiset sisarukset, se oli vähentänyt ennenaikaisen sijoituksen päättymisen riskiä. (Kalland & Sinkkonen 2001, 515; Brown & Bednar 2006.) Tutkimukseni ei vahvistanut tätä näkemystä. Kolmesta perheestä, joissa sijoituksen keskeytyminen oli tullut puheeksi, vain yhdessä oli biologisia lapsia. Biologiset lapset olivat selkeästi vanhempia kuin sijoitetut lapset. Perheessä, jossa oli sekä biologisia että sijoitettuja lapsia ja osa biologisista lapsista oli sijoitettuja lapsia nuorempia, sijoituksen ennenaikainen päättymisen ei ollut tullut ajankohtaiseksi tai tarpeelliseksi puheenaiheeksi. Kukaan sijaisperheissä asuvista lapsista ei toivonut sisaren sijoituksen purkautumista. Kallandin & Sinkkosen (2001, 521) mukaan sijoituksen kestolla oli yhteys sukulaistukeen ja hyvään yhteistyöhön sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä.

4.3 Voimavaroja sijaisvanhemmuuteen

Sijaisperheisiin on kiinnitetty verrattain niukasti huomiota niin käytännön perhehoidossa kuin tutkimuksessakin (kts Pösö 1995, 83; Viittala 2001, 259). Sijaisvanhemmilta edellytetään toisaalta normaalia vanhemmuutta ja toisaalta lapsen erityistarpeisiin vastaamista, hänen kasvunsa ja kehityksenä tukemiseen paneutumista sekä aikaisempien kokemusten korjaamista ja korvaamista uusilla, myönteisillä kokemuksilla (Ahto & Mikkola 1999, 24). Sijaisvanhemmat kokevat olevansa vaativan tehtävän edessä ja vastuussa vanhemmuudesta monelle eri taholle. Yleisesti sijaisvanhempia kohtaan on olemassa suuremmat odotukset kuin biologisia vanhempia kohtaan. Osittain nämä yleisesti olemassa olevat vaatimukset ja odotukset sijaisvanhempia kohtaan johtuvat siitä, että sijoitetuilla lapsilla on erityisiä tarpeita ja heidän hoitonsa tarvitsee erityisiä taitoja. (Buehler &

Rhodes & Orme & Cuddeback 2006, 548–549.) Vastuullisuus tuli sijaisvanhempien mukaan esiin yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa ja biologisten vanhempien kanssa. Murrosikäisen nuoren kokeillessa rajoja sijaisvanhemmat kokevat erityisesti vastuun muita tahoja kohtaan. Sijaisvanhemmat saattavat rajoittaa sijoitettuja nuoria enemmän, eivätkä halua ottaa samoja riskejä kuin biologisten lastensa kanssa. Välit nuoren kanssa voivat kiristyä rajoittamisten takia. (Valkonen 1995, 71).

”Mä sille silloin puhuin, että kyllä se on niin, etten minä en ole vaan itse pelkästään vastuussa teistä, vaan minä olen teidän biologisille vanhemmille, teidän koko suvulle ja kaupungille ja koko maailmalle vastuussa teistä...että te olette niinkun jaloillanne kun te lähдете täällä...eihän sitä vastuuta ajattele muuten kuin silloin, kun jotakin ongelmia on...ja sitten miettii, miten minä selviän tästä ja miten ne biologiset sukulaiset toivois, että mä sanoisin...”(KM)

Sijaisvanhemmat joutuvat yhä useammin kokemaan arvostelua, moitteita ja valitusprosesseja tilanteissa, joissa he luovat suhdettaan lapseen ja auttavat häntä käymään läpi menneisyydessään kokemiaan traumoja (kts. Koisti-Auer 2002, 62). Toisinaan biologisille vanhemmille ei ole syntynyt luottamusta sijaisvanhempien hoitoa kohtaan ja he kyseenalaistavat hoidon laatua. Osa tutkimukseen osallistuneista sijaisvanhemmista koki, että sijaisperheen arkielämään kiinnittää erityistä huomiota naapureiden, tuttavien ja ympärillä olevien verkostojen taholta.

”Minusta siihen tosiaan kiinnitetään liikaa huomiota, että kun sitä on sijaisperhe ja minä olen yrittänyt meidän isommille lapsille sanoa, että ei nämä sanomiset johdu teistä, vaan siitä että ollaan sijaisperhe ja meihin kiinnitetään enemmän huomiota...kauhean tarkkaan syynättiin, mitä kukakin saa ja mitä kenellekin sanottiin ja mitä kukakin saa tehdä ja mitä ei tarte tehdä, kun meillä on kotihommia jaettu...”(KM)

Sijaisvanhemmat kokivat kiusallisena taloudellisen tuen esiin nostamisen vanhemmuuden yhteydessä (kts Laurila 1999). Viittalan (2001, 258–259) tutkimuksessa sijaisvanhemmat kokivat merkittävimmäksi lastensuojelun tueksi taloudellisen tuen. Myös mediassa käytävissä keskusteluissa sijaisvanhemmuuteen liitetään helposti taloudellinen hyöty. Tutkimukseni mukaan taloudellinen tuki ei ollut merkittävä tuen muoto sijaisvanhemmille. Päinvastoin he kokivat kiusallisena aiheena rahasta puhumisen. Sijaisvanhempien mielestä taloudellinen tuki ei ollut sijaisvanhemmuuden motiivi.

”Sijaisvanhemmuudesta voitaisiin pitää suurempaa ääntä mediassa myös siitä näkökulmasta että sijaisvanhemmat eivät ole rahankerääjiä ja toisten lapsien ryöstäjiä.” (JK)

Sijaisvanhempien haastava tehtävä on tiedostettu ja sijaisvanhempien valmennukseen sekä vanhemmuuden tukemiseen on kiinnitetty aikaisempaa enemmän huomiota. Sijaisvanhemmilla on oikeus saada ohjausta ja tukea kasvatustehtäväänsä ennen kaikkea lapsen asioita hoitavalta sosiaalityöntekijältä. Tukea saa tarvittaessa myös muilta ammattiauttajilta, esimerkiksi perheneuvoloista sekä sijaisvanhempien omilta pienryhmiltä (Ahto & Mikkola 1999, 24). Sijaisvanhempien vertaisryhmän, jonka vetäjinä ovat olleet sijaishuollon sosiaalityöntekijä ja kokeneet sijaisvanhemmat, on todettu vaikuttavan positiivisesti sijaisvanhempiin ja heidän perheisiinsä. Sijaisvanhempien herkkyys sijoitettujen lasten tarpeita kohtaan kehittyi huomattavasti ja vanhempien sitoutuminen sijaisvanhempana toimimiseen vahvistui. Ryhmiin osallistuneiden sijaisvanhempien suhtautuminen biologista perhettä kohtaan muuttui empaattisemmaksi. (Kähkönen 1991, 55–56.)

”Sosiaalityöntekijä on tukenut ajatuksiamme ja tarkoituksiamme lapsen olojen tasaamiseksi perheessämme. Saimme sijoituksen alkuvaiheessa paljon tukea, kun olimme uupua ja jopa purkaa sijoituksen. Henkilökohtainen työnohjaus, vertaisryhmä sekä muutaman kuukauden kestänyt lastenhoitoapu auttoivat pahimman yli. Vertaisryhmä on koettu todella hyväksi tueksi jatkossakin.”(LT)

”Yleensä sosiaalityöntekijät kuuntelevat perhettä. Sosiaalityöntekijöillä on liikaa perheitä vastuullaan ja liian vähän aikaa paneutua syvällisesti yhteen ´tapaukseen´. Joskus joutuu tukemaan sosiaalityöntekijää olemaan lapsen puolella.” (JK)

Vertaisryhmän lisäksi sijaisvanhemmat ovat kokeneet saavansa tukea sijaisvanhemmuuteensa sosiaalityöntekijältä, sukulaisilta ja ystäviltä. Sijaisvanhempien kokemuksen mukaan sijaisvanhempien sukulaiset ja lähiverkosto hyväksyivät heidän lapsensa tasavertaiseksi osaksi heidän perhettään. Yhteistyö sosiaalityöntekijään oli sijaisperheiden mielestä suhteellisen vähäistä. Sosiaalityöntekijä oli vierailut joidenkin tutkimukseen osallistuneiden perheiden luona harvemmin kuin kerran vuodessa. Sijaisperheet kokivat sosiaalityöntekijän kanssa tehtävän yhteistyön tärkeänä. Sosiaalityöntekijöiltä toivottiin ymmärrystä sijaisperheiden tilanteita kohtaan. Sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen välisellä yhteistyöllä, yhteydenpidolla ja luottamuksella on merkitystä sijaisvanhempien jaksamiseen. Sijaisvanhemmat harkitsivat useimmin sijaisvanhemmuuden loppumista, jos yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa ei jostain syystä sujunut. (Rodger & Cummings & Leschied 2006, 1137-1139.)

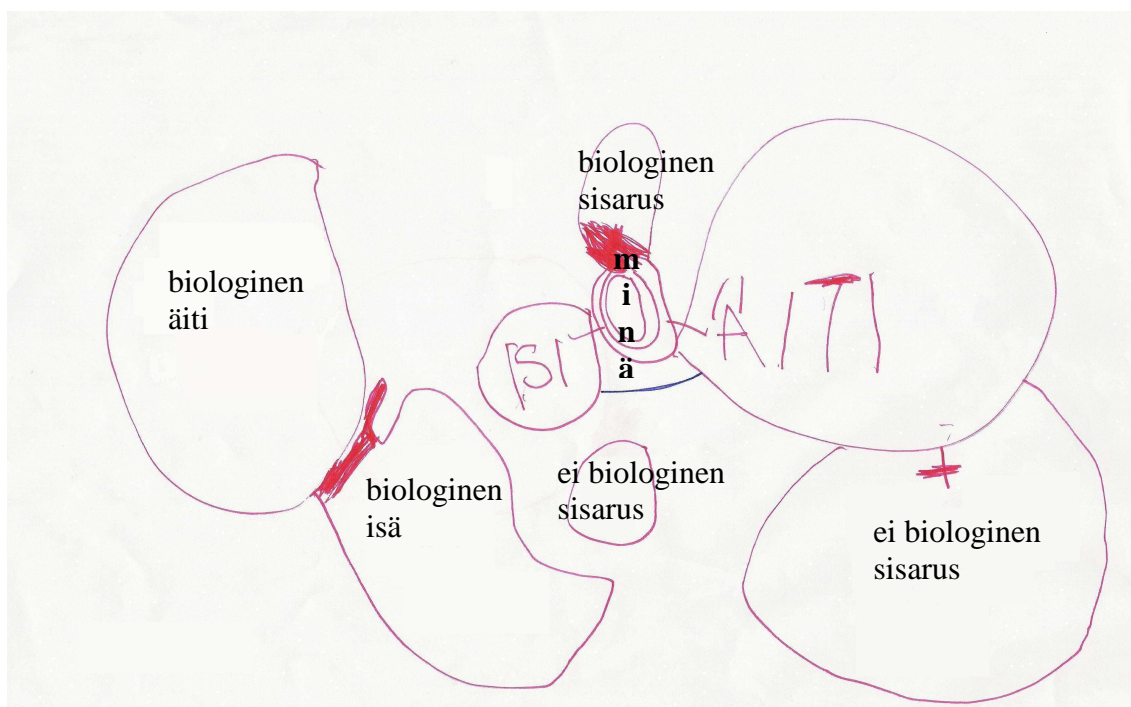
5 SIJOITETUN LAPSEN ELÄMÄÄ SIJAISPERHEESSÄ

5.1 Lapseksi sijaisperheeseen

Sijaiskodissa asuvat lapset määrittivät perheekseen sijaisperheen, jossa asuivat. He luettelivat perheenjäsenikseen sijaisperheen jäsenet ja vanhemmikseen sijaisvanhemmat. Sijaisperheissä eläneet lapset ovat tutkimusten mukaan pitäneet sijaisvanhempiaan ensisijaisesti vanhempinaan (Valkonen 1995, 68; Viittala 2001, 257-259).

Kysyttäessä ketä sinun perheeseesi kuuluu lapset ja nuoret eivät jaotelleet sisaruksiaan millään tavalla. He luettelivat perheenjäsenet satunnaisessa järjestyksessä. Piirrettäessä verkostokarttaa, johon pyysin piirtämään ympyrän kullekin perheenjäsenelle, lapset piirsivät sijaisperheen jäsenet. Osa lapsista tai nuorista piirsi verkostokarttaan joitakin biologisia sisaruksiaan.

Kolme lasta piirsi verkostokarttaan biologisia sukulaisiaan. Nämä kolme lasta asuvat samassa sijaisperheessä ja kaksi heistä on keskenään biologisia sisaruksia. Sisarukset piirsivät verkostokarttaan biologiset vanhempansa, mutta eivät muualla asuvia biologisia sisaruksiaan. Toinen heistä sijoitteli biologiset vanhempansa omasta sijaisperheen verkostostaan erilleen, eikä halunnut vetää heihin minkäänlaisia tunneviivoja. Toinen sijoitteli ne lähemmäksi itseään kuin sijaisvanhempansa. Kolmas lapsista merkitsi verkostokarttaansa biologisen sisaruksensa lähelle itseään.

Lapsen piirtämässä kuvassa voidaan havaita, kuinka lapsen paikka on tällä hetkellä rakentumassa. Kuvaa täydentää lapsen haastattelu, jota en pysty tietosuojan takia tässä käsittelemään. Lapsi kuvaa sekä biologiset vanhempansa että sijaisvanhempansa tärkeiksi. Sijaisvanhemmat ovat lähellä ja biologiset vanhemmat tällä hetkellä etäämpänä. Lapsi on määrittänyt rakkaimmaksi suhteeseen suhteen biologiseen sisarukseensa. Hän ei halunnut kuvata tähän kaikkia biologisia sisaruksiaan. Sijaisperheen kaikki jäsenet näkyvät kuvassa.

Verkostokarttojen ja perhemääritysten perusteella kaikki perheessä asuvat lapset kokivat sijaisperheen lapset sisaruksikseen tutkimukseen osallistuneissa perheissä. Verkostokarttojen perusteella ei voida havaita sisarusten kesken eriarvoisuutta sen perusteella, onko sisarusten välillä biologista suhdetta vai ei. Viittalan (2001, 260) mukaan sijaisperheen sisarussuhteet näyttäisivät olevan biologisten sisarussuhteiden ohella merkityksellisiä, mutta varsinaisia tutkimuksia sisarussuhteista ei ole lainkaan.

Osa lapsista piirsi kaikki sisaruksensa yhtä lähelle itseään, osa osoitti valinnoiltaan selkeästi, kuka sisaruksista oli läheisempi kuin joku toinen. Läheisiksi merkityt sisaret olivat sattumanvaraisesti lapsen biologisia sisaruksia tai muita sijais-

perheeseen sijoitettuja lapsia. Haastatteluihin ilmeni selkeästi biologisten sisarus-
ten merkittävyys sijoitettujen lasten elämässä, mutta sijaisperheessä arki rakentui
sijaisperheen suhteisiin. Gardnerin (1995, 174–175) tutkimuksen mukaan sijais-
perheissä olevat lapset puhuivat sijaissisaruksistaan omina sisaruksinaan, olivat-
pa he sitten sijaisperheen biologisia lapsia, omia biologisia sisaruksia tai muita
sijoitettuja lapsia taikka sijaisperheeseen adoptoituja lapsia.

Sijaisperheeseen tuleminen oli ollut sijaislasten elämässä merkittävä asia. En-
simmäiset muistot sijaisperheeseen tulosta olivat hämääriä. Lapset eivät pystyneet
itse kertomaan paljon tulostaan sijaisperheeseen erilaisista syistä johtuen. Eräs
merkittävä syy siihen, ettei lapsilla ollut juurikaan mielikuvia omasta sijoitusajast-
aan, on se, että kaikki sijoitetut lapset olivat olleet suhteellisen nuoria sijoitus-
hetkellä. Nuorimpana sijoitettu lapsi oli ollut sijoitushetkellä muutaman viikon
ikäinen ja vanhin 6-vuotias.

*” Muistatko, minkä ikäisenä olet tullut tähän perheeseen ja onko sul-
la siitä ajasta muistoja?”*

”Neljävuotias, en muista siitä paljon mitään...”(KTN)

”Minkä ikäisenä sinä olet tullut tänne?”

”En minä muista. Joku yksivuotias varmaan. ”(KR)

Sijoitukseen liittyy paljon tunteita jos lapselle on jäänyt siitä tietoisia muistik-
kuja. Muistot sijoitushetkestä voivat värittyä myös sijaisvanhempien ja muiden
sisarusten kertomuksista. Sijoitukseen voi liittyä negatiivisia tai kipeitä tunteita,
joista voi olla vaikea kertoa, vaikka sijoitus kokonaisuudessaan olisikin ollut ihan
miellyttävä ja onnistunut kokemus lapsen kannalta.

*”Voisitko kertoa jotain siitä ajasta, kun tulit tähän perheeseen?
Muistatko siitä jotain?”*

”En...ne asu silloin siellä...sinne minä menin ja asuttiin jonkun aikaa...muistan minä jotain sellaisia pikkuisia yksityiskohtia, mutta en minä oikein osaa sanoa.”

”Onko niistä vaikea puhua?”

”Mmm (myöntää)...en minä tiedä, se on vähän semmoinen...”(OJH)

Osa lapsista oli sijoitettu biologisten sisarusten kanssa yhtä aikaa. Toisilla sisaruksilla sijoitus oli tapahtunut eri aikoina. Lapset, joilla oli biologisia sisaruksia ja ikänsä puolesta joitakin mielikuvia, saattoivat nostaa biologisen sisarussuhteen esiin sijoitusvaiheesta. Sisaren mukanaolo sijoituksessa on konkreettinen asia, josta on helpompi puhua ja jonka muistaa paremmin kuin esimerkiksi omat tunteensa sijoitushetkellä.

”Minkä ikäinen sä olit, kun tulit tänne?”

”Kolmevuotias.”

”Muistatko sitä kun sä tulit?”

”Muistan, (sisarus)oli täällä, kun se tuli kaksi vuotta aikaisemmin...”(OJI)

”Mä olin kuusivuotias, ja tulin tänne mun (pikkusisaruksen) kanssa... Oltiin, käytiin täällä jo vähän aikaa sillee...käytiin viikonloppuja ja semmoisia, ennen kuin me sijoitettiin ihan kokonaan...”

” Oliko se susta ihan hyvä asia?”

”En minä yhtään muista, mitä mä silloin ajattelin.”

”No miltä se tuntuu nyt?”

”Nyt se on ihan sillee... on mulla silleen parempi ollu varmasti täällä kun mitä olis ollu kotona...”(KTN)

Tilanteen salliessa sijaisperheeseen tutustuminen jo etukäteen voi helpottaa lapsen kotiutumista sinne. Tutustuminen sijaisperheeseen ennen lopullista sijoitusta ei välttämättä kuitenkaan merkitse helppoa alkua. Tutustumisvaiheella voidaan ennalta ehkäistä ja kenties tasoittaa voimakasta järkytystä liian äkkinäisestä muu-

toksesta. (Vrt Valkonen 1995, 62–66). Käytännössä sijaishuoltoon pyritään tutustumaan etukäteen, mikäli se vain on mahdollista (Kts. myös Koisti-Auer, 44–45). Tutustumisvaiheella voi olla merkitystä myös perheen muille lapsille. Lapset pystyivät kuvaamaan paremmin muiden sisarusten tulemistä sijaisperheeseen kuin omaa tulemistaan. Sisarusten tuloon oli liittynyt paljon tunteita. Ensimmäiset tapaamiset olivat olleet merkityksellisiä ja ovat kantaneet sisarusten välisissä suhteissa myös myöhemmissä vaiheissa.

” No silloin ku se oli meillä yötä sen ensimmäisen kerran, niin sehän silleen oli oikeastaan mun kaverina, kun se halus lähteä saunaan, niin se olis halunnu ottaa minut saunaan kaveriksi...”(SMK)

”...ja silloinkin tietokoneelta katsottiin kuvia, kun oltiin justiin tultu sieltä kun sillä oli niitä uusia vaatteita, silloin ku se halus tulla syliin istumaan...”(SMK)

”Mä olen sillee ottanut virallisesti --- :n omaksi suojatikseni, silloin, kun se pikkuisena oli, mä ajattelin, että nyt hänestä tulee mun suojatti...”

”Miksi justinsa hänestä tuli sun suojatti?”

”En mä tiedä, se oli kaikista pienin...mä silloin päätin tälleen ja olen vielä koittanut pitää kiinni, vaikka se minunkin huoneessa käy sotkemassa aika pahasti ja aina sieltä häviää milloin mitäkin...ja sitten se aina huutelee, että tuu tänne...”(KA)

Sijaisperheen muut lapset ovat voineet odottaa uutta tulokasta ja olla toivomassa yhdessä vanhempien kanssa tätä perheeseen. Perheessä on voitu puhua jo pitkään odotuksesta ja odotusaika on voinut olla esimerkiksi muutaman vuoden mittainen. Sisarusten tuloon voi liittyä monenlaisia tunteita. Lapsen tulo perheeseen on aina muutos sekä vanhemmille että toisille sisaruksille, olipa kyse minkälaisesta perherakenteesta tahansa. Sijaisperheen sekä sijaishuollossa olevat lapset että biologiset lapset kokevat kukin erilaisen ikään kuin ”raskausajan”, sillä odotusai-

kaan liittyy paljon epävarmuustekijöitä verraten normaaliin biologiseen raskausaikaan. Esimerkiksi odotusajan pituutta on mahdotonta ennakoida, lapsen tarkkaa ikää on mahdotonta sanoa ennen sijoitusta ja uusi lapsi voi tulla lisäksi hyvin erilaisesta kulttuurista ja elinympäristöstä, mikä vaikuttaa tulevan lapsen käyttäytymiseen. Tutkimukseen osallistuneiden lasten kokemuksissa sisarusten tulo perheeseen oli pääosin myönteinen ja odotettu tapahtuma.

”Oletko perheen biologinen lapsi vai oletko sijoitettuna tänne?”

”Mä olen biologinen.”

”Muistatko, kun --- tuli teille? Millaiselta se tuntui?”

” Se vaan nukkui koko ajan.”

”Onko --- teidän perheen biologinen vai onko hän sijoitettuna tänne?”

”En muista. Se tuli meille (kaupungista). Mutta en muista, mistä sieltä.”(KVR)

”Mustatko nuorempien sisarusten tuloa?”

”En minä muista muiden kuin --- tulon?”

”No, miltä se tuntui?”

”Kivalta.”(KRT)

Pienen lapsen tuleminen sijaisperheeseen on jotenkin luonnollisempi tapahtuma ja se muistuttaa enemmän biologisen ydinperheen perheen kasvamista. Sisarusten on helpompi ottaa perheensä jäseneksi pieni sylivauva, jota voi hoivata ja helliä. Vanhemmalla lapsella on eri tavalla omia tarpeita ja hänen kanssaan joutuu jakamaan lapsen paikan eri tavalla. Vanhemmalle lapselle on ehtinyt kertyä enemmän hoivaamatta jäämisen kokemuksia. Perheessä vallitsee tietynlainen tasapaino ja järjestelmä, mikä vaikuttaa perheen jokapäiväiseen elämään. Jokaisessa perheessä on muodostunut omanlainen vuorovaikutusjärjestelmänsä. Sijaislapsen muuttaminen perheeseen aiheuttaa muutoksia tähän tasapainoon. (Kalland 2001, 223.)

Perheen sisäisen järjestelmän muuttuminen sijaislapsen tulon takia voi aiheuttaa voimakkaitakin mustasukkaisuuden tunteita sisarusten välille. Etenkin perheen nuorimmaiselle voi olla hankala tunne luopua kuopuksen paikasta.

”No ihan mukavalta kai se silloin, silloinhan aluksi se oli hyvin vaikeaa ku oli tottunut olemaan nuorin ja sitten yksi sai vähän enemmän huomiota, mutta ei se enää niin...jossakin vaiheessa se ärsytti, mutta ei se varmaan enää...tai ei enää sillee...vähän vapaampaa itsellä nyt...”(SMK)

” Minkälaisissa tilanteissa harmitti eniten?”

” Just noissa juhlissa sillain ku ennen oli itse ollu se nuorin ja kaikki tuli sillee niin ku nuorimman kanssa aina leikkimään ja sitten ei enää ollutkaan niin kivaa...”(SMK)

”--- oli silloin alle kaksivuotias, kun --- tuli. Hän joutui luovuttamaan siinä vaiheessa oman paikkansa tavallaan näille, joihin oli pakko sitten keskittyä, koska ne oli ihan vennonvieraita ja niitä piti opetella tuntemaan ja sitten, tuota niin, ehkä se jäi hoiva sitten sillä tavalla vähemmälle...Se oli se semmoinen mustasukkaisuus tai joku semmonen ärsyyntyminen mikä niinku näky siinä ja näkyy vielä tänä päivänäkin. ”(KM)

”Onhan siinä eroa, kun tullaan seitsemänvuotiaana tai tullaan viisi- viikkoisena, on siinä itselläkin sellainen ero, että pientä lasta hoiva- tessa oppii tuntemaan sen lapsen paremmin.. ..mutta isomman lap- sen kohdalla lapsi voi jäädä etäisemmäksi...”(KM)

Myös sijaisvanhemmat ovat erilaisen haasteen edessä, kun lapsi tulee vanhemp- ana tai heitä tulee useampi kerrallaan. Sijaisvanhemmillakin on oma kiintymys- prosessinsa ja mielestäni sijaisäiti kuvaa hyvin tunteitaan siinä, että lapsia pitää oppia tuntemaan. Vieraan lapsen tuleminen on haasteellinen vaihe kaikille per-

heenjäsenille, koska tämä tuo tullessaan jo opitut elämänmallit. Myös sisarukset tarvitsevat aikaa oppiakseen tuntemaan uuden sisarensa. Kiintyminen vie myös oman aikansa. Kiintymisprosessi voi olla hidas tai se voi tapahtua nopeastikin. Kiintymiseen vaikuttavat monet tekijät.

Lapsen ja häntä hoivaavan aikuisen välille muodostuu kaksi prosessia, joissa lapsi kiinnittyy vanhempaansa ja vanhemman kiintymys muodostuu lapseen. Lapsi kiinnittyy vanhempaansa, kun vanhempi vastaa lapsen psyykkisiin ja fyysisiin tarpeisiin herkällä ja luotettavalla tavalla. Vanhemman kiintymyssuhteen muodostumiseen liittyy olennaisesti vanhemman halu hoivata ja suojella lasta. Vanhempi asettaa lapsen tarpeet omien tarpeidensa edelle. Lastensuojeluperheissä vanhempi ei ole usein kyennyt asettamaan lapsen tarpeita omien tarpeidensa edelle. Kokemustensa myötä lapsi rakentaa työskentelymallin, joka heijastaa hänen käsitystään omasta itsestään sekä hänen odotuksiaan muista ihmisistä ja vuorovaikutussuhteista.

Traumatisoituneen lapsen käsitys omasta itsestään ja muista on vaurioitunut huonoissa kasvuoloissa ja nämä vauriot näkyvät lapsen myöhemmässä käyttäytymisessä ja kehittämisessä. Sijoitettujen lasten käyttäytymisessä saattaa esiintyä poikkeavuutta. He saattavat välttää katsekontaktia tai saattavat tuntua sylissä pidettäessä jännittyneiltä tai passiivisilta. Lapsen voi olla erityisen vaikea kestää aikuisen läheisyyttä tai hän voi kokea fyysisen läheisyyden ristiriitaisena. (Kalland 2001, 198-204). Tällainen käyttäytyminen vaatii sijaisvanhemmilta erityistä paneutumista, huomioimista ja lapsen käyttäytymisen opettelua samalla kun työskentelevät yhtä aikaa oman kiintymisensä kanssa. Häiriintynyt kiintymyssuhdemalli vaikuttaa myös sisarusten välisiin suhteisiin. Sijaisperheen uudeksi jäseneksi tulevalla lapsella voi olla vaurioitunut kuva itsestään ja toisistaan ja hänen on vaikea luottaa toisiin ihmisiin, mikä näkyy myös suhteessa sijaisperheen sisaruksiin. Lapselle voi olla erittäin haasteellista, kun sijaisperheessä voi olla yhtä aikaa jo lapsi tai nuori, jolla oman taustansa ja kokemustensa takia voi olla vaikeuksia kiinnittyä uuteen tulokkaaseen.

”Miltä se tuntui, kun --- ja--- tuli?”

”No ensin oli aivan ihana kun --- tuli, mutta kun minä en ehtinyt edes tottua siihen , kun tuli jo seuraava. Minä en tiedä, mikä minulle tuli, minä tein aivan hölmösti kaikki ja nyt se on niin kuin aivan normaali...minä en tykännyt ---:sta ollenkaan...minä inhosin sitä...En millään hoksannut, että olen kiintynyt kaikkein eniten ---:een. Se on sellainen hirveän eloisa ja hirveästi auttaa ja semmoinen symppis- tyyppi. ”(OJH)

” No, mitenkäs seuraavan tulo?”

”Joo...se on ollut...minä en tykännyt siitäkään ollenkaan...nyt minä olen alkanut siihenkin kiintymään.”

”Kuinka kauan hän on ollut teillä?”

”Onkohan ollut pari vuotta...”(OJH)

”Kerroit, että nyt olet alkanut kiintymään häneen pikku hiljaa, osaatko sanoa miksi juuri nyt...”

”En osaa sanoa ollenkaan...en mä tiedä...jotenkin...mulla oli niin kuin semmoinen vastustus...”(OJH)

”Oletko pelännyt, että hän lähtee pois?”

”En. En mä tiedä, itkisinkö mä pahemmin, jos se lähtisi tai surisinko, mutta jos --- ja --- lähtisi, niin mä olisin varmaan ihan maassa...” (OJH)

Kiintyminen uuteen perheen jäsenen voi olla haastavaa. Pääosin kiintyminen on näyttänyt tapahtuvan kivuttomasti. Sisarusten tuloon oli liittynyt tunteita. Samalla tavalla uuden perheenjäsenen tulo hämmentää ja muuttaa perherakennetta myös perinteisessä perheessä. Toiset sisarukset saattavat tuntea mustasukkaisuutta ja muita tunteita. Kiintymiseen voivat vaikuttaa oma suhde sijaisperheeseen ja oma elämänvaihe. Sisarukset voivat myös pelätä kiinnittymistä uuteen sisareen,

mikäli on mahdollista, että tästä joutuu luopumaan biologisen perheen olosuhteiden muututtua (Kts. Laurila 1999, 83, 201).

Tutkimukseen osallistuneet perheet olivat erilaisia ja niiden kiintymisprosessit olivat eri vaiheissa. Perheiden sisäiset rakenteet ja kasvuprosessit näkyivät tutkimuksessa. Nalle-korttien valinta oli yksi tutkimuksellisesti merkittävää tietoa antava tilanne. Niissä kuvastuivat myös perheen sisäiset rakenteet. Perheissä, joissa perheenjäsenten paikat olivat rakentuneet vahvoiksi, korttien valinta oli lähes kaikille perheenjäsenille suhteellisen helppoa. Näissä perheissä nalleilla kuvattiin perheenjäsenistä heidän tunteitaan ja voimakkaitakin ”luonteenpiirteitä”. Merkittävää oli myös se, että useat perheenjäsenet valitsivat samoja kortteja kuvaamaan samoja henkilöitä. Esimerkiksi joku perheenjäsenistä kuvattiin voimakkaaksi mielenosoittajaksi ja toinen hämmentyneeksi ja kysyväksi nalleksi. Lähes kaikki perheenjäsenet valitsivat samat kortit kuvaamaan näitä henkilöitä. Myös mielenosoittaja tai hämmentynyt ja kysyvä henkilö valitsivat samat kortit kuvaamaan itseään. Mielestäni tämä kuvaa sitä, että jokaiselle perheenjäsenelle on määrittynyt oma paikkansa ja roolinsa perheessä. Huomion arvoista oli myös se, että kortit valittiin hymyssä suin ja hellä ilme kasvoilla. Perheenjäsenet kuvattiin positiivisin sanoin, vaikka kyseessä olisikin ollut temperamentiltaan voimakas persoona. Joissakin perheissä korttien valitseminen teetti erityisen paljon työtä ja oli toisille jopa mahdotonta. Kortit saattoivat olla hyvin tasaisia tai jopa ”persoonattomia”.

Oman paikan rakentuminen sijaisperheessä ei ole aina helppoa ja selkeää. Siihen vaikuttavat monet asiat. Lapsi voi olla ikään kuin hukassa ja tietämätön siitä, mihin hän kuuluu (vrt. Niemi 2003, 69). Tutkimuksessani lähes kaikki määrittivät selkeästi paikkansa, piirsivät verkostokarttaan sijaisperheen ja valitsivat nallekorteista perheenjäsenikseen sijaisperheen jäsenet. Yksi tutkimukseeni osallistunut lapsi ei osannut nimetä perhettään ja hänen oli selvästi vaikea nimetä perhettä, johon hän kuuluisi. Hän ahdistui kysymyksistä, jotka liittyivät sijoituksen tunteisiin ja hän kuvasikin itseään itkevänä nallena. Hän ei osannut määrittellä syytä nallen kyyneliin muuten kuin, että kyyneleet johtuivat surusta. Hän ei kyennyt

ehkä kehitystasostaan johtuen nimeämään surunsa syytä. Suru oli läsnä haastattelutilanteessa voimakkaasti. Läsä oli epämääräisyyden tunne paikasta ja perheestä, johon kuuluu. Lapsella oli merkityksellisiä ihmissuhteita monessa perheessä. Lapsen kokemus oli tavoitettavissa. Hänen epävarmuutensa sijaisperheen jäsenenä näkyi myös perheen muiden lasten sekä sijaisvanhempien haastatteluissa.

Hänen kiinnittymättömyyttään sijaisperheeseen ja oman paikan rakentumisen ongelmia voidaan selittää ja tarkastella monesta eri näkökulmasta. Paikan rakentumiseen voivat vaikuttaa monenlaiset asiat. Esimerkiksi Niemen (2003, 70–74) tutkimuksessa oman paikan rakentumisen problematiikkaa kuvaa eräs nuori. Hän kuvaa aikaa, jolloin hän tunsu biologisen kotinsa ja sijaishodin kodikseen, mutta ei ollut kiinnittynyt aidosti kumpaankaan. Nuori leijui kahden kodin välillä, mikä ilmeni nuorena tunteettomuutena. Juurtumista sijaishotiin vaikeutti osaltaan myös se, että ei kyetty tekemään lopullista päätöstä pitkäaikaisesta sijoituksesta. Lapsen merkityksellisiä suhteita ei kyettä vakiinnuttamaan, jos lapsi ei pääse kiinnittymään ja juurtumaan pysyviin ihmissuhteisiin. (kts. myös Laurila 2001; Viittala 2001). Olisi tärkeää, että biologisten vanhemprien kohdalla tuettaisiin surutyön prosessia ja luopumista jo suhteellisen varhaisessa vaiheessa eikä ”rauhoiteltaisi” biologisia vanhempria lyhytkestoiseksi määritellyillä hoitosuunnitelmillä. Vuoden kuluttua lapsen sijoitus olisi hyvä pysyväistä. Tällöin kaikki osapuolet voisivat asennoitua lopulliseen sijoitukseen. Jos vanhemprien elämäntilanne korjaantuisi, he olisivat enemmän tekemisissä kasvattajatiimissä. Jos vanhemprien elämäntilanteen korjautuminen olisi uhka lapsen sijoituksen pysyvyydelle, hedelmällistä yhteistyötä tuskin syntyisi. (Laurila 1999, 201.)

5.2 Arkea sijaisperheessä

Tutkimukseeni osallistuneet sijaisperheet elivät ”tavallista” keskivertoisen suomalaisen perheen arkielämää. Yhdessä sijaisperheessä toinen vanhempi oli kotona hoitamassa nuorinta sijoitettua lasta. Muut tutkimukseen osallistuneiden sijaisperheiden vanhemmat kävivät palkkatyössä. Lapset olivat kouluissa, iltapäiväkerhoissa ja päiväkodeissa. Arki rakentui lasten kertomuksissa hyvin tasaisesti

normaaleista askareista. Koulua käytiin, kavereiden kanssa vietettiin vapaa-aikaa, harrastettiin ja vietettiin yhteistä aikaa perheen kanssa. Biologisten ja sijoitettujen lasten välillä ei ollut eroavaisuuksia arjen kuvauksissa. Lapset suhtautuivat omaan taustaansa ja sijaiskotilapseuteensa hyvin luontevasti. Sijoitettuna oleminen tuntui olevan lasten kokemusten mukaan hyvin helppo selittää kodin ulkopuolisille tahoille ja siihen ei tuntunut liittyvän suuria tunteita.

”Kysyseekö kaverit miltä tuntuu asua sijaisperheessä?”

”Ei, kun meidänkin luokalla on monta sijoitettua.” (KTJ)

”Kysytäänkö sinulta koskaan siitä, että oletko sijoitettuna?”

”Kaikki tietää että minä olen sijoitettu ja se on ihan sama.” (KRM)

”Onko sinulta joskus joku kysynyt, että tuntuuko ne omilta?”

”No on multa joskus joku kysynyt, mutta en muista kuka. On sitä aika monikin kysynyt. Sitä ihmettelee, miksi ne sitä ylipäätään kysyy, kun nehän on mun perheessä ja sitä on tottunut tähän kaikkeen niin, että eihän sitä ajattele ollenkaan...se on vaan niinku niillä, jotka ei itse vois kuvitella sitä, että niillä itsellä olisi, koska niillä ei ole, niin ne kysyy sen takia, koska ne ei voi itse kuvitella...mutta itse on aivan tottunut, niin sitä pitää niin tavallisena ku pystyy pitämään...” (SA)

Lapset viettivät vapaa-aikaa kavereidensa ja sijaisperheensä jäsenten kanssa. Kavereiden merkitys kasvoi iän myötä. Kaverit merkitsivät selkeästi enemmän murrosikäisille nuorille kuin nuoremmille lapsille. Murrosikäiset nuoret kertoivat ensisijaisesti kavereilleen nuorille tärkeistä asioista ja ajatuksista. Pienemmät lapset kertoivat leikkivänsä ja viettävänsä aikaa sijaisperheen sisarusten kanssa ja biologisten sisarusten kanssa. Sijaisperheessä sisarukset leikkivät ja riitelivät yhdessä. Tutkimuksessa ei tullut esille, että arjen leikeissä ja nahisteluisa biologiset sisarukset olisivat leikkineet tai nahistelleet enemmän keskenään kuin sijaisperheessä asuvien muiden sisarustensa kanssa. Lasten kuvausten mukaan yhteinen tekeminen ei liittynyt niinkään siihen, oliko sisarten välillä biologista suhdet-

ta vai ei, vaan sisarusten väliseen ikähaarukkaan. Lapset kertoivat leikeistä iloisiin ja heillä oli mukavia tarinoita toistensa tekemisistä. Samaa ikäluokkaa olevilla sisaruksilla oli yhteistä tekemistä enemmän kuin eri-ikäisillä sisaruksilla.

”Kerran ku oli juhannus, se esitti mummoa. Sillä oli se meidän mummoperuukki ja laittoi sen päähän, haki mekon ja tuli ulos...laittoi vielä sandaalit jalkaan.” (KV)

”Keiden välille voitais piirtää viiva, että ne rakastaa toisiaan?”

”Minä ja --- aina.” (biologiset sisarukset)

”Mitä te teette yhdessä?”

”Me leikitään aina kahdestaan ja pelataan jalkkista.” (OJN)

”Tossa kuvassa me leikitään ---:n kaa. Kun minä leikin sen kanssa äitiä ja isää...niin minä olen tässä... ... me aina leikitään, että mä olen isä ja--- on äiti...”(OJN)

Sisarussuhteista sijaisperheessä

Biologisella sisarussuhteella oli merkitystä keskusteltaessa sisarten välisistä tunteista tai siitä, kenelle kertoo itselleen tärkeitä asioita. Kysyttäessä lapset kertoivat ajatuksiaan biologisen suhteen merkityksestä omiin sisarussuhteisiinsa sekä sisarussuhteista oman perheen sisällä. Kertomuksista rakentui sellainen kuva, että sisarukset olivat keskenään tekemisissä jakaen arjen toimintoja, leikkien ja puuhastellen yhdessä riippumatta sisarussuhteen biologisesta riippuvuudesta. Lähes jokainen haastatteluun osallistunut lapsi erotteli puheessaan biologiset sisaruksensa muista, lukuun ottamatta sitä, oliko hänellä itsellään biologisia sisaruksia sijaisperheessä vai ei. Biologinen side nähtiin merkittävänä. Biologisen sisaren kanssa voitiin jakaa sellaisia asioita ja kokemuksia, jotka liittyivät omaan biologiseen sukuun ja taustaan, mitä ei voinut jakaa muiden kanssa.

”Kenelle sinä kerrot ensimmäiseksi sinulle tärkeistä asioista?”

”---:lle (biologinen sisarus) ja äidille”

”Tuntuuko --- sinulle läheisimmältä ihmiseltä tässä perheessä?”

”Ehkä, ja ehkä se on niinkö siitä kun se on...niin kun biologinen (sisarus). ”(KTJ)

”Onko teidän perheessä jotkut erityisen läheisiä toisilleen?”

”No, en mä tiedä. --- ja ---, ehkä ku ne on sillee...”

”Ai biologisia sisaruksia keskenään”

”Niin, mutta ei ne sillee oikeen...”

ehkä --- ja ---:kin on aika paljon kanssa (eivät biologisia sisaruksia)... mutta oikeastaan kaikki on...Ehkä ---:n kanssa mä oon kaikkein eniten sillee. Ku se on... se on silleen ku on sama iskä ja äiskä niin sen kanssa sitten voi aina jutella, jos vaikka niin kun nyt kuoli se isomummu”

”Kuka se oli se ---?”

”Se minun oikee pikku.. tai siis se biologinen (pikkusisarustus)” (KRT)

Biologisten sisarusten osalta iältään nuoremmat kokivat biologisen sisarussuhteen merkitsevämpänä kuin iältään vanhemmat. Nuorempien sisarusten kertomuksissa näkyivät tunneside, aito rakkaus ja välittäminen voimakkaina. Vanhempien sisarusten kertomuksissa värittyi rakkauden lisäksi huolehtiminen. Nuoremmat sisarukset turvautuivat vanhempiin sisaruksiinsa ja kokivat tärkeänä sen, että saavat viettää aikaa ja kertoa tärkeiksi koettuja asioita vanhemmalle sisarukselleen.

”En mä tiedä onko kukaan niin lähellä mua, edes tuo ---” (biologinen sisarus)

”Kenelle sä kerrot sun tärkeistä asioista?”

” ---:lle ”(sijaisperheen biologinen lapsi).

”Onko sulla kavereita.”

”On mulla kavereita. Ne tietää mikä on mun tilanne ja kyllä mä aina kerron niille, että miten menee.”(KTN)

”Onko (biologinen sisarus) sun hyvä kaveri?”

”Joo ja se on täällä kotona ja on mulle tosi rakas...” (OJN)

Lastensuojeluperheissä, joissa vanhemmat eivät jaksa, eivätkä kykene huolehtimaan lastensa tarpeista, perheen vanhin lapsi saattaa joutua huolehtimaan nuorempien sisarustensa perustarpeista. Heistä voi muodostua hoivaajia. Hoivaajan rooli voi kantaa vuosia eteenpäin, vaikka sijaisperheessä lasten huolenpidosta huolehtisivatkin aikuiset.

”no oliko susta kiva ku sulla tuli --- (biologinen sisarus) tänne kanssa... haiksää jotenki turvaa siitä tai oliko susta jotenki turvallisempaa tulla tänne ---:n kaa”

”... mmm...no minä olin semmonen että minä pidin niinku siitä sil-lain huolta... enimmäkseen siellä kotona mä huolehin siitä...”(KTN)

”Onko sulla vielä huolta---:sta (biologinen sisarus)?”

”Kyllä kai sillä on paremmin mennyt täällä ku mulla, ku se oli nuorempiki ku minä...ei se edes muista niitä niin paljon kuin minä...tai kyllä se muistaa niitä, mutta ei ehkä niin paljon...”(KTN)

Valkosen (1995) tutkimus antoi mielenkiintoisen näkökulman nuorten suhteista biologisiin sisaruksiinsa. Niistä nuorista, joilla oli ollut sekä biologisia että sijaisperheen sisaruksia, kuusi oli arvioinut biologiset sisaruksensa läheisemmiksi kuin sijaisperheen sisarukset. Yksi nuori oli arvioinut heidät yhtä tärkeiksi. Sijaisperheen sisarukset eivät olleet kenellekään tärkeämpiä. ”Sosiaalinen sisaruus” ei siis ohittanut biologista sisaruutta (Valkonen 1995, 95).

Sijaisvanhempien näkemyksen mukaan perheessä erottuvat biologiset sisarukset muista sisaruksista. Vanhemmalla sisarella on nuoremmasta sisaruksesta hoivaava ote. Sijaisvanhempien mielestä biologisten lasten välinen suhde on merkittävä. Toisaalta haastatteluista voidaan nähdä, että vanhemmilla etenkin jo murrosikäi-

sillä lapsilla on yleensäkin hoivaava asenne nuorempaa sisarustaan kohtaan, onpa se sitten biologinen sisar tai sijoitettuna lapsena perheessä. Varsinkin vanhemmat lapset kykenevät paremmin näkemään erityistä hoivaa tarvitsevan lapsen, joka on traumatisoitunut varhaislapsuudessa ja tarvitsee eheytyäkseen turvallisuutta ympärilleen.

”Onko teidän lapsissa jotkut erityisen läheisiä?”

”Varmaan --- ja --- , kun ne on ihan biologisesti sisarukset, niin minä veikkaisin, että ne on ehkä tiivein ja sitten --- ja --- on biologiset sisarukset...jotenkin vanhempi on pitänyt nuoremmasta semmosta, että se on niinku sen puolta ja se on hoivannu ja paijannu... jos nuorempi on kipeä tai sillä on joku murhe, niin se on vanhempi niin kumenny siihen...” (KP)

”Miten teidän lapset otti ---:n, kun hän tuli?”

”Odotas kun mietin...silloin ihan aluksi ne kyllä otti sen niinko sillait ne niinku tavallaan suojelee ja näin...ja hirveästi ---:n puolta piti joka asiassa sillain...”

” ja meillä asui ---:kin (kotoa pois muuttanut vanhempi biologinen lapsi) silloin vielä kotona... Hän niinku enemmän vielä ymmärsi sitä tilanetta...” (SA)

”Miten sä kuvaisit sitä suhdetta ---:n (biologinen lapsi) ja ---:n (sijoitettu lapsi) välillä?”

”Sen on aika mielenkiintoinen...sillä tavalla että...---:llä (biologinen lapsi) on semmoinen niinku tämmöinen psykologinen ote jotenkin siihen tilanteeseen ja tuota se niinku haluaa oppia ymmärtämään hirveän paljon elämästä ja olemisesta ja niin edelleen...”(SM)

Murrosiän haasteita

Murrosikä näkyy merkittävänä vaiheena erityisesti sijoitettujen lasten elämässä. Niemen (2003, 78–79) tutkimuksessa murrosikään liittyi sijaishkodissa nuoren kapinointi sijaishkodin periaatteita vastaan. Irrottautuminen turvallisesta kotiym-
päristöstä alkoi ja kavereiden seura veti puoleensa. Lapselle rakentuu uusi perhe-
rooli ja uusi sukurooli kun hänet sijoitetaan vieraaseen perheeseen. Sijaishkodissa
asuvalla lapselle voi muodostua kahdenlainen sosiaalinen perimä ja tällöin ai-
kuistuvalla nuorella on kaksi ristiriitaista elämäntapakuvaa mielessään. Nuori
työstää nuoruusvaiheessa elämänsä samaistumisia ja biologisten vanhempien
elämäntavan kokeilu onkin yksi identiteetin eheyttämisen prosessin vaihe.
Sijoitetulla lapsella on paineita menettää tuttu määrittely itsestään ja tunne
kuulumisestaan johonkin on huomattavasti suurempi kuin biologisessa perheessä
kasvavalla nuorella. (Laurila 1999, 194–195).

Lasten arjen toiminnoissa oli havaittavissa muutoksia lähestyessä murrosikää.
Murrosiässä nuoret pohtivat enemmän biologisia taustojaan ja oman olemassa-
olonsa merkitystä. Kaverisuhteet olivat olleet merkityksellisiä ja kavereiden
kanssa oli jaettu niitä tunteita ja ajatuksia, mitkä liittyivät sijaishkodissa asumi-
seen. Yhdellä murrosikäisellä oli ollut useampia alkoholikokeiluja. Sijaisvan-
hemmat olivat havainneet nämä alkoholikokeilut ja nuori oli saanut rangaistuk-
sen väärästä teostaan.

*”No, milloin sä olet viimeeks jääny kii... Oliko se just se kerta ku sä
joit...”*

*”Oli, mutta en mä silloin jääny kiinni... enkä mä edes juonu paljon
mitää... se vaan hais ku mä maistoin sitä”*

”Oletko sä jäänyt usein kiinni?”

”Oon.”

”Harmittaako se sua?”

*”Harmittaa tietenkin, mutta... se menee vähän semmoista oravan-
pyörää...”*

”Millainen oravanpyörä se on?”

”Että kun pääsee aina niin harvoin kavereiden kanssa ja sitten kun pääsee niin harvoin, niin sitten siellä rupee juomaan ja tulee takasin, niin tietenkin jää kiinni ja sitten ei taas pääse mihinkään ja sitten taas ku pääsee...” (KTN)

Kun sijaiskodissa asuva murrosikäinen nuori kokeilee rajoja ja hakee omaa identiteettiään myös sijaisvanhemmat joutuvat uusien haasteiden eteen. Sijaisvanhempien oma prosessi huostaanottoon liittyvistä vaiheista voi käynnistyä nuoren valitessa ja kokeillessa omaa elämäntapaansa. Mikäli nuori kokeilee biologisten vanhempien elämäntapaa, joka on mahdollisesti johtanut huostaanottoon, se voi herättää sijaisvanhemmissa pelkoja ja epäonnistumisen tunteita. Sijaisvanhemmilla saattaa olla ajatus nuoreen vaikuttavista ”huonoista” perintötekijöistä ja he voivat ryhtyä ylisuojelemaan nuorta väärästä käyttäytymismallista. Nuori voi kokea, että sijaisvanhemmat eivät luota häneen yhtä paljon kuin esimerkiksi biologiseen lapseensa, jolla on sijaisvanhempien näkökulmasta paremmat perintötekijät (Valkonen 1995, 71.)

”Mutta ois varmaan paljon helpompi, jos ois tullut tänne pienempänä...mutta minä vaan odotan että on kahdeksantoista, en tiedä menisinkö sitten omaan kämppään tai ainakin käyn koulun...”

”Haluatko vielä kertoa siitä, että mitä olis pitänyt olla erilailla?”

”En mä tiedä mitä olis pitänyt olla erilailla...ku ei noihin tuu semmosta sidettä niinku.”

”Kehen noihin?”

”Kaikkiin, tai ainakin äitiin ja iskään.”

”Tuntuuko sinusta, että sijaisvanhemmat rakastavat sua?”

”Joo, kyllä ne varmaan...kyllä ne.”

”Haluaisitko vielä kertoa jotain?”

”Että mää olisin varmaan alusta asti sanonu noita etunimillä, mutta ne ei tykänny siitä, että sanoo...sitten mä sanoin äiti ja iskä.” (KTN)

Sijoitetun nuoren tarve kuulua tiivistä johonkin aiheuttaa murrosiässä myllerrystä. Nuori voi haluta tiiviimpää yhteydenpitoa biologisiin sukulaisiinsa. Suhde biologisiin vanhempiin voi olla myllerryksessä ja nuori voi pohtia monenlaisia kysymyksiä liittyen omaan olemassaolonsa ja paikkaansa. Biologisen suvun merkitystä lapsen ja nuoren elämään sijaisperheessä käsitellään tarkemmin myöhemmin.

Sijoitettujen nuorten murrosikä on kriisialtista aikaa ja he tarvitsevat myös terapeutista tukea (Laurila 1999, 203). Nuoret itse kokivat tarpeelliseksi puhua sijoitukseen liittyvistä asioista ja murrosikään liittyvistä myllerryksistä jonkun perheen ulkopuolisen ihmisen kanssa. Nuorten kokemus oli, että aroista asioista olisi helpompi puhua perheen ulkopuolisen kuin sijaisvanhempien kanssa. Ulkopuolisen ihmisen kanssa voisi pohtia myös omaa suhdettaan biologisiin vanhempiin. Tämän nuoret kokivat hankalaksi aiheeksi keskustella sijaisvanhempien kanssa.

”Musta olis ollu hyvä, että silloin sijoituksen alussa jokainen olis käynyt semmoisessa paikassa, perheneuvolassa tai jossain sellaisessa, jossa olis voinut selvittää niitä asioita...Olis varmaan ollut hyvä...että jokainen olis käynyt, mutta meillä ei vissiin käynyt kukaan...”(KTN)

”Kyllä mä olen sitä katunut, kun minä en ole hoksannut viedä sitä silloin terapiaan, kun se meille tuli...Kun kukaan ei sanonut mitään...vasta muutaman vuoden päästä, että se oli käynyt jo lastenkodissa terapiassa...miksei sosiaalitoimikaan sanonut...”(KM)

6 YHTEISTYÖ BIOLOGISEN SUVUN KANSSA

6.1 Biologisten vanhempien merkitys sijoitettujen lasten arjessa

Sijaisperheisiin tulevilla lapsilla on hyvin erilaisia biologisia perherakenteita. Tutkimukseen osallistuneilla sijoitetuilla lapsilla ei ollut kenelläkään ns. ydinperhettä, jossa biologiset vanhemmat asuisivat yhdessä avioliitossa. Neljällä sijoitettuna olevalla lapsella oli toinen biologinen vanhempi kuollut. Jotkut sijaiskodissa asuvat lapset eivät tiedä biologista isäänsä. On mahdollista, ettei isyyttä ole selvitetty koskaan. Biologiset vanhemmat ovat saattaneet erota tai he eivät ole asuneetkaan koskaan yhdessä. Lapsilla voi olla biologisia sisaruksia muualla kuin siinä sijaisperheessä, jossa itse asuvat. Sisaruksia voi olla biologisten vanhempien luona, toisessa sijaisperheessä tai lastensuojelulaitoksessa. Mitä nuorempi lapsi oli, sitä vaikeampi hänen oli hahmottaa biologinen perheensä ja kertoa, keitä biologisia sisaruksia ja vanhempia hänellä on.

”Onko sulla sisaruksia jossain muualla?”

”On kaksi... Toinen on kymmenen tai yksitoista ja toinen on yhdeksän. Ne asuu... Ne saattaa olla kans sijaisperheessä. ”(KRM)

”Onko sinulla vielä muita sisaruksia?”

”On mulla, sekin on niinku...tuolla kauempana. Me käydään sen luona aina välillä. ”(KTN)

”Onko sinulla muita sisaruksia?”

”En mä tiedä...on...yksi---.”

”Asuuko se sun biologisten vanhempien kanssa?”

”Ei. Se asuu siellä, missä on kolme vauvaa. ”(OJN)

”Onko sinulla muita sisaruksia?”

”On, yksi---, se on mun sisarus.”

”Asuuko hän äidin ja isän luona?”

”Joo asuu.. tai no ei se asu siellä...mutta --- on sen isä, mutta --- ei äiti...”(OJI)

Lapsen epämääräinen käsitys biologisesta perheestään näkyi heidän kertomuksissaan. Samassa sijaisperheessä asuvilla sisaruksilla oli erilainen käsitys siitä, keitä muita biologisia sisaruksia heillä on. Haastattelutilanteen tuoma jännitys saattoi tuottaa erilaisia vastauksia. Toisaalta eri lapset voivat kokea eri biologiset tai ”puolibiologiset” suhteet merkityksellisiksi ja tuoda itselleen tärkeiksi koetut ihmissuhteet esille. Kaikki tutkimukseeni osallistuneet sijoitetut lapset pitivät yhteyttä biologisiin sukulaisiin, joko vanhempiin, sisaruksiin tai muihin sukulaisiin.

Valkosen (1995, 45) tutkimuksen mukaan biologisten vanhempien ja sijaiskodissa asuvien lasten yhteydenpito on vähäistä. Noin neljännes biologisista vanhemmista piti säännöllisesti yhteyttä lapsiinsa. Yhteydenpidon vähäisyyden on katsottu johtuvan mm. biologisen vanhemman elämäntilanteesta. Huostaanoton jälkeen puolella vanhemmista ongelmat olivat vaikeutuneet, neljänneksellä tilanne oli ennallaan ja noin neljänneksellä parantunut. Lapset tapasivat biologisia sukulaisiaan jokainen omalla tavallaan ja omalla tiheydellään. Tapaamisissa ei näyttänyt olevan säännönmukaisuutta sijoitettujen lasten kesken. Tapaamiset olivat tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla pääsääntöisesti epäsäännöllisiä ja harvakseltaan loma-aikoihin sijoittuneita vierailuja. Kolmen lapsen kohdalla tapaamisia oli säännöllisesti kerran kuukaudessa. Yhteydenpidon ylläpitäminen oli pääosin biologisten vanhempien tai sijaisvanhempien vastuulla. Tutkimukseen osallistuneiden lasten ikä huomioiden on hyvin ymmärrettävää, että yhteydenpidon ylläpitäminen ei voi jäädä lasten harteille. Nuoruusiässä vastuu yhteydenpidon toteutumisesta jää toisinaan nuoren vastuulle, vaikka se ei olisi tarkoituksenmukaista nuoren kannalta. (kts.Valkonen 1995).

”Oletko sä tavannut sun biologista äitiä tai isää?”

”Olen. Mutta en muista milloin.”

”Oletko sä käynyt heidän luona?”

”En.”

”Haluaisitko kertoa siitä?”

”En.”(KRM)

”Tapaatko biologisia vanhempiasi?”

”Joo, isää. Me käydään sen luona niinku lomilla. ”

”Onko se sinusta mukavaa?”

”No, on se.”

”Pidätkö muuten yhteyttä sisaruksen kanssa?”

”Emmää tiää, emmää oo kyllä soittanutkaan sille lähiaikoina. Mutta isälle soitan.. ja mummulle.”

”Soitatko usein heille?”

”En minä, mutta ne soittaa yleensä meille. ”(KTJ)

Yhteydenpidon määrään ja säännöllisyyteen vaikuttavat monet asiat. Toisinaan biologisten vanhempien motiivina yhteydenpitoon on lapsen takaisin saaminen, erityisesti silloin kun he eivät ole hyväksyneet huostaanottoa. Tällöin biologisen vanhemman motiivi tiiviiseen yhteydenpitoon korostuu huostaanoton alkuvaiheessa. Tapaamiset harvenevat ja kenties loppuvat kokonaan myöhemmässä vaiheessa. (Valkonen 1995, 49.) Biologisen vanhemman toive sijoituksen purkautumisesta voi tuoda tapaamisiin ristiriitaisia tunnelmia. Lapset ovat kokeneet kiusallisina vanhempien puheet huostaanoton ja sijoituksen purkautumisesta (kts. Laurila, 1999; Valkonen 1995).

Lapsen paikan rakentuminen sijaisperheessä on hankalaa ja kiinnittyminen on mahdotonta ennen kuin kaikkien osapuolten käsitys sijoituksen pitkäaikaisuudesta on vahvistunut. Mitä vanhempi lapsi on ollut sijoitusvaiheessa, sitä haastavampia ovat sijoituksen alkuvaiheet. Silloin lapsella on yhtä aikaa suru biologisesta perheestään irrottautumisesta ja sijaisperheeseen kiinnittymisestä. Sijaisperheeseen kiinnittyminen on lapsen itsensä takia tärkeää, jotta hänelle tulisi tunne sijaisperheeseen kuulumisesta. Perheeseen hyväksytyksi tuleminen tunne mahdollistaa erilaisten tunteiden ja tarpeiden esiintuomisen sijaisperheessä. Biologisten vanhempien tapaamiset ovat tärkeitä sijaiskodissa asuville lapsille. Al-

kuvaiheen surutyössä korostuu yhteydenpidon merkitys biologisten sukulaisten kanssa.

Suuri osa Valkosen (1995, 54) tutkimukseen osallistuneista nuorista muisti kai-vanneensa lapsena enemmän biologisten vanhempiensa yhteydenpitoa, mutta useampi nuori ilmaisi nuoruusikäisenä haluttomuutensa yhteydenpitoon. Tutki-muksessani lapset ja nuoret eivät ilmaisseet haluttomuuttaan yhteydenpitoon. Toisille lapsille yhteydenpito oli merkityksellisempi kuin joillekin toisille.

”Miltä sinusta tuntui tulla tänne?” (sijaisperheeseen)

”Ihan mukavalta.” (muuttuu surulliseksi)

”Vai oli ihan mukavaa?”

”Niin oli, mutta sitten kun olin ollu vähä aikaa, niin ei enää tuntu-nut...en tiedä miksi...on vähän ikävä sinne äidin ja isän luo...”

”Käytkö usein siellä?”

”Aina on kolme viikkoa väliä ja sitten mennään sinne yöksi” (OJI)

”Kenen luona ne (biologiset sisarukset) asuu?”

”(sanoo biologiset vanhemmat). Ne on niiden äiti ja isä...”

”Onko sulla ikävä heitä?”

”Ei... Hei miksi tämä ei ole päällä” (Vaihtaa aihetta, liikehtii levot-tomana..) (OO)

Lastensuojelulain 24 ja 25 § mukaan sijaishuoltoon sijoitetulla lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja sisaruksiinsa sekä muille hänelle tärkeisiin henkilöihin. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa, mikäli siitä on selvää vaaraa osapuolille tai kolmannelle henkilölle. Keskustelua käydään siitä, toteutuuko sijoitettujen lasten yhteydenpito biologisen suvun kanssa lapsen vai biologisten sukulaisten oikeutena. Tämä tutkimus ei anna vastauksia siihen, kuinka tapaamisia määritel-lään ja kenen oikeudeksi tapaamiset määrittyvät.

Viittalan (2001, 256) mukaan yhteydenpito biologisiin vanhempiin tapahtuu vanhempien ehdoilla ja välittäjänä toimii sosiaalityöntekijä. Se olisi mielenkiintoinen tutkittava ilmiö. Tähän tutkimukseen osallistuvien sijaisperheiden lasten osalta voidaan todeta, että tapaamisia on järjestetty hyvin eri tavoin. Lapsi, joka on traumatisoitunut varhaislapsuudessaan ja jonka on ollut hankala kiinnittyä sijaisperheeseen erittäin vaikeiden oireiden takia, ei tapaa toistaiseksi biologisia vanhempiaan. Tapaamiset ovat aiheuttaneet oireiden pahentumista ja ammatillista hoitoa antavan tahon suosituksesta yhteydenpitoa sijaisperheen ulkopuolella on rajoitettu määräajaksi.

Kolmen lapsen kohdalla yhteydenpito on määritelty niin, että he tapaavat vanhempiaan säännöllisesti kerran kuukaudessa. Monille perhehoitoon sijoitetuille lapsille määritellään tapaamistiheydeksi yksi kerta kuukaudessa. Tutkimukseni otos on pieni, eikä anna kuvaa siitä, miten yhteydenpito tulisi yleensä järjestää. Tutkimukseni antaa kuitenkin kuvan siitä, millaisia mahdollisia vaikutuksia yhteydenpidon tiheydellä voi olla sijaisperheessä elämiseen. Perheissä, joissa ei ollut ollenkaan yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin tutkimusta edeltävinä kuukausina tai se oli satunnaista, lapsilla oli rakentunut käsitys biologisesta perheestään ja omasta paikastaan sijaisperheen jäsenenä. Lapset puhuivat enemmän sijaisperheen vanhemmista ja sisaruksista kuin biologisista sisaruksistaan. Perheissä, joissa yhteydenpito oli tiivistä ja lapset viettivät pidempiä aikoja kerrallaan biologisten vanhempiensa ja sisarustensa luona, lapsilla oli epämääräinen käsitys omasta biologisesta suvustaan ja omasta paikastaan sijaisperheessä. He kertoivat ikävöivänsä biologisia vanhempiaan. Lasten ajatuksissa näkyi toive siitä, että he palaisivat takaisin biologiseen perheeseen.

”Tuntuuko tärkeältä, että --- asuu täällä samassa paikassa?”

” Joo.”

”Jos sinä voisit toivoa tulevaisuudelta jotain, mitä toivoisit, miten sinun elämä olisi vuoden päästä?”

”Mä asuisin --- :n ja ---:n (biologiset vanhemmat) luona. Siellä asuis sisaruskin. (Sijoitettu sisarus muuttaisi biologiselle äidilleen).

”Se olis hyvä --- asuis täällä...”

”Mitä luulet, tulisiko äidille ja isälle ikävä, jos sä lähtisit?”

”Ei. Ehkä vähän...”(OJI)

Yhteydenpidolla oli positiivinen merkitys lähes kaikkien tutkimukseen osallistuneiden lasten mielestä. Yhteydenpidolla on nähty olevan merkitystä myös sijoituksen onnistumisen kannalta. Lapsen erottaminen biologisista vanhemmistaan pikemminkin lisää kuin vähentää lapsen psykologista riippuvuutta heihin. Huostaan otetulla lapsella on taipumus idealisoida biologiset vanhempansa puolustusmekanismina huostaanoton aiheuttamille kysymyksille. Jos lapsen ja biologisten vanhempien yhteys katkeaa, lapsi ei pysty näkemään heidän tilannettaan realistisesti vaan he pysyvät ihanteellisten mielikuvitusvanhempien roolissa. Realistinen käsitys biologisten vanhempien elämäntilanteesta auttaa lasta hyväksymään sijoituksen tarpeellisuuden ja sen mahdollisen lopullisuuden. (Valkonen 1995, 43; Tiddy, 1986)

”Voisitko kertoa jotain biologisista sukulaisista?”

”No, ei siitä ainakaan ole varmaan mitään kerrottavaa.”

”Ketä siihen kuuluu?”

” No äiti ja siihen kuuluu ja kaikki sisarukset on sisaruspuolia taikka ja äiti on kuollut ja sillä on kaksi lasta, jotka...niihin en ole yhteydessä, mutta isän puolelta on kolme ja niistä mä olen yhden kanssa yhteydessä...sekin on varmaan, se on vissi...nuorin niistä, en mä tiedä, sekin on varmaan reippaasti yli kaksikymmentäviisi...”

”Miten pidät häneen yhteyttä?”

”Puhelimella. Ja lähetin ihan vasta omia vaatteita ja tavaroita ja tämmöstä”(OJH)

”Milloin olette viimeksi nähneet?”

”Kuusi vuotta sitten.”

”Voisitko kuvailla jotenkin suhdettasi sisarukseesi?”

”Se on semmoinen...välillä ollaan yhteydessä ja välillä tuntuu, että me ollaan tosi rakkaita toisille...pidetään ihan sisaruksina, että niin kuin se puoli-sana siinä välissä...se ei merkkää mitään, että ollaan ihan niin kuin oikeat sisarukset...tosi tärkeä...toisin kuin isä. Mä en sitä edes tunne, enkä mä tiedä, välittääkö se edes...”

”Piirsit tuohon karttaan sisaruksen kaikkein lähimmäksi itseäsi. Ajatteletko että biologisuudella on siihen merkitystä?”

”Joo.. ..on se enemmän oikee ku nuo ja...”(OJH)

Nuoren äiti on kuollut ja hänen kokemuksensa mukaan suhde ”puolibiologiseen” sisarukseen on hänelle merkityksellinen. Tämä tuntuu oikeammalta kuin sijaisperheen sisarussuhteet. Tapaamisesta on kulunut kuusi vuotta aikaa, mutta nuorella on vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Sitä, liittykö suhteeseen sisarussuhteen idealisointia kestävässä murrosiän tuomaa epävarmuutta omista juuristaan, on mahdotonta sanoa, mutta joka tapauksessa tälle nuorelle tämä fyysisesti etäinen sisarussuhde oli tässä ikävaiheessa merkityksellinen. Juuri ”kuka mä oon ja mistä mä tuun” – kysymyksiin sisältyy biologisuudelle ja perimälle annettu merkitys. Valkosen (1995, 94) mukaan biologisten vanhempien ja sisarusten tunteminen auttoi ymmärtämään paremmin omaa persoonallisuutta ja käyttäytymistä.

Perheeseen sijoitetuille lapsille on havaittu tulevan nuoruusiässä uusi suruaika, joka liittyy biologisten vanhempien menetykseen huostaanoton kautta. Murrosikäinen nuori ymmärtää hänen biologisilla vanhemmillaan olleen muitakin vaihtoehtoja kuin luopua lapsestaan. Huostaanottoon liittyvät tunteet aktivoituvat uudelleen ja nuori arvioi koko huostaanottoa kriittisemmin. (Kähkönen 1991, 31). Mikäli yhteydenpito biologisiin vanhempiin on katkennut, joillekin nuorille tulee murrosiässä tai sen jälkeen halu tavata heitä. Motiivi liittyy juurien etsimiseen. (Valkonen 1995, 50.)

”Käytkö isän luona usein?”

”En usein. Viimeksi viime lomalla. Silloin oli mukava ku näki niinku tädin...se on mun kummitäti ja sit isän siskon...sen mä olin nähnyt

joskus aikaisemminkin, mutta mummun ja sen kummitäidin näin ensimmäistä kertaa koko aikana...ja me puhuttiin kaikkea entisajasta.”

”Millaisia ajatuksia sinulla nousi?”

”Puhuttiin niistä, kun alkoi mennä huonommin siellä kotona...tai nämä sano, että vissiin minä olin huomannut sen silloin pienenä, ettei mene kovin hyvin, kun olin ollut hirveän kiukkuinen.” (KTN)

Valkosen (1995, 52) mukaan kysymys hylätyksi tulemisesta oli nuorille kipeä asia. Se vaikutti siihen, miten he tällä hetkellä suhtautuivat biologisiin vanhempiinsa ja miten innokkaita he olivat pitämään yhteyttä näihin.

Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa ilmeni nuorten kohdalla voimakkaana identiteetin etsiminen. Yksi tärkeä kysymys oli se että, olenko minä tärkeä kenellekään ja välitetäänkö minusta. Tutkimukseen osallistuneista nuorista kaksi oli sijoitettuja nuoria ja kolme oli sijaisperheen biologisia lapsia. Sijoitetut nuoret toivat esille omaa epävarmuuttaan siitä, mihin he kuuluvat.

”Olet useamman kerran haastattelun aikana maininnut, että kun sulla on tää tilanne.. Mitä sä tarkoitat sillä sun tilanteella?”

”Tätä elämäntilannetta. Mä en tiedä oliko äiti ja isä edes naimisissa, kun minä synnyin...ei vissiinkään mun tietääkseni...kuvista päätellen ne meni naimisiin silloin kun minut kastettiin...just samassa juhlassa...niin, niin tuntuu jotenkin ei ollut vissiin tarkoitettu mun tämä elämä...”(OJH)

”Joskus vaan tuntuu, että on niin pöljä, että mitä minä täällä teen...on niin pöljä, että mitä täällä tekee ja että ei ole niin järkevä eikä ole semmoinen kunnon ihminen...jotenkin tuntuu, ettei osaa mitään. Monesti niin kuin kotonakin...jotenkin tuntuu siltä...hirveästi vaan valitetaan, vaikka on parhaansa yrittänyt...”

”Haluaisitko kertoa jonkun esimerkin?”

”En mä tiedä, ei mulla nouse mitään erityistä esimerkkiä, mutta jotenkin sitä, että jos vaikka siivoaa, niin sitä ei aina välttämättä hoksata...kyllähän äiti maksaa mulle siitä siivouksesta...joskus tuntuu, että on niin kuin ihan turhaa tekikö sitä vai ei...kukaan ei niin kuin välitä...”

”Koetko, että sinulle jää paljon vastuuta arjen töistä?”

”Toisaalta...mä en kyllä raaski jättää äidillekään, kun sillä on raskasta työssä...sen takia mä teenkin niitä hommia...onneks äiti siitä kuitenkin maksaa mulle, että en minä ihan turhaan...toisinaan äiti kiittää ja toisinaan se on niin kuin mä en olis mitään tehnytkään ja koulussakin tuntuu, että ei osaa mitään...”(OJH)

Nuori koki, ettei hän saanut ymmärtämystä tekemisistään. Nuori kertoi kokevansa, etteivät aikuiset ole hänestä kiinnostuneita eikä hän kykene täyttämään vanhempiensa toiveita. Valkonen (1995, 60) on myös havainnut tutkimuksessaan, että nuoret kokivat erilaisuutta sijaisperheessä. Jotkut nuorista kokivat, etteivät he olleet täysin ”samalla aaltopituudella” muiden sijaisperheen jäsenten kanssa. Osa heistä tuntui ajattelevan, että kyse on perimän vaikutuksesta - biologiseen suhteeseen liittyvän henkisen sukulaisuuden puuttumisesta.

6.2 Sijaisvanhempien kokemuksia biologisen suvun kanssa tehtävästä yhteistyöstä

Sijaisvanhemmat tietävät sijaisvanhemmiksi ryhtyessään, että lapsella on oikeus tavata biologisia sukulaisiaan, mikäli se on mahdollista toteuttaa. Sijaisvanhempien valmennuksessa kerrotaan yhteydenpidon merkityksestä ja tärkeydestä. Sijaisperheen yleisinä ongelmina on pidetty suhteiden rakentamista biologisiin vanhempiin ja sijoituksen jatkuvuuden epävarmuutta. Sijaisperheitä on yleisesti tutkittu vähän, joten ongelmalliset asiat ovat saattaneet jäädä kartoittamatta. (Bardy 1989 ; Kähkönen 1991; Viittala 2001). Sijoitetun lapsen ja hänen biologisen perheensä välisten suhteiden tukemisen on todettu olevan yksi hankalimmista ja vaativimmista näkökulmista sijaisvanhemmuudessa (Buehler & Rhodes &

Orme & Cuddeback 2006, 545–546.) Huostaanoton jälkeen biologiset vanhemmat voivat olla aluksi hyvinkin aktiivisia yhteydenpidon suhteen. Aktiivisuuteen voi vaikuttaa toive siitä, että huostaanotto mahdollisesti vielä purkaantuu. (kts Valkonen 1995; Kähkönen 1991.)

Sijoituksen alkuvaihe on kaikille osapuolille haastava ajanjakso. Lapsi saattaa ikävöidä biologisia sukulaisiaan, reagoida muutokseen omalla tavallaan ja sijaisvanhemmilla voi olla hyvin hämmentynyt olo. Lapsen ja sijaisvanhemman välille ei ole aivan alkuvaiheessa ehtinyt muodostua kiintymyssuhdetta ja tutustumisvaihe on vasta käynnissä. Ensimmäiset kohtaamiset biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien välillä voivat olla latautuneita. Lapsi voi olla niissä hämmentynyt ilmapiiristä. Sijoituksen alkuvaiheessa sijaisvanhemmat olivat kokeneet yhteydenpidon lapsen biologisiin sukulaisiin vaikeina.

”Tunteisiini liittyi pelkoa, jos vanhemmat tulevat ja vievät hänet pois tai eivät tapaamisesta enää palautakaan häntä.” (OK)

”Odotukset olivat ”saada kuin oman lapsen”, jota rakastaa omaan. Jakaa pakollisten tapaamisten aikana tarvittava osuus...” (LT)

”Olen ollut toisen lapsen kohdalla kovastikin mustasukkainen isovanhemmille, kun lapsi on heidän ainut lapsenlapsi ja tullut ensimmäisen elinvuoden aikana heille tärkeäksi. Tunsin mustasukkaisuutta jopa lastenkodin hoitajia kohtaan.” (LT)

”Tunteisiin liittyy myös mustasukkaisuutta, jota on kamala kohdata itsessään. Joku toinen on synnyttänyt tämän lapsen, hän on kuitenkin minun lapseni nyt. Koin niin voimakkaita mustasukkaisuuden tunteita, että jouduin torumaan itseäni. Koin, että lapsi on minun ja silti järjellä tiesin, että toisilla oli oma paikkansa lapsen synnyttäjänä. Tapaamiskuvioissa nämä tunteet nousevat esiin. Myöhemmin olem-

me kyenneet ystävyidenkin asteelle, mutta tietty raja on koko ajan olemassa.” (JK)

Sijaisvanhemmat kokivat järkitasolla, että tapaamiset ovat tärkeitä tai ainakin ne on hyvä toteuttaa, mutta etenkin mustasukkaisuus biologisia vanhempia kohtaan nousi voimakkaana esille. Mustasukkaisuus on tunne, joka voi liittyä siihen, että sijaisvanhemman ja lapsen välille ei ole muodostunut ainakaan alkuvaiheessa kiintymyssuhdetta. Laurilan (1999, 83) mukaan normaalissa äitiydessä nainen saa yleensä nauttia asemastaan suosituimpana henkilönä alle murrosikäisen lapsen tunnemaailmassa. Sijaisäitiydessä hänellä voi olla tieto siitä, että hän ei ehkä olekaan lapsen tunnemaailmassa tärkein. Mustasukkaisuuden tunne koetaan häpeälliseksi. Tutkimukseni aineistossa mustasukkaisuuden tunteita oli lähes kaikilla sijaisvanhemmilla. Murrosikä on vaihe, jolloin useimmat nuoret, jotka asuvat sijaiskodissa, pohtivat uudelleen huostaanottoon liittyviä asioita sekä omaa suhdettaan biologisiin vanhempiinsa ja sijaisvanhempiinsa. Nuoren tullessa murrosikään myös sijaisvanhemmat saattavat pohtia uudelleen kiintymyssuhdettaan lapseen. He voivat kokea mustasukkaisuutta biologista sukua kohtaan, jos murrosiässä olevan nuoren elämässä nousee silloin voimakkaampi tarve yhteydenpitoon biologisten sukulaistensa kanssa. Sijaisvanhemmat voivat kokea myös pettymystä, jos huomaavat, että biologinen suku näyttäytyy tärkeämpänä kuin sijaisvanhempien suku.

”Meinaa se, kun eihän se meidän sukua...eilenkään se ei lähtenyt millään minun suvun juhliin...niin mä olin töissä silloin niin...se sano, että ei hän lähde ja se viestitti sitä, että kun ne ei ole sukulaisia hänelle...se kokee itensä niin kuin ulkopuoliseksi...ja se oli ihan tosi...”(OV)

”Mulla oli vain yksi ajatus siitä, mutta että lapsen sijoituspaikka on kuitenkin se suku... hyvä, että kun se on pois siitä, niin se ikävöi sitä sukua...”(OV)

”Ajatteletko, että teidän lapset ikävöi biologista sukua?”

”Ikävöi...nimenomaan ikävöi...sen takia mä sanoin, että se ikävöi, koska se sanoi, että ne ei ole hänen serkkuja...Me hyväksymme---:n ja jos --- ei sitten hyväksy minun sukua...tykkäshän se siellä olla...(OV)

Sijaisvanhempi pohti sitä, että olisiko sukulaissijoitus lapsen kannalta suvun ulkopuolista sijaisperhettä parempi vaihtoehto, koska tällöin lapsi saisi kasvaa biologisen suvun ympäröimänä, eikä joutuisi ehkä yhtä voimakkaisiin kriiseihin identiteettikysymysten kanssa. Tutkimukseeni osallistuneissa perheissä ei ollut yhtään sukulaissijoitustapausta. Suomessa on tehty ehdotus uudesta Lastensuojelulaista. Uusi Lastensuojelulaki on ollut eduskunnan käsittelyssä helmikuun 2007 aikana. Uusi Lastensuojelulaki on hyväksytty eduskunnassa ja se astuu voimaan 1.1.2008 alkaen. Uuden Lastensuojelulain 32 §:n mukaan ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen. Uusi lastensuojelulaki tuo lastensuojelun työntekijöille velvollisuuden selvittää entistä paremmin biologisten sukulaisten mahdollisuuden toimia lapsen huoltajana.

Sijaisvanhemmuus on jaettua vanhemmuutta. Biologiset vanhemmat pysyvät aina lapsen biologisina vanhempina ja he ovat osa lapsen elämää ja identiteettiä (Koisti-Auer 2002, 19). Valkonen (1995, 103–105) kyseenalaistaa jaetun vanhemmuuden – käsitteen. Miten biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat jakavat vanhemmuuden? Mikä osa vanhemmuudesta kuuluu biologisille vanhemmille ja mikä siirtyy sijaisvanhemmille? Onko jaettu vanhemmuus vain aikuisten keksintö ja ajatus, joka heidän itsensä on lapsia helpompi omaksua.

Tähän tutkimukseen osallistuneista nuorista ja lapsista pääosa teki valinnan ja määrittelivät vanhempansa. Jotakin vanhemmuudessa voidaan jakaa, mutta samalla on taattava, että ainakin yksi aikuinen sitoutuu täyteen hoito- ja rakastamisvastuuseen. Sijaisvanhemmat itse puhuvat vanhemmuuden jakamisesta. Ja-

kamisen tunne tulee esimerkiksi tietoisuudesta ja sen ymmärtämyksestä, että sijaisvanhempana ei voi olla biologinen vanhempi ymmärtäen että myös biologisuudella on merkitys lapsen elämässä. Sijaisvanhemmat kokivat vanhemmuuden jakamisen konkreettisenä etenkin puhuttaessa lasten ja biologisten vanhempien yhteydenpidosta.

Yhteistyön haasteet

Biologisilla vanhemmilla ja sijaisvanhemmilla on toisinaan hyvin erilaisia käsityksiä siitä, miten, missä ja milloin tapaamisia tulisi järjestää. Tapaamisten järjestäminen vaihtelee voimakkaasti perheiden välillä. Tutkimukseeni osallistuneiden perheiden määrä on pieni. Viiden sijaisperheen vanhemmat kertoivat sijaisvanhemmuudesta ja yhteistyöstä biologisten vanhempien kanssa. Kahdella perheistä tapaamisia ei ollut ollenkaan tai ne olivat satunnaisia ja kolmella perheellä tapaamiset olivat säännöllisiä, mutta joidenkin lasten kohdalla satunnaisia. Yleinen olettaamus on, että sijaisvanhemmat vastustavat tapaamisia biologisten vanhempien kanssa tai kokevat ne erityisen hankaliksi. (kts. Kähkönen 1991, 63). Sijaisvanhemmat kuvaavat onnistuneita tapaamisia positiivisesti. Tapaamiset ovat onnistuneita, jos ne ovat järjestyneet ennalta sovittuna aikana, biologiset vanhemmat ovat jaksaneet olla kiinnostuneita lapsesta ja heidän kuntonsa on mahdollistanut tapaamisen.

”Olen tavattoman onnellinen, kun --- on saanut suhteen mummoonsa toimimaan. Hän ei ole halunnut tavata --- koko sijoituksen aikana ja nyt Joulun jälkeen hän suostui ottamaan ensivierailulle... Nyt olen saanut säännölliset tapaamiset alulle. Alkuvuosina yritin luoda suhdetta sinne päin, mutta mummo tyrmäsi ajatuksenkin. Näin ehti mennä peräti vajaa kymmenen vuotta, etteivät he nähneet mummoaan, yhteyttä he ovat pitäneet puhelimitse muutaman vuoden ajan...” (KM)

”Tapaamiset oli kaikkea muuta ku säännöllisesti...ja sehän tässä on harmillista, kun justinsa näytti, että rupeaa tapaamiset sujumaan, niin sitten kävi näin...(KP)

Yhteydenpidon sujuminen kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla on kaikkien ja etenkin lapsen etu. Sijaisvanhempia puhututtaa kysymys siitä, että kenen ehdoilla tapaamisia järjestetään. Sijaisäitinä olen osallistunut useamman kerran sijaisvanhempien koulutuspäiville, jossa sijaisvanhempien keskuudessa asiaa pohditaan yhä uudelleen. Sijaisvanhemmat eivät kyseenalaista tapaamisten tärkeyttä, vaan tapaamisjärjestelyjä eli kuinka usein tapaamiset järjestetään ja kuinka pitkän aikaa tapaamiset kulloinkin kestävät. Tapahtuvatko tapaamiset viranomaisen valvonnassa vai vieraileeko lapsi biologisten vanhempien luona esimerkiksi useita päiviä kerrallaan? Tapaamisjärjestelyihin ei ole olemassa määriteltyjä ohjeita, eikä se olisi mahdollistakaan. Jokainen lapsi on yksilö ja hänen taustansa huomioiden jokaisen lapsen kohdalla tulee tehdä yksilöllinen tapaamissuunnitelma muun muassa ikä, biologisten vanhempien kunto ja lapsen oireilu tai oireettomuus huomioon ottaen.

”Tapaamiset ovat tuntuneet usein liiankin tiheiltä (tapaamiset kerran kk:ssa), koska biologiset vanhemmat ja isovanhemmat eivät ota kontaktia lapseen. Tulee paineita saada lapsi viihtymään.” (LT)

”Koen ristiriitaisuutta, jos biologinen suku haluaa lapsia luokseen eikä ole aikoihin ollut lapseen minkäänlaisessa yhteydessä, ja sitten yhtäkkiä haluaa luokseen. Haluaisin varmistua ensin, että biologiset sukulaiset ovat selvin päin. Lapsi voi mennä vanhempien luo käymään, jos vanhempi ei enää juo.” (OK)

Sijaisvanhempien ei ole aina helppo ymmärtää lasten biologisten vanhempien elämäntilannetta. Sijaisvanhemmilta odotetaan ikään kuin myötäsyttyistä ominaisuutta ymmärtää ja hyväksyä asioita sekä kykyä työskennellä monesti hy-

vin ongelmallisten biologisten vanhempien kanssa. Samalla tulisi välittää tämän kanssakäymisen myönteisyyttä lapsille. (Viittala 2001, 260.) Sijaisvanhemmilla voi nousta toisinaan voimakas kiukku biologisia vanhempia kohtaan. Sijaisvanhemmat pyrkivät tekemään töitä itsessään, että kykenisivät hyväksymään ja arvostamaan biologisia vanhempia lapselle tärkeinä ihmisinä.

”Toisaalta herää välillä raivo yhteiskuntaa tai biologisia vanhempia kohtaan, että he ovat saaneet mahdollisuuden pilata lapsen elämästä liian kauan ja liian paljon.” (JK)

”On myös oltava joskus todella kieli keskellä suuta, ettei puuskahda negatiivisia ajatuksia kovin voimakkaasti ilmoille. Kun kuitenkin asiantuntijat sanovat, että lapsi jollain tasolla ottaa ne itseensä, koska on kuitenkin biologisista vanhemmistaan lähtöisin.” (JK)

Yhdeksi suureksi ongelmaksi sijaisvanhemmat kokevat sen, että tapaamiset eivät toteudu sovitusti. Lasta valmistellaan tapaamista varten ja voi olla, että sijaisvanhemmat puhuvat lapselle tulevasta tapahtumasta useamman päivän ajan. Biologinen vanhempi saattaa jäädä pois yhdessä sovitulta tapaamiselta tai peruu sen viime tunteina. Lapsen huostaanotto merkitsee vanhemmalle usein kriisiä ja suru-prosessia, ja siksi hänellä ei ole välttämättä voimavaroja lapsen tapaamiseen (Valkonen 1995, 45). Sijaisvanhempien tehtävänä on tukea ja valmistella lasta tapaamisiin sekä hoitaa lasta tapaamisten jälkeen (Buehler & Rhodes & Orme & Cuddeback 2006, 546). Vaikka sijaisvanhempi ymmärtää aikuisena, että peruuntumiseen voi liittyä monia syitä, hän on lapsen kanssa siinä hetkessä jakamassa lapsen pettymystä tapaamisen peruuntumisesta. Lapselle tulee yhä uudelleen hylätyksi kokemuksen tunne, vaikka sijaisvanhemmat pyrkisivät selittämään lapselle peruuntumisen syitä.

”Se näki niin harvoin äitiään, joka oli välillä teillä tietämättömillä...tapaamisiin ei tullut joka kerta, vaikka lupasi ja se oli tämmöistä pettymysten viidakkoa...” (KM)

”Sitähän se on kun aina luvataan ja luvataan...eikä tulla...”(KP)

”Oltiin kaupungilla käymässä ja saatiin kiinni ja tuli pikaseltaan käymään niin nähtiin siinä...mutta sitten kun yritti soittaa hyvät joulut, niin ei saanu kiinni...sehän on lapsesta kiva, jos ne käy ja ainahan ne tietten tuopi jotain...”(P)

Sijaisvanhemmat kokivat tärkeäksi sen, että biologiset vanhemmat hyväksyivät heidät lapsensa kasvattajaksi. Biologisten vanhemprien hyväksyntä toi rauhallisen tunteen sijaisvanhemmille ja halun säännölliseen yhteydenpitoon.

”Kun ---:n isä ensimmäisen kerran kävi, niin se sanoi, että sillä on nyt hyvä koti ja aina ollut meitä kohtaan tosi fiksusti...”

Samoten kun ---:n vanhemmat kävi, niin tuli se rauha niin ku etä... (KP)

Se, että biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat hyväksyvät tilanteen ja toisensa osaksi lapsen elämää, on lapsen kannalta parasta. Lapselle olisi tärkeää, että sijaisvanhemmat hyväksyisivät biologiset vanhemmat osaksi sijaisvanhemmuutta ja olisivat halukkaita yhteistyöhön. Lapsi kykenee paremmin arvostamaan itseään ja omaa taustaansa, mikäli hän voi kokea sijaisvanhemprien hyväksyvän biologista sukuaan. Tähän tutkimukseen osallistuneiden perheiden osalta voidaan todeta, että kun lapsi on kiinnittynyt sijaisperheeseen, biologiset vanhemmat ovat hyväksyneet huostaanoton ja nähneet sen pysyvänä ratkaisuna, niin yhteydenpito voi onnistua ja olla kaikkia osapuolia tyydyttävää.

Tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat ymmärtävät ja tiedostavat yhteydenpidon tärkeyden lasten ja biologisten vanhemprien välillä. Tapaamistilanteissa tulee näkyväksi se, että sijaisvanhempi ei voi täyttää biologisen vanhemman osuutta vanhemmuudessa. Tietoisuus herättää sijaisvanhemmissa monenlaisia tunteita. Lapsilla liittyy yhteydenpitoon myös pettymyksiä. Traumatisoituneilla lapsilla tapaaminen voi aiheuttaa taantumista ja oireiden aktivoitumista. Sijais-

vanhemmat elävät arkea lapsen kanssa, jolloin sijaisvanhempi on hoitava ja lohduttava aikuinen vaikeissa tilanteissa. Toisinaan biologisiin vanhempiin kohdistuu myös sijaisvanhempien kiukku. Tapaamisista suurin osa tapahtuu positiivisessa yhteishengessä. Sijaisvanhemmat ovat valmiita työskentelemään yhteydenpidon eteen. Tämä tutkimus kohdistuu sijaisperheessä asuvien lasten, nuorten ja sijaisvanhempien kokemuksiin, joten biologisten vanhempien ääni jää tässä tutkimuksessa kuulumattomiin. Biologisten vanhempien kokemusten tutkiminen olisi oma ja varmasti tarpeellinen tutkimusaiheensa.

Kähkönen (1991, 75) esittää tutkimuksessaan sellaisen näkökulman, että lastensuojelullisissa toimenpiteissä on liian yksipuolisesti keskitytty joko huostaan otettavaan ja sijoitettavaan lapseen tai sijaisvanhempiin. Perhesysteemissä toimivia lapsia ja vanhempia ei silloin huomioida kokonaisuutena. Työskentelyssä tulisi huomioida kaikkien asianosaisten tarpeet ja voimavarat yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Päämääränä voi olla joko lapsen palauttaminen kotiin tai pitkäaikaisen sijoituksen kohdalla tuen ja avun tarjoaminen tasapuolisesti kaikille osapuolille, niin biologiselle perheelle, sijoitettavalle lapselle kuin sijaisperheellekin. (Kähkönen 1991, 75.)

Sijoitetun lapsen yhteydenpito biologisiin vanhempiinsa on ollut vuosikymmeniä keskustelujen aiheena ja asiasta on erilaisia näkemyksiä. Huostaanotot ovat vuosittain lisääntyneet ja todennäköisesti sijaisperheitä tarvitaan edelleen tulevaisuudessa. Millaisia kehityssuuntia sijaisperheiden työskentelyssä voidaan nähdä? Kähkönen (1991) on esittänyt, että sijaisvanhemmuudessa voidaan erottaa eksklusiivinen ja inklusiivinen vanhemmuus. Eksklusiiviselle sijaisvanhemmuudelle on tyypillistä sijaisvanhempien omistava ja sitova ote lapseen. Suhde perustuu pitkälti vain sijaisvanhempien tarpeeseen, joka on tällä hetkellä yhteiskunnassa vallitseva malli. Inklusiivisella vanhemmuudella tarkoitetaan täydellistä ja laajaa sijaisvanhemmuutta, jossa myös lapsen alkuperäisellä perheellä on sijansa. Biologisen perheen kanssa kilpailemisen sijasta sijaisperheestä voisi tulla merkittävä tuen lähde biologiselle perheelle, terveiden perhesuhteiden ja vanhemmuuden malli.

Tällainen sijaisperheen rooli vähentäisi myös sosiaalityöntekijöiden työpaineita sekä lisääisi perheiden yhteistyötä ja keskinäistä ymmärrystä. Sijaisperheiden kiinnostus biologista perhettä kohtaan nostaisi biologisen perheen omanarvontunnetta ja edesauttaisi positiivisella tavalla lapsen ja biologisten vanhempien yhteydenpitoa. On esitetty myös sijaisvanhemmuuden malli, jossa sijaisperhe voisi toimia vanhempainneuvojana, jolloin perinteiseen sijaisvanhemmuuteen sisältyy laajempialainen yhteistyö biologisten vanhempien kanssa. Mallissa biologiset vanhemmat ottivat enemmän vastuuta lapsen hoidosta ja kasvatukseen liittyvistä asioista, vaikka lapsi olikin sijaishoidossa. Sijaisvanhemmilla on nähty olevan tulevaisuudessa laajempi rooli. Heitä ei katsota pelkästään lapsen hoivaa-jina vaan kokonaisvaltaisemmin systeemiin osallistuvina jäseninä. (Kähkönen 1991, 62–65; Viittala 2001, 259; Westermarck & Hansson & Vinnerljung 2006). Sijaisvanhemmat tukisivat lapsia ja heidän biologisia vanhempiaan näyttäen mallia vanhemmuuteen (Buehler & Rhodes & Orme & Cuddeback 2006, 545–546). Mallissa ei esitetä pohdintoja siitä, mihin lapsi kiinnittyisi tai kuka olisi lapsen ensisijainen hoitaja. Mallin mukaan sijaisperhe toimisi ikään kuin ”hoitajana” ja biologinen vanhempi täyttäisi sijaisvanhempien tukemana vanhemmuuden muut osa-alueet.

Laurilan (1999) mukaan tulevaisuudessa olisi tärkeää, että vuoden kuluttua sijoituksesta sijoitus pysyväistetään, jolloin kaikki osapuolet asennoituvat lopulliseen sijoitukseen. Tiiviin suhteen ylläpitäminen biologisiin vanhempiin voi aiheuttaa epäselvän kilpailutilanteen, joka estää lasta kiinnittymästä sijaisvanhemiinsa ja myös sijaisvanhempien halukkuutta rakentaa toimivaa suhdetta. Biologisia vanhempia tuettaisiin surutyön prosessissa jo suhteellisen varhaisessa vaiheessa eikä biologisia vanhempia rauhoiteltaisi lyhytkestoisilla hoitosuunnitelmillä.

Kun nähdään, että pienelle lapselle tulee sijaishuollon tarve, lapsen tilanne tulisi selvittää perusteellisesti. Vauvan pitkäaikaista perhesijoitusta on harkittava nopeasti ja napakasti, jos vanhempien elämäntilanteen korjaantuminen ei näytä olevan suhteellisen lyhyellä ajalla mahdollista. Varhaisessa vaiheessa sijoitettujen kohdalla on tarpeen harkita nykyistä useammin huollon siirtoa tai adoptiota. Yli kolmevuotiaiden lasten pitkäaikaisista sijoituksista saattaisi taas olla paikallaan

pidättäytyä mahdollisuuksien mukaan. Mitä myöhemmin lapsi sijoitetaan suuren huolen tilanteista, sitä todennäköisemmin voidaan varautua klassisiksi tiedettyihin sijaishuollon pulmiin, jolloin tarvitaan paljon vaativaa työtä lapsen kiintymisen ja liittymisen helpottamiseksi (Bardy 2001, 76.) Nämä näkökulmat tulevaisuuden kehityssunniksi vahvistavat ajatusta siitä, että lapselle tarjotaan yhden vanhemmat, joihin hän voi rakentaa tiiviin kiintymyssuhteen.

Sijaisvanhemmuuden kehitysnäkymät ovat mielenkiintoisia. Sijoitettujen lasten ja biologisten vanhempien yhteydenpidon järjestelyissä voidaan havaita muutoksia vuosien aikana. Yhteydenpitoa korostetaan enemmän. Siihen voi vaikuttaa sekä suuntaus laajempaan sijaisvanhemmuuteen, jossa työskentelyn lähtökohtana olisi tukea biologisten vanhempien ja lasten suhdetta mahdollisimman toimivaksi mahdollista huostaanoton purkautumista varten. Toisaalta yhteydenpidon järjestelyihin voi vaikuttaa se, että ihmiset ovat yleensä ottaen valveutuneempia omista oikeuksistaan viranomaistyöskentelyssä kuin vuosia aikaisemmin. Biologiset vanhemmat valvovat oikeutetusti ja ehkä entistä paremmin oikeuksiaan ja lastensa oikeuksia.

7 POHDINTA

Tutkimukseni alkuperäinen tavoite oli tutkia sijoitettujen lasten kokemuksia sisarus-suhteista. Aiheeseen paneuduttuani koin tarpeelliseksi laajentaa tutkimustani niin, että jokainen sijaisperheessä asuva jäsen saa kertoa oman kokemuksensa sijaisperheen arjesta sekä ihmissuhteista, jotka ovat vahvasti läsnä sijaisperheiden elämässä. Havaitsin sen, että tutkimuksessani painottuu alkuperäistä suunnitelmaa enemmän sijaisvanhempien näkökulma. Sijaisvanhemmat tuottivat avoimesti ja rohkeasti omia kokemuksiaan sijaisvanhemmuudesta sekä arjen rakentumisesta perheessä. Lasten ja nuorten on joskus erilaisista syistä johtuen vaikea ja jopa mahdoton kertoa kokemuksistaan sijaisperheessä. Näkemykseni mukaan tässä tutkimuksessa lasten tiedon tuottamista vaikeuttivat traumaattiset tapahtumat sekä asioiden kipeys. Nuoret, joilla oli enemmän kykyä ja ehkäpä enemmän voimavaroja käsitellä asioita sanallisesti, tuottivat runsaammin tietoa kuin pienemmät lapset.

Tutkimuksessani oli menetelmällisenä lähestymistapana fenomenologinen tutkimusote, joka pyrkii tavoittamaan toisten ihmisten kokemuksia ja niiden yksilöllisiä merkityssuhteita. Lähestymistapa viitoitti tietäni kuuntelemaan ja havainnoimaan jokaisen perheenjäsenen kokemuksia ja niiden merkityksiä yksilöllisesti unohtamatta haastatteluun osallistuneiden ihmisten elinympäristöä ja kaikkia sitä ympäröiviä tekijöitä. Eksistentiaalisen fenomenologian yksi tärkeä tavoite on tutkijan omien ymmärrysten sulkeistaminen. Täydellisen sulkeistamisen on todettu olevan mahdotonta, mutta tutkijan on tärkeä tiedostaa omat ymmärryksensä ja niiden merkitykset tutkimuksen aikana. Olin tutkimusta aloittaessani epävarma, kykenenkö olemaan tarpeeksi tietoinen omasta sijaisvanhemmuudestani tutkimusprosessin aikana. Epävarmuus nousi etenkin silloin, kun totesin aineistonkeruun jälkeen sijaisvanhemmuuden nousevan aineistostani voimakkaasti esille. Pohdin, että nouseeko sijaisvanhemmuus vahvasti esille oman sijaisvanhemmuuteni kautta. Prosessin edetessä ymmärsin, että aikuisten oli tässä tutkimuksessa lapsia helpompi tuottaa tunnelatautuneista ilmiöistä tietoa. Lasten ja nuorten kokemusten auki kirjoittaminen olisi vaarantanut heidän tunnistamattomuuttaan.

Lapset ja nuoret kertoivat kokemuksistaan sijaisperheiden arjessa. Kaikki haastatteluun osallistuneet lapset ja nuoret määrittivät sijaisperheen omaksi perheekseen. He määrittivät sisaruksikseen sijaisperheissä asuvat sisarukset, mutta lähes kaikki toivat esille myös biologiset sisaruksensa, jotka saattoivat asua muualla kuin samassa sijaisperheessä. Sijaisperheen arki rakentui ”tavallisen perheen” arjeksi. Perheessä asuvat lapset harrastivat yhdessä sekä leikkivät ja keskustelivat tärkeistä asioista keskenään. Tutkimukseni aineiston mukaan sijaisperheiden arjen toiminnoissa ei erottunut se, oliko lapsi perheen biologinen lapsi vai perheeseen sijoitettu lapsi. Mikäli perheessä oli biologisia sisaruksia, he erottuivat niin, että he jakoivat keskenään kokemuksia, joihin muut lapset eivät päässeet osallisiksi. Tämä oli yhteistä kaikissa haastatteluun osallistuneissa perheissä.

Haastatteluun osallistuneet perheet olivat rakenteeltaan erilaisia ja elivät kukin erilaisessa vaiheessa sijoitettujen lasten kiinnittymisen kanssa. Lasten paikan rakentuminen vaihteli voimakkaasti. Tutkimuksessani nousi vahvasti esille se, että paikan rakentumista sijaisperheeseen heikensivät epätietoisuus sijoituksen kestävydestä sekä lapsen voimakas psyykinen oireilu sijoituksen alkuvaiheessa. Epätietoisuus sijoituksen kestävydestä näkyi sekä joidenkin lasten omissa kokemuksissa että joidenkin sijaisvanhempien kokemuksissa. Lasten on mahdotonta kiinnittyä kahteen perheeseen yhtä aikaa. Epämääräisyys omasta kodista ja perheestä näkyi joissakin haastatteluissa. Lasten tuntema tuska ja epätietoisuus olivat käsin kosketeltavia. Silloin kun lapsen tilanne oli epävarma ja tuskainen, se näkyi kaikissa perheiden jäsenissä. Sijaisvanhemmat pyrkivät toimimaan ammatillisesti ja järjen tasolla turvaten lapselle parhaan mahdollisen hoidon, mutta kiinnittyminen ja sitoutuminen tunnetasolla vaatii turvalliset puitteet eli varmuuden siitä, että lapsi on yksi perheen jäsen myös tulevaisuudessa.

Epävarmuus kaikkien perheenjäsenten kohdalla lisääntyi, mikäli biologiset vanhemmat olivat aktiivisesti sijaisperheen arjessa mukana. Tämän tutkimuksen aineisto antoi käsityksen siitä, että mitä tiiviimpää yhteydenpito biologisten vanhempien kanssa oli, sitä rakentumattomampi oli sijoitetun lapsen paikka sijaisperheessä. Biologisten vanhempien tiivis yhteydenpito ja läsnäolo sijaisperheen

arjessa suhteessa lapsen paikan rakentumiseen olisi hyvä jatkotutkimuksen paikka. Se voisi tuoda viranomaistahoille lisää ymmärrystä siitä, mikä olisi lapsen etu tapaamisjärjestelyjä päättäessä. Minun on vaikea kirjoittaa sijaisäitinä tämä päätelmä tähän tutkimukseen. Tutkijana olen todennut tämän kuitenkin tärkeäksi havainnoksi ja näkökulmaksi. Sijaisäitinä haluaisin vaieta aiheesta. Asiaan liittyy olettamuksia, että sijaisvanhemmat eivät halua vahvistaa sijoitetun lapsen suhdetta biologisiin vanhempiinsa. Ajattelen niin, että yhteydenpito on silloin lapsen kasvua ja kehitystä tukevaa ja vahvistavaa, kun tapaamiset onnistuvat sovitulla säännöllä ja niitä ei ole liian usein. Tällöin lapselle pääsee rakentumaan oma vahva paikkansa sijaisperheessä, mutta biologisiin vanhempiin jatkuu tietoinen ja hyväksyvä suhde. Mielestäni sijaisvanhemmilla on vastuullinen rooli siinä, millaisia asenteita sijaisperheessä on biologisia vanhempia kohtaan.

Biologisen suvun merkitys korostui murrosiässä. Lapsen kannalta on havaittu merkitykselliseksi, että sijaisvanhemmat arvostavat lapsen taustaa ja ovat avoimia biologisia vanhempia kohtaan (Viittala 2001, 258.) Ihanteellisinta olisi, jos sijaisvanhemmat kykenisivät hyväksymään ja arvostamaan biologisia vanhempia ja sukulaisia osana sijoitetun lapsen elämää. Sijoitetun lapsen ei tarvitsisi kokea syyllisyyttä, mikäli hän ikävöi tai kaipaa biologisia vanhempiaan. Lapsen on helpompaa rakentaa myönteistä identiteettiä, mikäli hän kokee, että hänellä on arvostettavat perimät. Koen sekä tutkijana että sijaisäitinä, että se on mahdollista, mikäli sijaisvanhemmat uskovat omaan vanhemmuuteensa ja luottavat sijoituksen jatkuvuuteen.

Useissa kotimaisissa sekä kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu sijaisperheen biologiset lapset uhkatekijänä sijoituksen ennenaikaiseen purkautumiseen. Tutkimukseni ei vahvistanut lainkaan tätä olettamusta. Tutkimuksen otos on kuitenkin niin pieni, ettei tuloksia voida yleistää. Tutkimukseeni osallistuneissa perheissä biologiset lapset eivät näyttäneet uhkana sijoitetun lapsen paikan rakentumiseen sijaisperheessä. Sijoituksen ennen aikaista päättymistä mietittiin eri perheissä riippumatta siitä, oliko perheissä biologisia lapsia vai ei. Biologiset lapset eivät nousseet merkityksellisemmiksi kuin sijoitetut lapset. Esimerkiksi nalle-

korttien valinnassa ei ollut havaittavissa eroa lasten välillä. Biologiset ja sijoitetut lapset erottuivat sijaisperheen arjessa tapaamisjärjestelyjen suhteen. Sijaisvanhemmat kokivat olevansa sijoitettujen lasten kasvattamisesta vastuussa eri tahoille. Nuorten itsenäistyminen oli sijaisvanhemmille haastava paikka, olipa kyseessä sitten sijoitettu tai biologinen lapsi.

”Tippa tulee silmään, kun ajattelee ---:n (sijoitettu nuori) täyttävän pian 18 ja muuttavan pois kotoa. Aletaan olla luopumisen viimeisellä askelmalla puhaltamassa tuulta siipien alle, antamassa viimeisiä ohjeita ja pienen enkelin hartioilleen.” (KM)

Tutkimusta kirjoittaessani säästelin kappaleita, joissa käsittelin sijaisvanhemmuutta sekä sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välistä yhteistyötä. Odotin, koska aavistin, että erityisesti nämä kappaleet nostavat tunteita ja ajatuksia myös sijaisäitinä. Kappaleet olivatkin odotettua vaikeampia kirjoittaa. Liikuttin, kun luin sijaisvanhempien kokemuksia. Perheessämme on kaksi eri perheistä sijoitettua lasta kahden biologisen lapsen sisarena. Meillä on kaksi tai oikeastaan neljä tarinaa ja kolme erilaista sukua ja kulttuuria. Sijaisvanhempien kokemuksia lukiessani palasin itsekin aikoihin, jolloin koin ihanaa riemua saatuani käärön syliini tai pettymystä siitä, miksi kaikki ei olekaan niin ihanaa kuin toivoin. Pelottavaa kauhua siitä, miten osaan toimia yhteistyössä biologisten vanhempien kanssa. Voimakasta riittämättömyyden tunnetta siitä, kuinka kykenen vastaamaan erityistä hoitoa tarvitsevan lapsen tarpeisiin. Epävarmuutta siitä, kuinka osaisin tukea lasta oikealla tavalla yhteydenpidon haastavissa kiemuroissa. Epävarmuutta myös siitä, kuinka voisin toimia biologisten vanhempien ja sukulaisten kanssa niin, että he saisivat kokea olevansa arvokkaita lapseni elämässä, koska kokemukseni mukaan he ovat tärkeitä. Ja kaiken näiden keskellä koin voimakasta riemua siitä, että sain ja saan olla äiti. Vuosien aikana tunnekuohut tasoittuvat, kuten tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat ovat kokeneet. Tunnen, että tällä hetkellä me kaikki yhdessä, sekä biologiset vanhemmat sukulaisineen että me sijaisvanhemmat meidän verkostomme kanssa elämme päivä kerrallaan rakastaen näitä lapsia.

Tunteiden kuohumisten jälkeen ryhdyin tarkastelemaan sijaisvanhemmuuden kiemuroita tutkijan näkökulmasta. Viimeistään siinä vaiheessa ymmärsin, että on haastavaa tehdä tutkimusta itseään koskettavasta asiasta, koska on itse ilmiön sisällä, läsnä, osallinen. Sijaisäitiyteni näkyy tutkimuksessani erilaisissa valinnoissa ja tulkinnoissa. Kirjoittaessani erilaisia tulevaisuuden näkymiä sijaisvanhempien mahdollisista muuttuvista rooleista yritin tietoisesti sulkeistaa sijaisvanhemmuuden ja ottamaan tilalle tutkijan neutraalin asenteen. Olisin mielelläni jättänyt valitsematta vaihtoehdot ”laajemmasta sijaisvanhemmuudesta”, koska ne vaihtoehdot tuntuivat pelottavilta tai haastavilta omalle sijaisvanhemmuudelleni. Mielestäni ne tuntuivat myös liian kovilta ajatuksilta sijaisvanhemmille, jotka ovat kirjoittaneet auki herkkiä, koskettavia ajatuksiaan omasta äitiydestään.

Tunsin halun suojella sijaisvanhempia, jotka ovat jo nyt erilaisten tunteiden ja vaatimusten ristitulesa kokien myös riittämättömyyttä. Olen tiedostanut tutkijana, että tämän hetkessä kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa tulevaisuuden sijaisvanhemmuus nähdään laajennettuna sijaisvanhemmuutena, jossa yhteistyö biologisen suvun kanssa ja heidän läsnäolonsa lasten arjessa olisi runsaampaa ja syvällisempää kuin meidän kulttuurissamme tällä hetkellä. Ajattelen, että tutkijoiden käsitys tulevaisuuden sijaisvanhemmuudesta voisi muuttua, jos heillä olisi mahdollisuus elää edes hetki sijaisperheen arkea ja nähdä, onko sijaisperheen arjessa käytännön mahdollisuuksia elää esitettyjen odotusten ja vaatimusten mukaisesti. Oma ajatukseni on sekä tutkijana että sijaisvanhempana, että pitkäaikaisessa sijoituksessa lapsen etu on se, että hän tietää selkeästi perheensä, löytää paikkansa, uskaltaa kiinnittyä pelkäämättä vaihtuuko koti jossain vaiheessa. Ihanteellisinta olisi, että sijaisvanhempien kiintymys ja luottamus lapseen rakentuisi niin syväksi, että he jaksaisivat tukea lapsen yhteydenpitoa biologisiin sukulaisiinsa tarkoituksenmukaisella tavalla ja tukea lasta erityisesti niissä elämänvaiheissa, jolloin lapsi pohtii: ”Kuka mä olen ja mihin mä kuulun?”

Tutkimuksen aikana, erityisesti sijaisvanhempien tulevaisuuden haasteita tutkiessa, nousi oma riittämättömyyden tunne sijaisvanhempana. Oli helpottavaa ja jopa vapauttavaa lukea kansainvälisen tutkimuksen raportista (Buehler & Rhodes &

Orme & Cuddeback 2006) siitä näkemyksestä, että yleinen vaatimus vanhemmuudesta on sijaisvanhempia kohtaan kovempi kuin biologisia vanhempia kohtaan. Tieto, joka on ”leijunut ilmassa” puhuttiin ja kirjoitettiin kyseisessä tutkimuksessa auki. Se auttaa ymmärtämään omia riittämättömyyden tunteita. Mitä suuremmat vaatimukset ja odotukset ovat, sitä suuremmat paineet on olla hyvä vanhempi. Haluan rohkaista kaikkia sijaisvanhempia luottamaan omaan vanhemmuuteensa, äitiyteensä ja isyyteensä. Vanhemmuus, johon voivat kuulua niin yöhuudot, lasten sairastamiset, kuivaksi opettelu, antoisat iltasatuhetket kuin hellä yhdessäolokin, voi olla yhtä antoisaa kaikkien perheessä asuvien lasten kanssa. Ja riittää, kun me sijaisvanhemmatkin olemme vain riittävän hyviä vanhempia.

Tutkimuksen tekeminen on ollut vaikeaa, mutta opettavaista. Olen pohtinut sijaisvanhemmuutta monesta eri näkökulmasta ja pohtinut myös sijaisäitinä lasteni asemaa meidän perheessämme. Olen tyytyväinen, että olen lukenut ja tutkinut tutkimuksia ja saanut tietoa lasten, nuorten ja toisten sijaisvanhempien kokemuksista. Tuntuu, että olen oppinut paljon ja saanut paljon uutta tietoa sijaiskodissa asuvien lasten kokemuksista sekä sijaisvanhempien kysymyksistä. Vaikka olenkin saanut paljon erilaista tietoa vanhemmuudesta ja sijaisvanhemmuudesta, olen lapsilleni tavallinen äiti, jolla on sydän täynnä erilaisia tunteita. Ehkäpä paras hetki tämän tutkimuksen äärellä oli, kun monia kolhuja kokenut, meille sijoitettu rakas tyttäreni kietoi kätensä kaulaani todeten, että meillä on maailman paras äiti.

”Kaiken kaikkiaan, sijaisvanhemmuus on mielestäni rikasta elämää, joka täyttää jokaisen päivän, jopa yönkin..” (Me)

LÄHTEET:

Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo 1999: Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

Bardy, Marjatta 1989: Uhkat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollon julkaisuja 2.

Bardy, Marjatta 2001: Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie I. & Sauli, H. (toim.): Eriarvoinen lapsuus. Wsoy. Porvoo, 47–81.

Bardy, Marjatta 2004: Lasten auttaminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, A. & Saarnio, T. & Hujala, A.(toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki, 192–201.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi 2005: Tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa. Teoksessa Satka, M. ym. (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia kustannus. Helsinki, 201–217.

Brown, Jason D. & Bednar, Lisa M. 2006: Foster parent perceptions of placement breakdown. *Children and Youth Services Review* (28), 1497–1511.

Buehler, Cheryl & Rhodes, Kathryn W. & Orme, John. G. & Cuddeback, Gary 2006: The potential for Successful Family Foster Care: Conceptualizing Competency Domains for Foster Parents. *Child Welfare*, Vol 3, p. 523–558.

Courtney, Mark E. & Barth, Richard, P. 1996: Pathways of Older Adolescents out of Foster Care: Implications for Independent Living Services. *Social Work*, Volume 41, Number 1, p. 75–83.

Denuweluare, Micke & Bracke, Piet 2007: Family Relations, Vol 56, Issue 1, p 67–79.

Granfelt, Riitta 2000: Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen, S. & Pösö, T. & Satka, M. (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia sunnistuksia. SoPhi 48. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 99–116.

Granfelt, Riitta 2005: Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Satka, M. (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia kustannus. Helsinki, 240–258.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi:

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252?search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki&search%5Btype%5D=pika>

Helminen, Jarkko 1995: Lastensuojelun lainsäädännölliset puitteet. Teoksessa Virtanen, P. (toim.): Näkökulmia lastensuojeluun. Wsoy. Helsinki, 16–49.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2003: Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, A. (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi, 87–109.

Kajava, Mirja 1997: Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitas Ouluensis /26. Oulun yliopisto. Oulu.

Kalland, Mirjam 2001: Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.): Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa, 198–233.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari 2001 : Finnish children in foster care: Evaluating breakdown of long-term placement. CHILD WELFARE, vol.80, 5.

Koisti-Auer, Anna-Liisa 2002: "...vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa". Huostaanottokriisin selvittely –projektin loppuraportti. Sos-Lapsikylä ry.

Kähkönen, Päivi 1991: Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisu- ja. 2. Jyväskylä.

Laitinen, Merja (2002): Insestitilanteen ulottuvuuksia. Pahaa, pahempaa vai pahinta? Teoksessa Laitinen M. & Hurtig, J. (toim.): Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Pk-kustannus. Jyväskylä, 63–85.

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683

Laurila, Anja 1999: Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Tampereen yliopisto. Tampere.

Lehtomaa, Merja 2005: Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): Kokemuksen tutkimus. Dialogia Oy. Helsinki, 163–194.

Mikkola, Matti 2004: Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Puonti, A. & Saarnio, T. & Hujala, A.(toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki, 77–84.

Niemi, Heli 2003: Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 44. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Perttula, Juha 1995: Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere.

Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): Kokemuksen tutkimus. Dialogia Oy. Helsinki, 116–162.

Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, A. (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi, 53–68.

Pölkki, Pirjo 2004: Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti, A. & Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki, 270–319.

Pösö, Tarja 1995: Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen, P. (toim.): Näkökulmia lastensuojeluun. WSOY. Juva, 78–94.

Ritala-Koskinen, Aino 1992: Uusperhe näyttää perheen merkit. Teoksessa Alanen, L. & Kähkönen, P. (toim.): Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3.

Ritala-Kosinen, Aino 2001: Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto.

Rodger, Susan & Cummings, Anne & Leschied, Alan W. 2006: Who is caring for our most vulnerable children? The motivation to foster in child welfare. *Child Abuse & Neglect* 2006: 30, 1129-1142.

Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne 2005: Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Satka, M. & Karvinen-Niinikoski, S. & Nylund, M. & Hoikkala S: (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-kustannus. Helsinki, 9–22.

Stakes 2006: Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva. Helsinki.

Suoninen, Lea 2001: Pääkaupunkiseudun sijoitetut lapset oirehtivat aiempaa vakavammin. Sosiaaliturva 14, 14–15.

Tuomi Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.

Törrönen, Maritta 1999: Lasten arki laitoksessa. Helsinki University Press. Helsinki.

Törrönen, Maritta 2005: Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, M. ym. (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia kustannus. Helsinki, 218–239.

Valkonen, Leena 1995: Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempi-suhteet. Stakes, tutkimuksia 52. Helsinki.

Westermarck, Pia K. & Hansson, Kjell & Vinnerljung, Bo 2006: Foster parents in Multidimensional Treatment Foster Care: How do they deal with implementing standardized treatment components? Children and Youth Services Review, In Press, Corrected Proof, Available online November 2006.

Viittala, Kaisu 2001: ”Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka”. Siikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaan otettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.